

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФЕДИШИН ІЛОНА МАР'ЯНІВНА

УДК 343.31:343.326]:343.21]:340.5](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність – 081 Право

Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. М. Федішин

Науковий керівник: **Созанський Тарас Іванович** – кандидат юридичних наук,
професор

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Федишин І. М. Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025.

Світова суспільна стабільність нерозривно пов'язана з безпекою тих, хто приймає головні рішення, а отже кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів є одним із основних викликів для правової системи України. Відтак кримінальне законодавство містить спеціальні норми, що встановлюють відповідальність за правопорушення, які посягають на діяльність державного та громадського діяча: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 Кримінального кодексу України (далі – КК України)); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене щодо державних чи громадських діячів (ч. 2 ст. 163 КК України); погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України), а також передбачено норму про заборону втручання в діяльність державного діяча (ст. 344 КК України). Водночас у КК України наявні норми (ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2), де потерпілими є «народний депутат України», «член Рахункової палати», «член Вищої ради правосуддя», «член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», які законодавцем включені до переліку державних діячів. Кримінально-правові норми, передбачені цими статтями, є предметом цієї роботи і проаналізовані з огляду на концептуальні, теоретичні й практичні аспекти. Робота присвячена комплексному розгляду питань кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні, спрямованому на підготовку науково-обґрунтованих пропозицій, що мають удосконалити означені кримінально-правові норми та суміжні правовідносини, а також підвищити ефективність кримінального права у цій сфері.

Зміст дослідження ґрунтується на основі комплексної та системної кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча в Україні. В роботі розглянуто стан дослідження кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у науковій літературі, соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за вказані посягання, визначено систему кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, вивчено досвід регулювання в зарубіжному кримінальному законодавстві. Запропоновано детальний юридичний аналіз (об'єктивні та суб'єктивні ознаки) складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. Проаналізовано окремі питання кримінально-правової кваліфікації, а також особливості реалізації кримінальної відповідальності за досліджувані правопорушення.

У вступній частині роботи визначено актуальність теми, сформульовано мету, завдання та методологію роботи, окреслено наукову новизну. В першому розділі узагальнено стан розгляду питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в доктрині права з метою визначення дискусійних питань, щодо яких відсутня однастайність або ж простежується варіативність думок та неоднозначність їхнього трактування. Аналіз наукового доробку засвідчив, що здебільшого вчені досліджували цю проблематику відособлено, щодо окремого складу кримінального правопорушення, а не розглядали як систему протиправних посягань на державну та громадську діяльність. В той час як на дисертаційному рівні в Україні немає комплексних системних напрацювань із зазначеної проблематики. Підсумовано, що система спеціальних норм, які встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державних чи громадських діячів, мають на меті забезпечення ефективного механізму охорони функціонування органів державної влади та політичних інститутів. Зміст цієї охорони в тому, що кримінальне законодавство охороняє не статус чи особу діяча, а саму функцію, яку особа виконує в суспільстві. Визначено поняття кримінального правопорушення, що посягає на діяльність

державних та громадських діячів, а також наведено класифікацію кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча за низкою узагальнюючих критеріїв. Доведено, що сукупність кримінальних правопорушень, які посягають на діяльність державних та громадських діячів, є системою за основними ознаками (зокрема якісна визначеність, цілеспрямованість, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо). Визначено основні системоутворювальні елементи (потерпілий, безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, діяльність потерпілого, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого). Проаналізовано категоріально-понятійний апарат («державний діяч», «громадський діяч», «державна діяльність», «громадська діяльність») та сформовано авторські визначення головних понять. Задля забезпечення чіткішого розмежування між широкими категоріями громадської активності, зважаючи на специфіку участі у політичних процесах та реалізації політичних функцій, запропоновано замінити поняття «громадський діяч» на «політичний діяч», «громадська діяльність» на «політична діяльність». Аналіз регламентації кримінально-правової охорони державних та громадських діячів за законодавством окремих зарубіжних держав дав змогу дійти висновку, що в загалом українська кримінально-правова охорона діяльності державних діячів має багато спільного із європейським підходом та передбачає основні аспекти такої охорони.

Другий розділ присвячено ґрунтовному юридичному аналізу складів кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів. Розглянуто об'єктивні (об'єкт, об'єктивна сторона) та суб'єктивні ознаки (суб'єкт, суб'єктивна сторона) цих складів, виокремлено їхні концептуальні недоліки та запропоновано шляхи їх удосконалення. Зроблено висновок, що, попри різні родові об'єкти досліджуваних складів кримінальних правопорушень, їх об'єднує безпосередній об'єкт – суспільні відносини, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень. Підтримано концептуальне скорочення переліку державних діячів. Запропоновано доповнити ст. 112 КК України вказівкою

на близьких родичів та членів сім'ї, зазначених у статті осіб, як потерпілих, а також у ст. ст. 112, 344, 346 КК України – на осіб, які тимчасово виконують обов'язки державного чи громадського діяча. Водночас обґрунтовано доцільність включення до кола потерпілих кандидата на пост Президента України. На підставі вивчення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, обґрунтовано заміну терміна «посягання на життя» на «вбивство або замах на вбивство» в диспозиції ст. 112 КК України; з огляду на значну кількість системних недоліків у ч. 2 ст. 163 КК України та низьку соціальну обумовленість, аргументовано потребу виключення кваліфікуючої ознаки «щодо державних чи громадських діячів»; об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України, визначено вплив у будь-якій формі, як діяння, що може охоплювати втручання та перешкоджання діяльності (наприклад, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації, невиконання законних вимог тощо). Норми ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України визнано результатом надмірної криміналізації і безсистемного додавання нових статей, відтак запропоновано виключити їх із КК України; аргументовано потребу замінити в ч. 1 ст. 346 КК України словосполучення «погроза заподіянням шкоди здоров'ю» на «погроза насильством»; зважаючи на мету системності до підходу кримінально-правового захисту державних та громадських діячів, запропоновано доповнення ст. 346 КК України таким альтернативним посяганнями, як захоплення або тримання як заручника та знищення або пошкодження майна державного чи громадського діяча. Обґрунтовано позицію підвищення віку кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, до загального. Особливістю суб'єктивної сторони аналізованих кримінальних правопорушень визначено формулювання законодавця «вчинено у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю». Таке формулювання має складний правовий зміст, що відображає одночасно і мотив, і мету кримінального правопорушення.

У третьому розділі розглянуто особливості кримінально-правової кваліфікації та реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні. Удосконалено положення про співвідношення досліджуваних кримінальних правопорушень з іншими нормами Особливої частини КК України. Основними розмежувальними ознаками є родовий об'єкт кримінального правопорушення, коло осіб, які є потерпілими від цих кримінальних правопорушень, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого. Синтезовано доктринальні підходи до кримінально-правової кваліфікації аналізованих кримінальних правопорушень. Детально досліджено санкції статей, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на державних та громадських діячів у зв'язку з їх діяльністю, відповідно до вимог системності та пропорційності. Узагальнено, що більшість досліджуваних санкцій відносно визначені, альтернативні, що дає змогу судам індивідуалізувати покарання. Розгляд зв'язків між досліджуваними кримінальними правопорушеннями, загальними нормами і суміжними кримінальними правопорушеннями, що регулюють відповідальність за посягання на інших спеціальних потерпілих, став підґрунтям для висновків: здебільшого кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні загальні норми; кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні норми щодо інших спеціальних потерпілих. На підставі розгляду норм Проекту КК України зроблено висновок, що розробники намагаються мінімізувати кількість спеціальних кримінально-правових норм. Аналіз судової практики засвідчив, що найчастіше звільняють від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень у КК не передбачено. Вивчено правозастосовну практику, що дало змогу виявити надзвичайно

малу кількість судових рішень у справах щодо аналізованих кримінальних правопорушень.

У розділах дисертації проаналізовано положення Проекту нового КК України у частині, що регламентує кримінально-правову охорону діяльності державних і громадських діячів, а також взаємопов'язаних норм, із урахуванням їх системної ролі у зміцненні національної правової системи. Результати дослідження дають змогу поглибити розуміння теоретичних основ кримінально-правової охорони діяльності державних і громадських діячів, сприяють удосконаленню законодавства та практики його застосування, що є вагомим для розвитку національного кримінального права.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; спеціальні кримінально-правові норми; кримінальна відповідальність; кримінально-правово охорона; кримінально-правова кваліфікація; діяльність державних діячів; діяльність громадських діячів; посягання на життя; втручання у діяльність; погроза; насильство; знищення або пошкодження майна; вбивство; замах на вбивство.

ABSTRACT

Fedyshyn I. M. Criminal law protection of activities of state and public figures in Ukraine. Qualification scientific project in manuscript form.

Thesis for the attainment of the educational and scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2025.

Global social stability is inextricably linked to the security of those who make key decisions; therefore, criminal legal protection of the activities of the state officials and public figures is one of the main challenges for the legal system of Ukraine. Consequently, criminal legislation contains special provisions that establish liability for offenses that encroach upon the activities of the state officials and public figures: encroachment on the life of a state official or a public figure (Article 112 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – Criminal Code of Ukraine)); violation of the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraphic or other correspondence transmitted by means of communication or through a computer, committed against the state officials or public figures (Part 2 of the Article 163 of the Criminal Code of Ukraine); threats or violence against a state official or a public figure (Article 346 of the Criminal Code of Ukraine), as well as a provision prohibiting interference in the activities of a state official (Article 344 of the Criminal Code of Ukraine). At the same time, the Criminal Code of Ukraine contains provisions (Part 1 of the Article 351, Articles 351-1, 351-2) where the victims are ‘people’s deputies of Ukraine’, ‘members of the Accounting Chamber’, ‘members of the High Council of Justice’, ‘members of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine’, who are included by the legislator in the list of state officials. The criminal law norms provided by these articles are the subject of this project and are analysed in terms of conceptual, theoretical, and practical aspects. The project is dedicated to a comprehensive examination of issues related to the criminal law protection of the activities of the state officials and public figures in Ukraine, aimed at preparing scientifically grounded proposals to improve the specified criminal law norms and related legal relations, as well as to enhance the effectiveness of criminal law in this area.

The content of the research is based on a comprehensive and systematic criminal-legal characterization of criminal offenses that infringe upon the activities of the state

officials and public figures in Ukraine. The project examines the state of research on the criminal-legal protection of the activities of state officials and public figures in the scientific literature, social conditioning of establishing criminal liability for the mentioned infringements, defines the system of criminal offenses that infringe upon the activities of state officials and public figures, and studies the experience of regulation in foreign criminal legislation. A detailed legal analysis (objective and subjective signs) of the elements of criminal offenses that infringe upon the activities of the state officials and public figures is proposed. Specific issues of criminal-legal qualification, as well as the peculiarities of implementing criminal liability for the studied offenses, are analysed.

In the introductory part of the project, the relevance of the topic is defined, the goal, tasks, and methodology of the project are formulated, and the scientific novelty is outlined. In the first chapter, the state of the issue regarding the criminal-legal protection of the activities of the state officials and public figures in legal doctrine is summarized in order to identify the controversial issues for which there is no consensus or where variability of opinions and ambiguity of their interpretation can be traced. The analysis of scientific contributions has shown that, for the most part, scholars have studied this issue in isolation, regarding a specific composition of the criminal offense, rather than considering it as a system of unlawful encroachments on state and public activities. At the same time, there are no comprehensive systemic developments on this issue at the thesis level in Ukraine. It is summarized that the system of special norms that establish responsibility for encroachments on the activities of the state officials or public figures aims to ensure an effective mechanism for protecting the functioning of the state authorities and political institutions. The essence of this protection is that criminal legislation protects not the status or person of an official or a figure, but the very function that the person performs in society. The concept of a criminal offense that encroaches on the activities of the state officials and public figures is defined, and a classification of criminal offenses that encroach on the activities of a state official or a public figure is provided based on a number of generalizing criteria. It has been established that the aggregate of criminal offenses that encroach upon the activities of the state officials and public figures constitutes a system based on key characteristics (in particular, qualitative definiteness, purposefulness, integrity, demarcation from the external

environment, interaction with the external environment, heterogeneity, etc.). The main system-forming elements have been defined (the victim, the immediate object of the composition of the criminal offense, the activity of the victim, the subjective attitude of the subject towards the activity of the victim). The categorical-conceptual apparatus has been analysed ('state official', 'public figure', 'state activity', 'public activity') and authorial definitions of the main concepts have been formed. In order to ensure a clearer distinction between the broad categories of public activity, taking into account the specifics of participation in political processes and implementation of political functions, it has been proposed to replace the concept of 'public figure' with 'political figure', and 'public activity' with 'political activity'. An analysis of the regulation of criminal-legal protection of the state officials and public figures under the legislation of certain foreign states has led to the conclusion that, in general, Ukrainian criminal-legal protection of the activities of the state officials has much in common with the European approach and encompasses the main aspects of such protection.

The second chapter deals with a thorough legal analysis of the elements of criminal offenses against the state officials and public figures. It examines the objective (object, objective side) and subjective signs (subject, subjective side) of these elements, identifies their conceptual shortcomings, and proposes ways to improve them. It concludes that, despite the different generic objects of the studied elements of criminal offenses, they share a direct object – social relations that ensure the unhindered performance of duties by the state officials and public figures. The conceptual reduction of the list of state officials is supported. It is proposed to supplement the Article 112 of the Criminal Code of Ukraine with a reference to close relatives and family members of the persons mentioned in the article as victims, as well as in the Articles 112, 344, 346 of the Criminal Code of Ukraine – to persons temporarily performing the duties of a state official or a public figure. At the same time, the appropriateness of including a candidate for the post of President of Ukraine in the circle of victims is substantiated. Based on the study of the objective side of criminal offenses that encroach on the activities of a state official or a public figure, the replacement of the term 'encroachment on life' with 'murder or attempted murder' in the disposition of the Article 112 of the Criminal Code of Ukraine is justified; given the significant number of

systemic shortcomings in part 2 of the Article 163 of the Criminal Code of Ukraine and low social relevance, the need to exclude the qualifying feature ‘regarding the state officials or public figures’ is argued; the objective side of the composition of the criminal offense provided for in the Article 344 of the Criminal Code of Ukraine is defined as influence in any form, as an act that may encompass interference and obstruction of activities (for example, creating artificial obstacles to work, providing knowingly false information, failure to comply with lawful demands, etc.). The norms of the Articles 351, 351-1, 351-2 of the Criminal Code of Ukraine have been recognized as a result of excessive criminalization and the unsystematic addition of new articles, therefore it has been proposed to exclude them from the Criminal Code of Ukraine; the need to replace in part 1 of the Article 346 of the Criminal Code of Ukraine the phrase ‘threat of causing harm to health’ with ‘threat of violence’ has been argued; considering the goal of systematization in the approach to criminal-legal protection of the state officials and public figures, it has been proposed to supplement the Article 346 of the Criminal Code of Ukraine with such alternative encroachments as seizure or holding hostage and destruction or damage to property of a state official or a public figure. The position of raising the age of criminal responsibility for criminal offenses that encroach on the activities of a state official or a public figure to the general age has been substantiated. The feature of the subjective side of the analysed criminal offenses is defined by the legislator’s formulation ‘committed in connection with their state or public activities’. This formulation has a complex legal content that reflects both the motive and the purpose of the criminal offense.

In the third chapter, the features of criminal law qualification and implementation of criminal liability for offenses that encroach upon the activities of state officials and public figures in Ukraine are considered. The provisions regarding the correlation of the studied criminal offenses with other norms of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine have been improved. The main distinguishing features are the generic object of the criminal offense, the circle of persons who are victims of these criminal offenses, and the subjective attitude of the subject towards the activities of the victim. Doctrinal approaches to the criminal law qualification of the analysed criminal offenses have been synthesized. The sanctions of the articles that foresee criminal liability for encroachments on the state officials

and public figures in connection with their activities have been thoroughly researched, in accordance with the requirements of systematics and proportionality. It has been generalized that the majority of the studied sanctions are relatively defined, alternative, which allows courts to individualize punishment. The consideration of the links between the studied criminal offenses, general norms, and related criminal offenses that regulate liability for encroachments on other special victims has laid the groundwork for conclusions: most criminal law norms that provide for liability for encroachments on the activities of a state official or public figure foresee harsher penalties than analogous general norms; criminal law norms that provide for liability for encroachments on the activities of a state official or public figure foresee harsher penalties than analogous norms regarding other special victims. Based on the review of the norms of the Draft Criminal Code of Ukraine, it has been concluded that the developers are trying to minimize the number of special criminal law norms. An analysis of judicial practice has shown that the most common grounds for exemption from criminal liability are the expiration of limitation periods. Special types of exemption from criminal liability for the commission of the studied criminal offenses are not provided for in the Criminal Code. The law enforcement practice has been studied, which revealed an extremely small number of judicial decisions in cases regarding the analysed criminal offenses.

In the sections of the thesis, the provisions of the Draft Criminal Code of Ukraine regarding the criminal-legal protection of the activities of the state officials and public figures, as well as interrelated norms, are analysed, taking into account their systemic role in strengthening the national legal system. The results of the research allow for a deeper understanding of the theoretical foundations of criminal-legal protection of the activities of state officials and public figures, contribute to the improvement of legislation and the practice of its application, which is significant for the development of national criminal law.

Key words: criminal offense; special criminal-legal norms; criminal liability; criminal-legal protection; criminal-legal qualification; activities of state officials; activities of public figures; encroachment on life; interference in activities; threat; violence; destruction or damage to property; murder; attempted murder.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Федішин І. М. Деякі аспекти визначення державного діяча в кримінальному праві України: поняття, ознаки, зарубіжний досвід. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2023. № 6. С. 496–501. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/115>.

2. Федішин І. М. Кримінально-правовий аспект охорони державної діяльності в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2024. № 1. С. 572–577. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/136>.

3. Федішин І. М. Актуальні підходи до розуміння об'єкта складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 174–185. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.22>.

4. Федішин І. М. Кримінальна відповідальність за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 84 ч. 3. С. 393–399. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.59>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Федішин І. М. Проблемні аспекти визначення діяльності керівника політичної партії як громадського діяча в кримінальному праві України. *Пріоритети сучасної науки: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 30–31 січня 2022 року). К., 2022. С. 53–55.

6. Федішин І. М. Посягання на життя державного та громадського діяча: об'єктивна сторона складу злочину в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 242–246.

7. Федішин І. М. Criminal legal definition of a statesman under Ukrainian legislation. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 15 квітня 2022 року) / за заг. ред. І. Ю. Сковронської. Львів, 2022. С. 57–63.

8. Федішин І. М. Основи національної безпеки як родовий об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: поняття та зміст. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21 жовтня 2022 року). Львів, 2022. С. 342–346.

9. Федішин І. М. Погроза як кримінальне правопорушення проти державного діяча: об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1 ст. 346 КК України. *Юридична наука в сучасному суспільстві*: матеріали науково-практичної конференції (м. Острог, 24–25 червня 2022 року). Одеса, 2022. С. 76–80.

10. Федішин І. М. Актуальні питання правового регулювання втручання у діяльність державного діяча за кримінальним законодавством. *Літні наукові читання – 2022, ХСІ*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Рівне, 6 червня 2022 року). Рівне. 2022. С. 477–484.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ	26
1.1 Стан дослідження кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у сучасній науковій літературі	26
1.2 система кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за кримінальним законодавством України	33
1.3 Поняття державного та громадського діяча за українським законодавством	42
1.4 Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів.....	60
Висновки до першого розділу.....	79
РОЗДІЛ 2 ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ	82
2.1 Об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за чинним КК України	82
2.2 Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за чинним КК України	139
Висновки до другого розділу	161
РОЗДІЛ 3 ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ І КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ	165
3.1 Питання кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів	165
3.2 Особливості реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні	183
Висновки до третього розділу.....	203
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	217
ДОДАТКИ	244

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У контексті війни в Україні забезпечення стійкості та надійності державної влади є надважливим завданням. Одним із головних чинників стабільності є створення надійної системи захисту вищих посадових осіб від кримінально-протиправних посягань, яка є не лише гарантією безпеки представників влади, а й запорукою ефективного функціонування державних інституцій, що підтримують життєздатність держави в складних умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів. Під час повномасштабного вторгнення очевидним для суспільства стало те, що загрози для вищих посадових осіб держави, а також представників громадськості є цілком реальними [10; 11], а їх наслідки можуть мати вплив на кожного громадянина України.

Ефективне застосування норм кримінального права для охорони діяльності державних та громадських діячів потребує детального аналізу відповідних складів кримінальних правопорушень. Важливим аспектом є виявлення проблемних питань, що виникають при застосуванні цих норм на практиці. Відтак науково обґрунтовано можливі шляхи вирішення цих проблем і через виклад конкретних рекомендацій для органів правозастосування, і шляхом внесення змін до КК України з метою підвищення ефективності правового регулювання в цій сфері.

Аналіз проблеми систематизації кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, має теоретичну та практичну цінність, позаяк дає змогу не лише розглядати їх як послідовну систему, впорядкувати цю групу кримінальних правопорушень, а й визначити їх головні відмінні характеристики від інших видів правопорушень.

Окремі аспекти вказаної проблематики досліджувалися такими науковцями: О. Бантишев, Ю. Баулін, Є. Блажівський, М. Довгаль, О. Звонарьов, О. Кияшко, В. Ладнюк, С. Лосич, Л. Мошняга, Є. Пилипенко, В. Притула, О. Сотула, О. Шамара, Р. Чорний та іншими. Однак, системного аналізу кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів не здійснено, попри те, що таке дослідження є доцільним та актуальним, оскільки сприятиме комплексному

тлумаченню кримінального законодавства в контексті кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні. У роботі сформовано науково обґрунтовані шляхи вдосконалення законодавства України щодо кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів, що сприятиме, ефективності правозастосування у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2021–2024 рр. (номер державної реєстрації 0121U113930).

Мета і завдання дослідження. *Метою* є комплексне дослідження теоретичних засад і практичних особливостей реалізації кримінально-правової охорони державних та громадських діячів в Україні, а також розроблення пропозиції щодо її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі основні *завдання*:

- з'ясувати стан дослідження кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у сучасній науковій літературі;
- визначити систему кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за кримінальним законодавством України;
- розкрити поняття «державний діяч», «громадський діяч», «діяльність державного діяча», «діяльність громадського діяча» за українським законодавством;
- розглянути зарубіжний досвід щодо кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів;
- проаналізувати об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні;
- дослідити суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні;
- вирішити питання кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні;

– здійснити аналіз особливостей реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні.

Об’єкт дослідження: суспільні відносини у сфері діяльності державних та громадських діячів в Україні.

Предмет дослідження: кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні.

Методи дослідження репрезентовані чотирьохрівневою системою методології сучасного правознавства, а саме загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретнонаукові методи, які сприяли об’єктивному дослідженню предмета, а також узагальненню результатів. З огляду на особливості предмета дослідження, мету й окреслені завдання, у роботі використано такі методи: *діалектичний* – під час вивчення питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів, шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); *прагматичний* – є методологічним підґрунтям цього дослідження, адже застосовувався як конструктивний чинник пізнання кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча в Україні та її прикладного потенціалу (усі розділи); *герменевтики* – під час розгляду текстів чинного законодавства, що передбачає кримінальну відповідальність за досліджувані кримінальні правопорушення, який дав змогу дослідити та інтерпретувати правові норми, визначити зміст основних понять, розкрити їх контекстуальне значення (усі розділи); *логічного та категоріального аналізу* – у всіх частинах дослідження, зокрема, в другому розділі під час встановлення змісту об’єктивних та суб’єктивних ознак складів кримінальних правопорушень; в підрозділі 3.1 для аналізу проблемних аспектів кваліфікації кримінальних правопорушень визначеної категорії; *системно-структурний* – дав змогу виявити ознаки системи в сукупності кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів, розкрити причинно-наслідкові зв’язки між об’єктивними та суб’єктивними ознаками цих правопорушень, оцінити їх системну узгодженість із загальними принципами кримінального права

(підрозділи 1.2, 1.4, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *догматичний (логіко-юридичний)* – під час аналізу побудови кримінально-правових норм (усі розділи); *формальної логіки, зокрема й аналіз, синтез, порівняння та узагальнення* – під час визначення змісту основних понять дослідження, об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із охороною діяльності державного та громадського діяча, а також особливостей покарання за їх вчинення; для виокремлення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані із посяганням на діяльність державних чи громадських діячів, шляхом застосування правила співвідношення загального та часткового; під час порівняння наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань; для формулювання висновків та пропозицій (усі розділи дисертації); *порівняльно-правовий* – для порівняння питань кримінальної відповідальності за посягання на діяльність державного чи громадського діяча із законодавством окремих зарубіжних держав, а також порівняння норм чинного КК України між собою та із Проектом нового КК України (підрозділи 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 3.2.); *статистичний* – під час аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (розділ 3); *документального аналізу* – в межах дослідження судової практики, що стосується предмета дослідження (розділи 2, 3); *моделювання та прогнозування* – під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні (усі розділи). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозв'язку.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні, в якому сукупність кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча аналізується, як система. Завдяки цьому дослідженню розроблено ґрунтовні пропозиції, спрямовані на удосконалення кримінального законодавства в цій частині. Найбільш суттєві результати окресленої розвідки, які вирізняються науковою новизною та мають теоретичне і практичне значення, такі:

вперше:

– доведено, що кримінальні правопорушення, які посягають на діяльність державного та громадського діяча, є системою, основними ознаками якої є цілеспрямованість, якісна визначеність, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо, а також обґрунтовано її істотні системоутворювальні елементи: потерпілого як ознаку об'єкта, діяльність потерпілого, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого;

– встановлено, що досліджувані склади кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча об'єднує безпосередній об'єкт, який у ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України є основним безпосереднім, а в ст. ст. 112, 163 КК України – додатковим безпосереднім об'єктом, позаяк у будь-якому разі при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, є загроза завдання або безпосереднє завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень;

– виділено, що підхід реалізований в Проєкті КК України станом на 14.09.2023, який водночас не передбачаючи виокремлення самостійних складів кримінальних правопорушень, проте через закріплення «спеціального» потерпілого як ознаки, що підвищує тяжкість кримінальних правопорушень, забезпечує комплексну та ефективну кримінально-правову охорону діяльності державних діячів;

– виокремлено поняття кримінального правопорушення, що посягає на діяльність державного чи громадського діяча, а також сформульовано їх класифікацію за основними критеріями: об'єктом кримінально-протиправної спрямованості; характером діяння; ступенем тяжкості; колом потерпілих; віком суб'єкта;

удосконалено:

– теоретичні надбання щодо змісту та обсягу основних понять роботи: «державний діяч», «громадський діяч», «політичний діяч», а також їх діяльності, запропоновано авторські визначення цих понять;

– аргументування доцільності криміналізації умисного знищення чи пошкодження майна державного чи громадського діяча та захоплення чи тримання їх як заручників шляхом доповнення ст. 346 КК України;

– розуміння про співвідношення кримінальних правопорушень проти державних чи громадських діячів із іншими кримінальними правопорушеннями проти так званих «спеціальних» потерпілих. Встановлено, що така кримінально-правова охорона неоднакова, а регулювання цього питання має бути комбіноване, а саме: однакове за обсягом, але диференційоване за інтенсивністю;

– низку системних змін до КК України, спрямованих на створення цілісного механізму правової регламентації кримінальної відповідальності за посягання на діяльність державного та громадського діяча, зокрема: 1) необхідність вказівки в диспозиції в ст. 112 КК України об'єктивної сторони як «умисне вбивство або замах на вбивство»; 2) використання в ч. 1 ст. 346 КК України терміна «насильство» замість «заподіяння шкоди здоров'ю» як більш ширшого, що охоплює також можливі прояви психічного насильства з метою повноти кримінально-правової охорони; 3) узгодження між собою назви статті та фактично вчинюваного суспільно-небезпечного діяння, передбаченого ст. 344 КК України, – вплив у будь-якій формі; 4) низка пропозицій, що стосуються переліку потерпілих, а саме: обґрунтовано необхідність включити до переліку кандидата на пост Президента України, осіб, які тимчасово виконують обов'язки державного діяча, а також їхніх близьких родичів та членів сім'ї (в ст. 112 КК України); аргументовано доцільність скорочення переліку потерпілих осіб в ст. ст. 112, 344, 346 КК України; 5) необхідність виключення з КК України ст. ст. 351, 351-1, 351-2, а також кваліфікуючої ознаки «щодо державних чи громадських діячів» із ч. 2 ст. 163 КК України як не відповідних вимогам системності та ефективності;

набули подальшого розвитку:

– положення про соціальну обумовленість кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів через уточнення, що охороні підлягає не статус діяча, а сама функція, яку особа виконує в суспільстві;

– доведення непослідовності в кримінально-правових нормах, які встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча, зокрема: невдале формулювання об'єктивної сторони («посягання на життя») в ст. 112 КК України; використання множини на позначення потерпілого в ч. 2 ст. 163 КК України; понятійно-термінологічна невпорядкованість (у ст. 112 та ст. 346 КК України передбачено один перелік державних діячів, у ст. 344 – інший, а в ст. 163 КК України – взагалі не вказаний); передбачений захист від перешкоджання діяльності тільки окремих осіб, що визнаються державними діячами тощо;

– розуміння можливостей адаптації та удосконалення норм національного законодавства на підставі аналізу законодавства зарубіжних держав, що дав змогу виявити окремі аспекти, що можуть бути враховані під час удосконалення досліджуваної проблематики: підходи до переліку потерпілих у ст. ст. 112, 344, 346 КК України; необхідність криміналізації захоплення державного чи громадського діяча як заручника та знищення (пошкодження) їх майна; вдосконалення кола потерпілих шляхом включення осіб, які є кандидатами на пост Президента України, а також виконуючих обов'язки державних діячів; доцільність вживання терміна «політичний діяч» тощо;

– наукове обґрунтування зміни терміна «громадський діяч» на «політичний діяч», а «громадська діяльність» на «політична діяльність», як таких, що забезпечують чіткіше розмежування між широкими категоріями громадської активності, виокремлюючи специфіку ролі осіб, які беруть участь у політичних процесах та реалізації політичних функцій. Наведено додатковий аргумент щодо фактів використання в КК України терміна «громадська діяльність» не тільки щодо громадського діяча (наприклад, ст. 352 КК України), а також вживання відповідної термінології в кримінальному законодавстві зарубіжних держав;

– підхід про необхідність передбачення 16-річного віку, як такого, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані у дисертаційному дослідженні висновки і рекомендації можуть знайти своє застосування:

– *у науково-дослідній діяльності* – основні положення роботи можуть стати теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення питань, пов'язаних із кримінально-правовою охороною діяльності державних та громадських діячів в Україні (Акт впровадження результатів дисертації у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.03.2025 № 3);

– *у правотворчості* – запропоновані шляхи вдосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при підготовці змін і доповнень до КК України;

– *у правозастосовній діяльності* – розроблені рекомендації можуть бути використані компетентними органами під час вирішення питань, що виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на діяльність державних та громадських діячів;

– *в освітньому процесі* – під час вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» та інших кримінально-правового циклу, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичної літератури (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.03.2025 № 13).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і результати дисертації доповідалися автором на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) ЛьвДУВС та апробовані автором на: V міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети сучасної науки» (м. Київ, 30–31.01.2022), VIII (XXI) Львівському форумі кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11.06.2022), всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société» (м. Львів, 15.04.2022), міжнародній науково-практичній

конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 21.10.2022), науково-практичній конференції «Юридична наука в сучасному суспільстві» (м. Острог, 24–25.06.2022), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Літні наукові читання» (м. Рівне, 06.06.2022).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у десяти наукових працях, із-поміж яких чотири статті опубліковано в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та шість праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 271 сторінку, із яких основний текст – 199 сторінок, список використаних джерел (304 найменувань) – 26 сторінок, додатки – 27 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ

ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ

1.1 Стан дослідження кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у сучасній науковій літературі

Сучасні дослідження проблем кримінального права мають опиратися на основи української кримінально-правової науки, позаяк теоретичні напрацювання формують рамки для правозастосування та вдосконалення норм кримінального законодавства. Крім того, врахування наукових досягнень дає змогу не тільки з'ясувати різні погляди на проблематику, а й зрозуміти, які саме питання є актуальними.

Юридичну літературу, у якій висвітлено різні аспекти кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, можна поділити на: у якій предметом розгляду є окремі статті, передбачені КК України, де потерпілим є державний чи громадський діяч; яка вивчає проблематику державного та громадського діяча в межах ключових досліджень складів кримінальних правопорушень, наприклад, проти основ національної безпеки або проти авторитету органів державної влади; яка є дотичною до предмета дослідження, оскільки охоплює окремі аспекти проблематики, наприклад, присвячені загальним питанням втручання в діяльність, перешкоджання діяльності, посягання на життя тощо.

У працях першої групи увагу наукова спільнота приділяє посяганням на життя державного чи громадського діяча. Це, зокрема, праці О. Звонарьова [67], О. Кияшка [74], О. Сотули [250]. Іншим кримінальних правопорушенням, де потерпілим є державний чи громадський діяч, присвячені дисертації М. Довгаля [59], В. Ладнюк [143], В. Притули [197], посібник С. Лосича, Є. Назимка і В. Притули [150] тощо.

До другої групи належать дослідження, що розглядають посягання на життя державного чи громадського діяча в аспекті комплексного аналізу кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Це праці О. Бантишева та

О. Шамари [18], І. Діордіца та В. Ліпкана [146], Ю. Луценка [152], Л. Мошняги [162], Ю. Нікітіна [174], О. Чувакова [297], у яких посягання на життя цих осіб розглядають як загрозу конституційному ладу, національній безпеці та українській державності, що потребує особливої уваги з боку законодавця та правозастосовних органів, а вказане кримінальне правопорушення вважають таким, що посягає на «внутрішню» безпеку держави [297, с. 15].

До третьої групи належать роботи, які комплексно розглядають положення, частина яких є дотичною до мого наукового інтересу. Це, зокрема, дисертації Є. Блажівського [25], М. Дімітрова [57], Є. Пилипенка [182] та інші.

Аналіз юридичної літератури щодо питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів свідчить, здебільшого, про обмеженість підходів до цієї проблематики (увага приділяється тільки посяганням на життя державного чи громадського діяча і не охоплює інші кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність таких осіб) [67; 74; 250]. Також наявний брак наукового інтересу до захисту діяльності громадського діяча (в тому розумінні, як його визначає КК України).

Усі дослідники зазначеної проблематики слушно вважають регламентацію таких кримінальних правопорушень КК України, визнаючи їх соціальну значущість та суспільну небезпеку. Більшість аналізованих праць підтверджує важливість вивчення зарубіжного досвіду. Водночас у них доволі однозначно висвітлено питання суб'єктивної сторони в частині спеціального мотиву (або мети) та особливостей реалізації кримінальної відповідальності, соціальної обумовленості досліджуваних кримінальних правопорушень [67, с. 8; 25, с. 30; 155, с. 220], становлення та історично-правового розвитку законодавства щодо охорони державного та громадського діяча [67, с. 17–28; 74, с. 14–37; 297, с. 140–157; 18, с. 15–27; 26, с. 274], які досліджуються з огляду на необхідність з'ясування їхнього змісту, визначення чинників, що сприяють вчиненню таких діянь, а також оцінки їхньої суспільної небезпеки. Водночас аналіз генези законодавства щодо охорони державного та громадського діяча є необхідним для з'ясування еволюції правових підходів до криміналізації відповідних посягань, визначення закономірностей змін у

законодавстві та їхньої відповідності соціально-політичним реаліям. Ці питання досліджували, зокрема, О. Бантишев, Є. Блажівський, М. Богданова, О. Звонарьов, О. Кияшко, А. Мальцева, О. Шамара, О. Чуваков та інші. Водночас наукові розробки О. Кияшка, В. Ладнюк, Ю. Луценка, Є. Пилипенка підкреслюють вагомість аналізу міжнародного досвіду у сфері кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів, оскільки такий аналіз дає змогу виявити найкращі практики, що можуть бути імплементовані в національне законодавство [74, с. 165; 143, с. 52–65; 152, с. 44–58; 182].

Важливим аспектом досліджень є вивчення специфіки правового статусу державних та громадських діячів, що визначає необхідність їх особливого захисту. Більшість авторів вважають, що загроза життю та здоров'ю цих осіб, а також перешкоджання їх професійній діяльності мають значний вплив на державні та суспільні інтереси. Теоретичне дослідження кримінально-правової охорони діяльності вказаних осіб потребує ретельного аналізу та уточнення понятійного апарату, зміст якого становить основу наукового дослідження. Для цього ефективним є застосування термінологічного методу, який дає змогу систематизувати та уточнити основні поняття, що використовуються в дослідженні. Різні думки до визначення понять «державний діяч», «громадський діяч» та окреслення осіб-потерпілих висловлювали Н. Армаш, О. Звонарьов, О. Кияшко, Л. Мошняга, В. Притула, О. Сотула, Р. Чорний та інші. Зокрема, О. Сотула пропонує визначення державного діяча не через вичерпний перелік осіб (як це передбачено чинним законодавством), а шляхом вказівки в диспозиції на ознаки таких осіб [252, с. 95]. О. Звонарьов пропонує звзвити перелік потерпілих – державних діячів (тільки особи, які представляють або входять до складу вищих органів державної влади – Президент України, народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді Конституційного та Верховного Судів України) [67, с. 69]. А. Боровик та О. Качинська вважають перелік державних діячів надто вузьким, зазначаючи, що державними діячами слід визнати керівників Національної поліції України і Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [31, с. 63; 71, с. 21]. Водночас О. Кияшко пропонує перелік доповнити Головою та членами Національного агентства у питаннях запобігання корупції,

Головою та членами Центральної виборчої комісії [74, с. 11]. Л. Мошняга визначає державних діячів як осіб, які уособлюють конституційний лад і державну владу [160, с. 101]. Натомість О. Кияшко пропонує перелік громадських діячів доповнити кандидатами на пост Президента України і кандидатами у народні депутати України [74, с. 233]. Р. Чорний висловлює думку про розширення переліку громадських діячів шляхом передбачення ними ще керівника громадського об'єднання [290, с. 432]. О. Кияшко та І. Сервецький рекомендують замінити термін «політичний діяч» на «громадський діяч» [243, с. 10; 74, с. 233]. О. Чуваков та В. Притула пропонують визнавати потерпілими не тільки конкретно визначеного законом державного або громадського діяча, й народ України, державу у вигляді її державних установ, органів влади, соціальних груп людей, трудових колективів [297, с. 232; 196, с. 19].

Водночас автори по-різному визначають родові та безпосередні об'єкти досліджуваних складів кримінальних правопорушень. Так, наприклад, щодо ст. 112 КК України, О. Звонарьов пропонує визначати родовий об'єкт крізь призму української державності [67, с. 42], а О. Кияшко – політичної системи України [74, с. 72]. Суперечливим в науковій літературі є розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України. В. Ладнюк, В. Осадчий, О. Пономаренко, М. Хавронюк зазначають, що це суспільні відносини, які забезпечують порядок управління [143, с. 17; 186, с. 155; 285, с. 834; 176, с. 47]. Є. Блажівський, А. Боровик, М. Довгаль, В. Кондратов, В. Кузнецов – що це група суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету й нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян [80, с. 148; 25, с. 100; 136, с. 25; 32, с. 164; 59]; С. Лосич, Є. Назимко, В. Притула вважають родовим об'єктом ст. 346 КК України основи національної безпеки України [150, с. 23].

Наявні також різні підходи щодо визначення об'єктивної сторони складів окремих кримінальних правопорушень, наприклад, щодо ст. 112 КК України О. Звонарьов пропонує «посягання на життя» замінити на «умисне вбивство» [67, с. 86]; а Л. Мошняга – «порушення конституційних основ національної безпеки України, нормальної діяльності органів державної влади чи політичних партій шляхом посягання на життя

державного чи громадського діяча» [161, с. 251]. Є. Блажівський пропонує чітке визначення об'єктивної сторони втручання в діяльність державного діяча: «умисне вчинення незаконних дій, які унеможливають або істотно утруднюють виконання (відповідними особами) своїх службових повноважень» [25, с. 162].

Підвищити вік кримінальної відповідальності суб'єкта кримінальних правопорушень (ст. 112, ч. 3 ст. 346 КК України) до загального пропонують О. Бантишев, О. Звонарьов, О. Сотула, О. Шамара, Ця ідея базується, здебільшого, на відсутності кримінологічного обґрунтування [67, с. 103] та недостатнього рівня усвідомленості можливого зв'язку із державною або громадською діяльністю потерпілого [250, с. 119; 18, с. 119].

Пропозицію передбачити в одній статті – 112 КК України (а саме в різних її частинах) самостійні склади кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча підтримують В. Кузнецов, В. Притула, С. Лосич, Р. Чорний. Так, В. Кузнецов пропонує назву ст. 112 змінити на «Протиправний вплив на державного діяча», а ст. ст. 344, 346 – виключити з КК України; перелік потерпілих передбачити у примітці до ст. 112 КК України; норми про громадських діячів передбачити в розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» [136, с. 28].

Також у працях О. Бантишева, О. Кияшка, О. Пономаренка, Д. Теслюка та інших наявні спроби вирішити окремі питання кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших складів кримінальних правопорушень. Здебільшого науковці погоджуються, що основними відмежувальними ознаками між нормами, що диференціюють відповідальність за посягання на професійну діяльність, та суміжними діями, відповідальність за які передбачена загальними нормами, є об'єкт кримінального правопорушення, особи, які можуть бути потерпілими, а також деякі особливості об'єктивної і суб'єктивної сторін складів кримінальних правопорушень [74, с. 210; 186, с. 170]. Водночас наявні різні підходи до розуміння сукупності в контексті кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного діяча. Д. Теслюк зазначає, що у таких випадках кваліфікація діянь за сукупністю не обґрунтована, зважаючи на принцип недопустимості подвійного інкримінування [263, с. 172];

О. Кияшко вказує на необхідність в окремих випадках кримінально-правової кваліфікації за сукупністю спеціальної та загальної норми [74, с. 11, 212].

Наявні також дискусії щодо питання притягнення до кримінальної відповідальності. Зокрема В. Притула наголошує, що санкції ч. ч. 2, 3 ст. 346 КК України мають ґрунтуватися на санкції ч. 1 і змінюватися поступово, а мінімальна межа санкції за кваліфікований склад не має перевищувати максимальну межу покарання, встановленого за основний склад [196, с. 11]. Є. Блажівський вважає виправданим передбачення за кримінальні правопорушення проти державного діяча більш суворих санкцій порівняно із іншими спеціальними потерпілими [25, с. 169]. Є. Пилипенко, В. Притула, О. Сотула висловлювали ідею введення заохочувальних норм звільнення від кримінальної відповідальності щодо кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча (зокрема, щодо ст. ст. 112, 346, 351), з метою забезпечення сприятливих умов для профілактики цих кримінальних правопорушень [182, с. 193; 196, с. 11].

Водночас у цій роботі опрацьовано теоретичні підходи, викладені у навчальній літературі. Зокрема слушними вважаю теоретичні засади дослідження М. Мельника, М. Хавронюка [168; 173], а також В. Борисова, В. Тація, В. Тютюгіна [103] тощо. Також особливості кримінально-правової кваліфікації аналізованих кримінальних правопорушень базуються на напрацюваннях В. Навроцького [165].

Положення, викладені у зазначених працях, стали підґрунтям для формування основних результатів цієї роботи, аналіз цих та інших концептуальних підходів слугує теоретичною базою для формулювання авторських висновків.

Завдяки аналізу зазначених та багатьох інших джерел, питання, що визначають предмет цієї дисертації, можна структурувати на три категорії: щодо яких у кримінально-правовій науці досягнуто одностайності позицій; які ще є дискусійними в науковій спільноті; які взагалі не були предметом досліджень. Перша категорія, на мою думку, потребує менш прискіпливої уваги сучасного науковця. Це, зокрема, питання соціальної обумовленості досліджуваних кримінальних правопорушень, становлення та історично-правового розвитку законодавства щодо охорони державного та громадського діяча, питання ознак суб'єкта складу кримінального правопорушення (окрім проблематики віку, яку належить до другої категорії) тощо. Питань, що умовно

належать до другої категорії, є найбільше – це такі, які є дискусійними та не отримали чіткої (спільної) інтерпретації з-поміж науковців, зокрема: питання родового і безпосереднього об'єктів складів аналізованих кримінальних правопорушень, а також спроба вибудувати систему кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів навколо об'єкта; проблема визначення поняття «державний чи громадський діяч» і передбаченого законом переліку потерпілих; розміщення досліджуваних норм у системі Особливої частини КК України; окремі питання, що стосуються об'єктивної сторони; дискусія щодо віку суб'єкта в окремих кримінальних правопорушеннях проти державного чи громадського діяча; зміст та тлумачення словосполучення «вчинене у зв'язку із ...» у теорії вивчення суб'єктивної сторони; питання відмежування кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, від суміжних складів кримінальних правопорушень тощо. Цю категорію питань далі досліджуватиму не лише окремо, а в системі їх взаємозв'язків, а також у порівнянні з аналогічними кримінальними правопорушеннями, що посягають на діяльність інших спеціальних потерпілих.

До третьої категорії належать питання, які не були предметом досліджень. Попри те, що у кримінально-правовій науці складно виявити питання, які не були предметом досліджень, однак аналіз джерел засвідчив про автономність розгляду окремих положень, наприклад, ст. 112 КК України або ст. ст. 344, 346 КК України тощо. На сьогодні питання системи кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, ще не було досліджено, що зумовлює вагомість такого розгляду. Водночас актуальним є питання регламентації в Проєкті нового КК України охорони діяльності державних та громадських діячів. Розгляд норм цього Проєкту значущим є не лише для оцінки пропонованих змін, а й для формування висновків щодо чинного КК України у порівнянні.

У рамках цієї дисертації докладніше розглянуто питання, що належать до двох останніх категорій із метою не лише аналізу, а й виявлення взаємозв'язків та розкриття їх потенційного внеску в подальший розвиток наукової дискусії у цій темі. Відтак для вдосконалення кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча необхідно проаналізувати другу та третю категорію питань, а також пов'язані із ними проблеми.

1.2 Система кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за кримінальним законодавством України

Насамперед слід зазначити, що у багатьох працях використовується словосполучення «кримінально-правова охорона» без окреслення його змісту. У рамках цієї дисертації доцільно визначити, що під кримінально-правовою охороною розуміється комплексна система правових заходів і норм, що встановлюються державою та закріплюються в КК України для захисту суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань, яка охоплює як криміналізацію певних діянь, так і визначення відповідного покарання за їх вчинення.

У кримінальному законодавстві міститься низка спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність «державного чи громадського діяча», а саме: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене щодо державних чи громадських діячів (ч. 2 ст. 163 КК України); погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України). Також ст. 344 КК України містить норму про втручання в діяльність державного діяча. Відтак дослідженням у рамках цієї дисертації охоплюються ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346 КК України, оскільки містять вказівку на потерпілого – «державний чи громадський діяч», а також ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, де потерпілими є «народний депутат України», «член Рахункової палати», «член Вищої ради правосуддя», «член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», які включені законодавцем до переліку державних діячів у вказаних вище статтях, що підвищує наукову цінність дисертації та сприяє формуванню ціліснішого уявлення про кримінально-правову охорону державних і громадських діячів в Україні.

Кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, можна визначити як передбачені КК України кримінально-протиправні суспільно небезпечні винні діяння, вчинені осудною або обмежено

осудною фізичною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності, що спрямовані на завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діями своїх повноважень, шляхом як прямих посягань на фізичну чи психічну недоторканність потерпілих, так і діянь, що створюють несприятливі умови для ефективного виконання ними своїх функцій.

Кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) за об'єктом: посягання на основи національної безпеки (ст. 112); посягання на основоположні права і свободи державного чи громадського діяча (ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 346); посягання на незалежність діяльності державного діяча (ст. ст. 344, 351, 351-1, 351-2); посягання на порядок здійснення діяльності органами державної влади та політичними партіями (ст. ст. 112, 344, 346, 351, 351-1, 351-2); 2) за характером діяння: фізичне посягання на життя або здоров'я (ст. ст. 112, 346); психічне насильство (погрози, примушування, залякування) (ст. ст. 346, 344); незаконне збирання, розголошення чи використання інформації, що належить державному чи громадському діячу (ч. 2 ст. 163); протиправне перешкоджання чи створення перешкод у здійсненні діяльності (ст. 344, 351, 351-1, 351-2); 3) за ступенем тяжкості: особливо тяжкий злочин (ст. 112, ч. 3 ст. 346); тяжкий злочин (ч. 3 ст. 346); нетяжкий злочин (ч. 2 ст. 163, ч. 2 ст. 346); проступок (ст. 344, ч. 1 ст. 346, ст. ст. 351-1, 351-2); 4) за колом потерпілих: посягання на державного чи громадського діяча (ст. 112, ч. 2 ст. 163); посягання на державного чи громадського діяча та їх близьких родичів (ст. 346); посягання тільки на державного діяча (ст. 344); посягання на окремих осіб, що визнаються державними діячами (ст. ст. 351, 351-1, 351-2); 5) за віком суб'єкта: вчинені загальним суб'єктом (ст. 163, ст. 344, ч. ч. 1, 2 ст. 346, ст. ст. 351, 351-1, 351-2), вчинені суб'єктом із зниженим віком кримінальної відповідальності (ст. 112, ч. 3 ст. 346).

Як очевидно, аналізовані кримінальні правопорушення утворюють певну сукупність норм (генеральну сукупність – усю множину однорідних за певною ознакою об'єктів чи подій, які є предметом інтересу або дослідження [45]). Однак, виникає питання, чи може така сукупність вважатися системою. У багатьох працях

розуміння «системи» використовується для опису організованої сукупності елементів, що взаємодіють між собою та утворюють цілісність, яка функціонує для досягнення певної мети [38, с. 64]. Ю. Сурмін зазначає, що будь-яка сукупність є системою, питання лише в її рівні організованості [254, с. 55]. Для розуміння того, чи утворюють аналізовані кримінальні правопорушення систему, необхідно розглянути ознаки системи як такої.

Виокремлюють такі загальні ознаки системи: 1) якісна визначеність (система має свої якісні ознаки, характерні тільки для цієї системи та відсутні в інших); 2) цілісність (означає об'єднання частин, що є одним цілим щодо навколишнього середовища); 3) цілеспрямованість (кожна система має свою ціль існування або створена для певної цілі; у системи може бути одна ціль або сукупність цілей, які утворюють певну ієрархію за наявності головних та підпорядкованих їм цілям); 4) відмежованість від зовнішнього середовища (система має свої межі, які відділяють її від зовнішнього середовища) і водночас взаємодія із зовнішнім середовищем; 5) гетерогенність і структурованість (система не є простою, а складається з різних частин, є деякою мірою організованою сукупністю і має свою структуру); 6) взаємодія частин системи між собою (тільки у цій взаємодії вони утворюють певну систему); 7) наявність інтегральних характеристик (можливість властивостей окремих елементів об'єднуватись і проявляти нові якості, невластиві елементам системи); 8) емерджентність (наявність у будь-якої системи особливих властивостей, невластивих її підсистемам чи блокам, а також сумі елементів, не пов'язаних системоутвірними зв'язками) [248, с. 17–20].

Зважаючи на вищезазначені ознаки, проаналізуємо системність кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча: 1) кожне кримінальне правопорушення із аналізованої сукупності відображає підвищення суспільної небезпеки; ці норми мають унікальні якісні ознаки, зокрема, вузький перелік можливих спеціальних потерпілих осіб, зв'язок діяння із здійсненням державної чи громадської діяльності. Ці ознаки визначають їх специфічну правову природу; 2) тільки єдність даних кримінально-правових норм дає змогу стверджувати про них, як про спільний об'єкт кримінально-правової охорони, що відокремлює їх

від інших загальних та спеціальних норм; 3) відмежованість сукупності кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державного та громадського діяча, від середовища, очевидна з істотних ознак цього поняття, що дають змогу чітко відрізнити їх від інших кримінальних правопорушень, зокрема загальних норм або суміжних складів. Законодавець чітко визначає, які діяння підпадають під охорону у зв'язку з державною чи громадською діяльністю, норми побудовані так, що спеціальні норми деталізують додатковими ознаками загальні; 4) спільна ціль – диференціація кримінальної відповідальності з метою забезпечення захисту діяльності осіб, які виконують державні обов'язки та громадську діяльність політичних партій, і відповідно, стабільності державних та громадських інститутів. Водночас, така сукупність кримінальних правопорушень характеризується складною ієрархією цілей – від запобігання окремим насильницьким діям до збереження основних суспільних відносин у сфері національної безпеки України; 5) про гетерогенність досліджуваної сукупності свідчить те, що кожна окрема норма є самостійною, містить вказівку на характерні ознаки складу окремого кримінального правопорушення. Досліджувана сукупність охоплює різні типи посягань (посягання на життя, фізичне та психічне насильство, втручання у діяльність та перешкоджання її здійсненню), що відрізняються за характером завданої шкоди та утворюють певну ієрархію за ступенем тяжкості кримінальних правопорушень; криміналізацією всіх цих діянь охоплюється спрямованість на захист державної та громадської діяльності вказаних в нормах осіб; 6) окремі норми взаємодіють між собою. Ці кримінальні правопорушення доповнюють один одного, формуючи цілісне уявлення про охорону від різноманітних способів реалізації протиправного умислу. Наприклад, погроза може бути і попереднім етапом до вчинення насильства, що демонструє інтеграцію окремих складів у єдину систему кримінального реагування, і протиправною дією, що має вплив на державного чи громадського діяча, а відтак на їх діяльність загалом (інколи це ускладнює правозастосування та кримінально-правову кваліфікацію). Взаємодія також полягає у схожій термінології («державний чи громадський діяч», «вчинене у зв'язку із...», «державна діяльність», «громадська діяльність»); 7) сукупність кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та

громадських діячів, демонструє широкий спектр і прямих, і опосередкованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, насамперед, із принципами кримінального права загалом, а також нормами Загальної частини КК України.

Із огляду на вказане можна стверджувати, що сукупність кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних чи громадських діячів в Україні, є відповідною основним ознакам системи. Однак під час дослідження вказаних основних ознак систем виявлено ключові недосконалості та суперечливі властивості такої сукупності, як системи. Зокрема, не уніфіковано питання кола потерпілих. У ст. ст. 112, 344, 346 КК України передбачено різний перелік державних діячів, а в ч. 2 ст. 163 перелік відсутній узагалі. Також під охорону ст. 344 не підпадають керівники політичної партії. Натомість, ст. ст. 351, 351-1, 351-2 охороняє державну діяльність тільки окремих осіб-державних діячів, а не всіх. Водночас відсутні деякі види посягань (захоплення як заручника, опір, знищення чи пошкодження майна тощо), які б теоретично доповнювали структуру та цілісність системи.

Згідно з наявною класифікацією систем, система аналізованих кримінальних правопорушень є простою, абстрактною (створена нашою свідомістю, котра існує завдяки їй), штучною за походженням (створена людиною як засіб для досягнення певної мети), відкритою за зв'язком із зовнішнім середовищем, динамічною за спрямованістю до змін.

Формування будь-якої системи неможливе без наявності системоутворюючих елементів (чинників) – ключових елементів навколо яких ця система виникла. Об'єднуючим елементом системи кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, є діяльність (державна або громадська) та потерпілий, який цю діяльність здійснює, позаяк змістом цієї кримінально-правової охорони є захист функції, яку виконує особа в суспільстві, а не її статусу. Такий підхід диференціації відповідальності зумовлений тим, що загроза чи посягання на особу набувають особливого кримінально-правового значення не через її формальний статус, а через спрямованість протиправного діяння на шкоду реалізації нею суспільно значущих функцій. Зазначене дає змогу дійти висновку, що їх об'єднує також спільний об'єкт – відносини, що забезпечують нормальну державну чи

громадську діяльність потерпілих (місце даного об'єкту в системі трирівневої концепції буде проаналізовано в підрозділі 2.1.). Також об'єднувальним елементом є суб'єктивне ставлення до того, що кримінальне правопорушення вчиняється саме через діяльність державного або громадського діяча (винятком є лише ч. 2 ст. 163 КК України, де такий зв'язок не визначений, тобто необов'язковий).

Із огляду на виокремлені системоутворюючі ознаки очевидно, що не тільки кримінальні правопорушення проти державного чи громадського діяча об'єднуються за цими ознаками. Це притаманно також кримінальним правопорушенням проти судді, присяжного, народного засідателя (ст. ст. 376 - 379 КК України); проти працівника правоохоронного органу (ст. ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349); проти журналіста (ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 163); проти службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. ст. 350, 352); проти представника влади (ст. ст. 342, 349 КК України) (додаток В).

Якщо аналізувати їх на «спільності – відмінності», висновую, що вони не є аналогічні, однак схожі із деякими відмінностями. Їх спільною ознакою є загальна мета кримінально-правової охорони зазначених категорій осіб – забезпечення безперешкодної реалізації професійної діяльності спеціального потерпілого. Найповніша (з огляду на кількість передбачених спеціальних норм) є система кримінальних правопорушень проти працівника правоохоронного органу та судді, присяжного, народного засідателя. У порівнянні із ними (а також журналістом), щодо державного та громадського діяча не є диференційована відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна і захоплення (тримання) як заручника. Поряд з тим, тільки щодо державного чи громадського діячів та журналістів криміналізоване порушення таємниці кореспонденції. Науково необґрунтованою видається така вибірковість. Позаяк залишається відкритим питання щодо критеріїв, якими керувався законодавець, визначаючи лише окремі категорії осіб, кореспонденція яких підлягає кримінально-правовій охороні. Якщо логіка такого захисту щодо журналіста базується на необхідності гарантування свободи слова та захисту джерел інформації, а щодо державного чи громадського діяча – на потребі унеможливлення політичного тиску, то аналогічні загрози можна поширити й на інших спеціальних потерпілих.

Співставлення санкцій дало розуміння, що санкції кримінальних правопорушень щодо державного чи громадського діяча здебільшого найбільш суворі. Відтак постає питання, чи має кримінально-правова охорона різних категорій так званих спеціальних потерпілих бути однаковою щодо всіх? Чи все-таки неможливо урівнювати їх, оскільки така охорона залежить від специфіки діяльності того чи іншого потерпілого? На мою думку, саме наявність тої чи іншої спеціальної норми, що передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення, що вчинені у зв'язку з діяльністю потерпілого, має бути аналогічною (якщо це загалом відповідає специфіці такої діяльності та можливих загроз для потерпілих). Інколи простежується різний рівень кримінально-правового захисту за схожих обставин. Наприклад, якщо працівника правоохоронного органу захищають від захоплення чи тримання як заручника або журналіста від знищення чи пошкодження майна, то такі норми мають бути й щодо державного чи громадського діяча.

Потрібно також, щоб статті за аналогічні кримінальні правопорушення щодо різних потерпілих були однаково сконструйовані. Наприклад, у ст. ст. 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України вказано «вбивство або замах на вбивство», а в ст. 112 – «посягання на життя»; у ст. 344 КК України йдеться про «незаконний вплив у будь-якій формі», в ст. 343 – просто «вплив у будь-якій формі», ст. 376 – «втручання в будь-якій формі», а в ст. 397 КК України – «вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності або порушення встановлених законом гарантій діяльності». В таких випадках однозначність кримінального закону повинна бути перманентно. Ще одним прикладом є те, що в КК України державному та громадському діячу погрожують заподіянням шкоди здоров'ю, а, приміром, працівнику правоохоронного органу, судді, журналісту – насильством, яке є ширшим поняттям, оскільки охоплює фізичне, психічне й економічне насильство тощо. Стосовно державного чи громадського діяча таким може бути погроза оприлюднення реальної / вигаданої компрометуючої інформації, поширення неправдивих відомостей у медіа (в тому числі, створення «діпфейків») тощо. Відтак передбачення у ст. 346 КК України поняття «насильство» охоплюватиме і можливе вчинення погроз нефізичного змісту.

Стосовно відмінностей санкцій статей обґрунтованим є твердження, що більш суворі санкції в нормах, де потерпілим є державний чи громадський діяч, є виправданими, позаяк їхня діяльність є не лише реалізацією владних чи керівних повноважень, а може формувати політичний курс держави, що робить їх потенційними об'єктами посягань із мотивів ідеологічної, політичної чи міжнародної боротьби тощо. Є. Блажівський вважає, що найсуворішою має бути санкція ст. 344 КК України, адже йдеться про кримінально-правовий захист державних діячів [25, с. 169], ідентичність санкцій, на думку науковця, є недопустимою, позаяк відмінність у суспільній небезпеці різних видів втручання в діяльність все-таки наявна [25, с. 171].

Потрібно проаналізувати також соціальні передумови необхідності такої системи кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. Загалом можна виокремити такі позиції: 1) посилення кримінально-правової охорони; 2) максимальна відмова від спеціальних норм, що захищають діяльність державного чи громадського діяча. Для з'ясування того, яка є правильнішою, слід з'ясувати соціальну зумовленість, опираючись на принципи криміналізації. Насамперед принцип суспільної безпеки. Зрозуміло, що державна та громадська діяльність є основою стабільності держави та громадянського суспільства. Безумовно, для того, щоб державні діячі здійснювали свою діяльність керуючись засадою законності, в інтересах держави, а не у власних інтересах та без страху прийняття тих чи інших рішень, захист їх діяльності є просто необхідним. Війна в Україні є ще одним вагомим аргументом соціальної зумовленості наявності досліджуваних статей. Оскільки захист життя, безпеки та ефективного функціонування державних і громадських діячів є підвалинами для забезпечення стабільності й національної безпеки у період військової агресії. Водночас це відповідає принципам міжнародно-правової необхідності (детальніше про захист державних діячів в зарубіжному досвіді різних держав в розділі 1.4.). Посягання на державних і громадських діячів у зв'язку з їх професійною діяльністю має не лише фізичні чи матеріальні наслідки, а й значний соціально-політичний вплив. Однак, все-таки наявні спірні питання щодо кримінально-правової охорони діяльності таких осіб, це, зокрема, чи виправданим є виокремлення статей для захисту державних чи громадських діячів, адже це

суперечить принципу рівності всіх перед законом. Сумніви щодо криміналізації досліджуваних діянь виникають також із огляду на принцип їх відносної поширеності. Статистичні дані Генеральної прокуратури України [51] (Додаток Г) засвідчують, що кримінальні провадження за досліджуваними кримінальними правопорушеннями обліковуються не так часто, а випадки скерування кримінальних проваджень із обвинувальним актом до суду – поодинокі. Звісно, це можна пояснити декількома об'єктивними чинниками: 1) такі кримінальні правопорушення здебільшого є тяжкими (особливо тяжкими), а отже, їх вчинення не може мати масового характеру, що відповідає закономірностям кримінальної статистики; 2) обмежене коло потерпілих осіб та специфіка суб'єктивної сторони зумовлюють їх нечасту фіксацію порівняно з іншими правопорушеннями.

Розмірковуючи над природою виокремлення спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державних чи громадських діячів, можна стверджувати, що вона має на меті забезпечення ефективного механізму охорони функціонування вищих органів влади та політичних інститутів. Це здійснюється з огляду на підвищений рівень суспільної небезпеки таких посягань, адже вони можуть не лише завдати шкоди конкретній особі, а й дестабілізувати політичну систему держави або підірвати демократичні процеси. Підстави для такої диференціації ґрунтуються на необхідності встановлення спеціальних гарантій безперешкодної діяльності зазначених осіб, що підтверджується як національним законодавчим підходом, так і міжнародною практикою.

Отже, вищевикладений аналіз сукупності кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів на предмет її системності дає змогу стверджувати, що вона є системою. Звісно, рівень організованості даної системи є недосконалим, проте, визначення ключових ознак системи та проєктування їх на наявні ознаки сукупності досліджуваних кримінальних правопорушень дозволили дійти позитивного висновку.

1.3 Поняття державного та громадського діяча за українським законодавством

Далі доцільно проаналізувати зміст та обсяг понять «державний діяч», «громадський діяч» і визначити особливості їх діяльності, позаяк саме ці категорії визначають межі аналізованої правової охорони. У дисертації використовуватимуться законодавчо закріплені в аналізованих статтях поняття, незалежно від авторської думки.

Питання чіткості й однастайності понятійного апарату важлива з огляду на принцип законності. Усталеною проблемою українського законодавства загалом, та кримінального закону зокрема, є відсутність нормативно визначених понять окремих явищ, інститутів тощо, що не сприяє правильному застосуванню понять, кримінально-правовому регулюванню. Наприклад, поняття «державний діяч» означає, що це не будь-яка особа, а та, яка наділена специфічними ознаками та функціями. Можливо, слушним є міжгалузеве узгодження понять [274, с. 496].

У рамках цього дослідження потрібно з'ясувати, чи визначення у КК України понять «державний діяч», «громадський діяч» є спробою узагальнення переліку осіб, зазначених у ст. ст. 112, 344, 346 (для лаконічності), чи тут має місце обґрунтоване бажання ввести в юридичну термінологію нові поняття, які володіють унікальними ознаками, проте досі не були окреслені в жодному нормативному акті України. Позаяк у КК України та інших нормативно-правових актах паралельно з терміном «державний діяч» наявні суміжні з ним поняття, зокрема: «службова особа, яка займає відповідальне становище» (ч. 3 ст. 368, ч. 2 ст. 369 КК тощо), «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» (ч. 4 ст. 368, ч. 3 ст. 369 КК тощо), «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ст. ст. 366-2, 368-5 КК, ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [206] тощо), «особа, яка обіймає посаду з високим та підвищеним корупційним ризиком» (Закон України «Про запобігання корупції»), «представник влади» (ст. ст. 342, 349 КК) тощо. Детальний перелік осіб зазначених як державні та громадські діячі й інших суміжних понять у КК України та інших нормативно-правових актах викладено в Додатку Б. Основними аспектами, що засвідчують важливість термінологічної однастайності визначення понять є: ясність та однозначність; узгодженість; стабільність у правовому середовищі; забезпечення прозорості та доступності [274, с. 500].

Аналіз зазначених вище суміжних понять дав змогу зробити висновок про їх невідповідність поняттю потерпілих в ст. ст. 112, 344, 346 КК України, позаяк вони є ширшими. Водночас, видається, що узагальнена назва «державний та громадський діяч» є певною умовністю, яка не означає, що в статтях міститься увесь вичерпний перелік осіб, які займаються державною або громадською діяльністю, а тільки тих, посягання на діяльність яких на думку законодавця підриває основи національної безпеки України.

Поняття (тобто мисленне утворення, що є результатом узагальнення предметів деякого класу за певною сукупністю загальних і розмежувальних для них ознак [79, с. 137]) за своєю логічною структурою володіє інтенсіональною (зміст) та екстенсіональною (обсяг) характеристиками. Змістом поняття визначається сукупність ознак, на підставі яких узагальнюються та виділяються у понятті предмети певного класу [79, с. 142]. А обсягом поняття називають множину предметів, кожен із яких є носієм ознак, що складають зміст поняття [79, с. 147]. Вказані ознаки перебувають у так званому зв'язку зворотного відношення – збільшення обсягу поняття спричиняє зменшення його змісту, а збільшення змісту – зменшення обсягу [149, с. 27]. Приміром, поняття «діяч» має ширший обсяг та вузьчий зміст, але у разі поєднання із «державний» його обсяг зменшується, а зміст – навпаки, розширюється.

Одним із способів визначення поняття є номінальне визначення, яке розкриває не ознаки певного предмету, а лише значення терміну, яким даний предмет позначається. Такі визначення містяться у всіх етимологічних та тлумачних словниках, де йдеться про слова, їх походження й значення [149, с. 37]. Поняття «державний діяч» і «громадський діяч» синтаксично охоплює сукупність двох самотійних слів, проте їх визначення в рамках цього дослідження слід розглядати саме в словосполученні. У словнику І. Білодіда діячем визначається «той, хто відзначається своєю активністю та енергійністю на якій-небудь роботі, в якійсь галузі життя», «той, хто займає керівну посаду» [246, с. 312]. Водночас, термін «громадський» трактується як: «який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, зв'язаний з ним; суспільний; належний усій громаді, усьому суспільству; колективний», «який добровільно обслуговує різні сторони життя колективу» [246, с. 174]. Натомість, значення «державний» етимологічно окреслено як «який має важливе значення для держави, може впливати на стан її справ», «який бере безпосередню участь у керівництві державою» [246, с. 248]. Звісно, в

кінцевому результату при визначенні понять науковцями рідко застосовується даний номінальний підхід, але часто до нього звертаються в наукових пошуках. Під час формування власних визначень понять «державний діяч» і «громадський діяч» тощо орієнтуватимуся на ці загальні значення окремих слів та їх поєднання між собою.

На противагу описаному вище, є реальний підхід до визначення поняття. Якщо коротко, таким називається визначення, що розкриває істотні ознаки самого предмета. При такому способі встановлюється найближчий рід щодо визначуваного поняття і відмітні ознаки, які належать тільки предмету даного поняття і яких немає у всіх інших [149, с. 37]. Такий підхід застосовують в переважній більшості аналізованих досліджень, зокрема, Ю. Александров, М. Бажанов, М. Барановський, О. Герасименко, О. Звонарьов, О. Кияшко, О. Литвинов, П. Михайленко, Л. Мошняга, О. Сотула, Є. Смирнов, Л. Терещук та інші. Родовими поняттями в таких визначеннях називають зазвичай такі: особа [233, с. 157; 90, с. 129; 105, с. 34; 19, с. 51; 46, с. 32], посадова особа [247, с. 112], вища державна особа [170, с. 116; 262, с. 83], вища посадова особа держави [252, с. 95].

У науці наявне ще й так зване дескриптивне визначення, яке будується без з'ясування родового поняття, за допомогою конструкції «той, який», а також генетичне визначення – підхід, що вказує на спосіб формування, виникнення або утворення визначуваного предмету [149, с. 37]. Однак, дані підходи в аналізованих джерелах не є популярними щодо досліджуваних дефініцій.

Для визначення змісту поняття «державний діяч», «громадський діяч» потрібно встановити сукупність тих істотних ознак, які їх характеризують як унікальні. Дослідження цих понять передбачає аналіз праць учених, які приділяли свою увагу їх вивченню.

Ю. Александров, М. Бажанов, П. Михайленко, Є. Смирнов державного діяча окреслюють як особу, яка виконує важливі державні функції у сфері політичного, економічного, культурного життя [233, с. 157; 90, с. 129]. Ю. Александров зазначив, що державними діячами є особи, що здійснюють відповідні функції від імені і за дорученням держави чи його органів в керівництві організаційно-управлінським, адміністративно-господарським, соціально-культурним та іншими видами діяльності [105, с. 34]. На думку Є. Смирнова, державний діяч – це посадова особа, якій надано повноваження, що

дозволяють здійснювати державну діяльність, приймати і проводити в життя рішення в масштабі держави [247, с. 112]. Ці визначення є достатньо загальними та не висвітлюють індивідуального змісту поняття «державний діяч», які відокремлювали б дане поняття від інших подібних чи співзвучних понять. Проте, на підставі аналізу цих понять можна виокремити такі ознаки, що характеризують державних діячів: 1) виконання важливих державних функцій (від імені держави, за дорученням держави, в масштабі держави); 2) здійснення функцій керівництва; 3) їх діяльність визначена в межах наданих їм повноважень.

Інші дослідники підійшли до визначення поняття з позиції виділення ознак законності обрання, призначення на посаду (у встановленому Конституцією та законодавством України порядку) [170, с. 116] та законності його повноважень і обов'язків [262, с. 83]. Звісно, ці ознаки є важливими, а позиція авторів є слушною. Водночас Л. Терещук додає, що до державних діячів можуть відноситися особи, які не займають посад в державних органах, але здійснюють важливу державну діяльність у суспільному житті, наприклад, діячі культури, науки, мистецтва тощо [262, с. 83]. Проте, у галузі кримінального права таке визначення є недопустимим.

О. Сотула сформулював таке визначення: «державний діяч – це вища посадова особа держави або член вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів, якщо це прямо вказано у законах України» [252, с. 95]. Істотні ознаки цього визначення охоплюють: 1) формальний статус (особа має бути вищою посадовою особою або членом вищих органів влади); 2) визначена процесуальна роль: вказівка на пряму участь у прийнятті рішень. Однак, таке визначення є обмеженим, не описує всіх істотних ознак. Зважаючи на те, що науковець пропонує дане визначення закріпити в тексті ст. 112 КК України замість вичерпного переліку. Така пропозиція дає можливість залишати незмінною ст. 112 КК України, враховуючи зміни, які можуть відбуватися в сучасному законодавстві. Однак, таке визначення не вирішує проблему чіткості кримінального законодавства та одностайності тлумачення, а навпаки негативно впливає на діяльність правоохоронних органів, розбіжностей в судовій практиці тощо [274, с. 498].

Також доцільно додати короткий аналіз правильності вжитку слів «вища посадова особа» та «вищий орган влади» в контексті розуміння державного діяча. Вони вживаються

в ст. 23 Закону України «Про звернення громадян» від 02.10.1996, де вищими посадовими особами називають Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України (ст. 16) [210]. Натомість цей термін уперше вжито в Указі Президента України «Про порядок забезпечення безпеки вищих посадових осіб України» від 15.01.1992, де вищими посадовими особами вважалися: Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України [218]. Також прикметник «вищий» у: Законі України «Про державну службу» (ст. 6: «встановлюються такі категорії посад державної служби: категорія «А» (вищий корпус державної служби)...» [205]; Законі України «Про Кабінет Міністрів України» (ст. 1: «...вищий орган у системі органів виконавчої влади...») [211]; Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 1: «...вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на...» [213], Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 17: «...найвищий суд у системі судоустрою...») [227]. Ці приклади демонструють використання зазначених термінів у нормативно-правових актах України.

М. Барановський і О. Герасименко зазначили, що державний діяч – це особа, яка здійснює державну службу (обіймає посаду) в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних підприємствах, установах, організаціях, які забезпечують функціонування державного апарату [19, с. 51; 46, с. 32]. Однак, із цим визначенням складно погодитись, оскільки державний діяч (згідно із КК України) не охоплює осіб, які здійснюють діяльність в органах місцевого самоврядування, а також державних підприємствах, установах, організаціях. Окрім цього, таке визначення не виокремлює унікальних ознак «державного діяча».

О. Кияшко зазначає, що державні діячі згідно зі ст. 112 КК України – це є державні посадові особи, що очолюють або є членами колегіальних вищих органів державної влади, які визначають ключові, стратегічні напрями державної політики в Україні [75, с. 162]. Ознака, яку можна тут виокремити, – перебування на посаді у вищому органі державної влади, який визначає ключові стратегічні напрями державної політики.

Л. Мошняга «державного чи громадського діяча» визначає як «особи, які уособлюють конституційний лад і державну владу» на позначення переліку [160, с. 101]. Ймовірно, дане поняття більш корелюється із назвою розділу I Особливої частини КК України, де цей злочин знаходиться і відповідно родовим об'єктом. Але запропоноване

поняття є некоректним із огляду на те, що по-перше, звужує коло потерпілих, виключаючи «громадського діяча», який не є носієм державної влади; по-друге, є надто абстрактним і може створювати труднощі в правозастосуванні. Наприклад, чи уособлює конституційний лад народний депутат опозиційної партії (необхідність та правовий статус опозиції в Конституції України поки не закріплено)? Видається, що один «штучний» термін авторка намагається змінити іншим. Тому, доцільність даного рішення низька.

Під час аналізу кримінального законодавства іноземних держав з'ясовано, що словосполучення «державний чи громадський діяч» характерне для кримінального права пострадянських держав. У міжнародних правових актах та науковій літературі на позначення «державного діяча» найчастіше застосовується поняття «public official», тобто «державна посадова особа». Однак, немає одностайності щодо поняття, хто є цією «державною посадовою особою» [274, с. 499]. У польському законодавстві використовують термін «державна посадова особа», а також у КК Республіки Польща міститься вичерпний перелік таких осіб (§13 ст. 115) [123]. Водночас у європейському законодавстві використовуються такі терміни: «державний службовець» (Фінляндія, Нідерланди), «представник вищої державної влади» (Сербія), «державний службовець або особа, уповноважена на виконання функцій держави» (Литва), «публічна посадова особа» (Італія), «конституційні органи» (Німеччина), «вищі посадові особи держави» (Хорватія) тощо. Детальніше міжнародний досвід розглянуто в підрозділі 1.4.

Чеські дослідники «державну службову особу» визначають як «особу, яка займає посаду в органах державної влади та відповідає за прийняття рішень та реалізацію державної політики на користь суспільства та держави» [2, с. 33]. Деякі німецькі науковці дають таке визначення поняття «державний службовець» – «особа, яка займає посаду в органах державної влади та має владу приймати рішення, впливати на процес прийняття рішень та забезпечувати виконання таких рішень й виконання інших державних функцій, завдань» [1, с. 3]. Литовські вчені поняття «державна посадова особа» трактують так: «особа, яка виконує державну службу в установах державної влади, має повноваження здійснювати державну владу та забезпечувати захист інтересів держави та громадян» [9, с. 46].

Зазначені вище визначення аналогів «державного діяча» мають такі спільні ознаки: займає посаду в органах державної влади; має повноваження впливати на процес прийняття рішень і здійснювати державну владу; має відповідальність перед

державою та громадянами. Відмінністю є підходи до трактування ролі державного діяча. Зокрема литовські вчені зазначають, що державна службова особа має забезпечувати захист інтересів держави та громадян, тоді як у чеські наголошують на реалізації державної політики на користь суспільства та держави, німецькі – підкреслюють важливість управлінських рішень у діяльності державного діяча. Як висновок, хоча поняття «державний діяч» в науковій літературі європейських та українських науковців мають спільні ознаки, вони можуть мати деякі відмінності в підходах до ролі та функцій державного діяча в державному управлінні [274, с. 499].

Водночас формулювання «державний діяч» немає в кримінальному законодавстві європейських держав. Щоб оцінити, чи варто українському законодавцю переглянути свій підхід до цього, треба розглянути можливі рішення. По-перше, навряд чи доцільно вводити нові терміни, якщо в КК України вже використовується поняття, наближене до «державного діяча», а саме — «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище». Використання різних термінів для позначення майже тотожних осіб як потерпілих і суб'єктів правопорушення виглядає необґрунтованим. Утім, зважаючи на ширший перелік осіб, охоплених поняттям ««службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», логіка законодавця щодо виокремлення «державного діяча» може полягати у позначенні вужчої, унікальної категорії, яка має унікальне значення в розділі I Особливої частини, зокрема. У зв'язку з цим, дане рішення (розширювати поняття «державний діяч» до «службової особи, яка займає особливо відповідальне становище» та навпаки) суперечить потребам кримінального законодавства і тій концепції щодо «державного діяча», якої дотримуватимусь в цій роботі.

Другим рішенням є позначення в назві повного переліку осіб потерпілих без використання будь-якої узагальненої назви. Це спростить застосування кримінально-правових норм, але загромаджуватиме тексти нормативних актів. Позаяк в цьому навіть не вбачається стільки проблем, якщо перелік осіб не був надто великим. Іншим адекватним рішенням щодо вивільнення тексту КК України без шкоди для тлумачення, є окреслення переліку осіб, яких кримінальний закон називає державними діячами або громадськими діячами один раз – в примітці до ст. 112 КК України (бо в ній вперше вживається це словосполучення) зазначити кого розуміти державним чи громадським

діячем в даній та інших статтях КК України, де цей термін використовується. Таке рішення свого часу пропонував В. Кузнєцов [136, с. 28].

Під час дослідження виникала ідея можливої заміни терміну «державний чи громадських діяч» на одне об'єднуюче поняття. Як альтернатива – «суспільний діяч». Ось основні «за» та «проти» даної тези. Позитивним є те, що це визначення має на меті лаконічність викладу і тексту, оскільки «суспільний» є загальним щодо державного, громадського і політичного діячів, об'єднуючи їх. Крім того, такий термін підкреслює їхню роль як осіб, відповідальних перед громадянами, а не просто виконавців державних функцій. Адже ці посадові особи мають служити суспільним інтересам, а не лише інституціям. Недоліками, натомість, є те, що у правовому полі цей термін не є закріпленим, не вживається і може потребувати додаткових уточнень. У світлі зазначеного, не знаходиться достатня аргументація, щоб запропонувати дану зміну, як правильну, а головне корисну для науки кримінального права і практики.

Резюмуючи, слід виокремити такі ознаки державного діяча, які розкривають зміст цього поняття: 1) вища посадова особа або член вищих органів державної влади; 2) обирається або призначається на посаду, а також звільняється з неї у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку; 3) володіє повноваженнями, які передбачені Конституцією України та/або іншими Законами України; 4) здійснює діяльність в масштабах та в інтересах держави; 5) виконує представницькі, організаційно-розпорядчі, контрольно-наглядові, установчі, законодавчі, виконавчі та інші функції, пов'язані з реалізацією державної влади [274, 499].

Відтак можна запропонувати таке визначення: державний діяч – це вища посадова особа або член вищих органів державної влади України, який обирається (призначається) на посаду у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку та, володіючи законними повноваженнями, які передбачені Конституцією України та/або іншими Законами України, здійснює діяльність в масштабах і в інтересах держави із виконання представницьких, організаційно-розпорядчих, контрольно-наглядових, установчих, законодавчих, виконавчих та інших функцій, пов'язаних з реалізацією державної влади [274, с. 500].

Аналіз юридичної літератури засвідчив недостатню розробленість проблематики визначення поняття «громадський діяч». Більшість авторів визначають громадського

діяча як керівника політичної партії, оскільки законодавець звів обсяг цього поняття до керівника політичної партії. Такий підхід є доволі прагматичним, однак не розкриває істотні ознаки поняття «громадський діяч» (яке є ширшим). Водночас в Законі України «Про політичні партії в Україні» не відокремлюється «керівник політичної партії», так як і не згадуються його повноваження, обов'язки, порядок призначення та інше. Більше того, не передбачено обов'язкову наявність керівника, вказано про необхідність «статутних органів політичної партії» та статуту, де й повинні передбачатись порядок їх утворення, термін та обсяг повноважень [217]. Допускається, що керівництво може бути одноосібним або колегіальним. Такими керівниками можуть бути голови та співголови партії, генеральні секретарі тощо. В. Тацій також раніше висловився, що до таких слід відносити лише перших осіб (незалежно від їх найменування) керівного органу політичної партії, яка була у встановленому законом порядку зареєстрована в Міністерстві юстиції і діяльність якої не була припинена рішенням суду [102, с. 32]. Отже, можна виокремити такі істотні ознаки: необхідність вказівки про керівництво (керівника) в статуті партії та законність існування політичної партії, керівником якої він є.

М. Рубашенко зазначив, що громадський діяч (керівник будь-якої політичної партії) у законодавстві іменується невдало, зважаючи на розмежування понять «громадська організація» й «політична партія» [228, с. 125]. Однак, треба стати на захист законодавця, бо політична партія, як і громадська організація, є однією із форм громадського об'єднання, а головною ознакою політичної партії, у якій виражається її суть і відмінність від інших громадських об'єднань, є участь у політичному процесі з метою завоювання, розподілу, утримання політичної (державної) влади або здійснення безпосереднього впливу на неї в інший спосіб [67, с. 73]. Погоджусь, що термін «громадський діяч» потребує звуження задля окреслення його змісту.

Аргументом на користь зміни термінології також є уявлення та сприйняття громадськістю, хто такий громадський діяч, позаяк у людей можуть бути різні асоціації, часто віддалені від юридичного визначення. Наприклад, у разі запиту «громадський діяч» у «Google», найперше висвітлюється «Вікіпедія» на тему «Активізм» [12], потім – «Відомі громадські діячі – Андріяшев Олексій Хомич (1826–1907) – педагог, письменник, громадський діяч..» [42] і далі: «Франко – громадський діяч» [282], що

абсолютно не має кримінально-правового значення, але дає розуміння, що щодо цього терміна виникають труднощі. Зокрема, стаття із «Вікіпедії» дає приблизне розуміння як українське суспільство уявляє громадського діяча: «В ширшому розумінні громадським діячем може бути: політичний або громадський активіст; громадський лідер; лобіст; громадський представник (діяльність якого, спрямована на захист прав і інтересів громадян через їх участь у прийнятті рішень, спрямованих на зміни законодавства, політики або регулюючої діяльності влади на місцевому та національному рівнях). Часто ними є члени або лідери громадської організації» [12].

Можливі кілька напрямів подальшого вдосконалення правового регулювання цього питання. По-перше, О. Кияшко та І. Сервецький, зокрема, пропонують змінити словосполучення «громадський діяч» на «політичний діяч» (тобто особа, яка активно здійснює політичну діяльність) [74, с. 9; 243, с. 10]. Р. Чорний пропонує використовувати формулювання «державний діяч чи керівник політичної партії» [290, с. 432]. Більш слушним вважаю термін «політичний діяч», який забезпечує чіткіше розмежування між широкими категоріями громадської активності, підкреслюючи специфіку ролі осіб, які беруть участь у політичних процесах та реалізації політичних функцій. Також це більш відповідає концепту запропонованих в ході дисертації пропозицій щодо кола потерпілих.

Необхідно зазначити, що поняття «державний діяч» і «громадський діяч» в нормах КК України розкривається шляхом перелічення посад [274, с. 497]. До речі, такого підходу до визначення цих понять інколи дотримуються в навчальній літературі та науково-практичних коментарях [169, с. 280; 170, с. 116]. Такий спосіб ще називають казуїстичним [65, с. 134]. Науковиця З. Загинеї визнає, що привілеювання у тексті КК України казуїстичних дефініцій свідчить про недостатню юридичну культуру, невисокий рівень законодавчої техніки [65, с. 141]. В. Навроцький зазначає: «Сам по собі такий прийом (казуїстичний виклад) не викликає заперечень. Він цілком прийнятний, якщо перелік не надто об'ємний, вичерпний і уніфікований щодо всіх кримінально-правових норм, яких стосується. Однак, останньої вимоги законодавець так і не дотримався» [164, с. 71].

Звернемо увагу на чинний Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», де окреслено конкретну групу посадових осіб, які потребують спеціального державного захисту: Президент України, Голова Верховної

Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, Перший заступник Голови Верховної Ради України, Перший віцепрем'єр-міністр України, Міністр закордонних справ України, Генеральний прокурор, Міністр оборони України, заступник Голови Верховної Ради України (ст. ст. 5, 6) [203]. Утім, цей перелік не повністю відповідає кримінально-правовому визначенню особи державного діяча.

Уперше перелік державних діячів, які перебувають під кримінально-правовою охороною, був передбачений Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17.06.1992, де зазначалися: Президент України, Голова, заступник Голови Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Уряду України, Голова суддя Конституційного Суду України чи Верховного Суду України, Генеральний прокурор України [201]. Відтоді цей перелік тільки видозмінювався, наприклад зміна «члена Уряду України» на «член Кабінету Міністрів України», доповнювався новими посадовими особами у зв'язку із становленням національного кримінального права (приміром, у зв'язку з прийняттям КК України 2001 року цей перелік доповнено Головою та суддями вищих спеціалізованих судів України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Головою Рахункової палати та іншими) чи створення нових державних органів (Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України), і лише один раз зменшувався – завдяки вилученню із списку заступника Голови Верховної Ради України (із прийняттям КК України 2001 року) [274, с. 497]. Постійне доповнення списку потерпілих шляхом включення осіб, пов'язаних із реалізацією кримінальної юстиції та протидією корупції, демонструє актуальні напрями спрямованості кримінально-правової політики в Україні.

Наразі до державних діячів кримінальним законодавством віднесено: Президента України, Голову Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голову та члена Вищої ради правосуддя, Голову та члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голову та суддів Конституційного Суду України або Верховного Суду чи вищих спеціалізованих судів, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України,

Директора Бюро економічної безпеки України, Директора Державного бюро розслідувань, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голову та іншого члена Рахункової палати, Голову Національного банку України.

Варто зазначити, що позиція КК України щодо переліку державних діячів є неуніфікованою, оскільки ст. ст. 112, 346 КК України передбачають тотожні переліки посадових осіб, які належать до державних діячів. Проте у ст. 344 передбачено ширший обсяг державних діячів, зокрема це: представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голова та член Центральної виборчої комісії, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. Звісно, така ситуація в правотворчості є неприпустимою, перелік державних діячів (який є вичерпним) потребує однастайності не лише в межах кримінального закону, а й усього українського законодавства загалом [274, с. 498]. Зазначене не відповідає засадничому положенню законодавчої техніки, яке передбачає презумпцію, що однакові поняття вживають із однаковим значенням у межах усього нормативного акту і навіть всієї системи законодавства [166, с. 59].

Натомість, у ч. 2 ст. 163 КК України законодавець обмежується тільки загальним формулюванням («державні чи громадські діячі»), не даючи переліку відповідних осіб. Як підсумок, є загроза зловживання правом із сторони суб'єктів правозастосування, прийняття незаконних рішень чи унеможливлення здійснення правосуддя. Очевидно, що в цьому разі постає питання, яким переліком послуговуватись: ст. ст. 112, 346 чи ст. 344 КК України. З. Загинець вказує, що слід брати до уваги тільки тих осіб, які передбачені у всіх трьох статтях КК України, де такий перелік наведений [65, с. 114]. Цей перелік, своєю чергою, збігається із переліком державних діячів, передбачених у ст. ст. 112, 346 КК України. В. Навроцький також окреслив, що до уваги потрібно брати вузький перелік, який передбачений ст. 112, 346 КК України, а не широкий, передбачений ст. 344, аргументуючи, що недоліки законодавства не мають погіршувати становище особи, щодо якої застосовується закон (всі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого) [164, с. 72]. Рішенням цього, звісно, є або внесення змін до ч. 2 ст. 163 КК України, де слід передбачити перелік осіб, як це було окреслено в інших згаданих вище статтях, або

прописування чіткої понятійної категорії, єдиної для розуміння та застосування у всіх статтях КК України загалом [274, с. 498].

Простішою є ситуація щодо обсягу осіб, яких законодавець називає «громадські діячі». У диспозиції ст. ст. 112, 346 КК України обсяг поняття «громадський діяч» обмежений лише однією категорією осіб – керівники політичних партій. Проте, це і спрощує тлумачення цих кримінально-правових норм, і ускладнює, позаяк законодавець визначає, що громадською діяльністю можуть займатися лише керівники політичної партії або тільки діяльність керівників політичних партій підпадає під кримінально-правову охорону.

В аспекті цього питання розуміння понять «державний діяч», «громадський діяч» тісно зв'язано із поняттям державної та громадської діяльності, оскільки спеціальний правовий статус і, відповідно, кримінально-правова охорона вказаних діячів виникає тільки у зв'язку з такою діяльністю. Зауважу, що «державна діяльність» і «громадська діяльність» не є тотожними до понять «діяльність державного діяча» і «діяльність громадського діяча», позаяк «державна діяльність» («громадська діяльність») є багатокомпонентними, які широко вживаються у різних сферах суспільних відносин. Натомість діяльність державного діяча, до прикладу, є індивідуальною практикою конкретної особи, уповноваженої на виконання функцій державної влади, що визначається колом її законних повноважень.

Безумовно, «діяльність» – це складне міжгалузеве поняття, яке є фундаментальною філософською категорією. Філософи трактують «діяльності» як засіб, умову, рушійну силу, джерело формування соціальності тощо. У психології діяльність – це «специфічна людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей і явищ залежно від людських потреб» [198, с. 73]. Погоджуюся, що діяльність – це форма активного ставлення людини до дійсності, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, які пов'язані із створенням суспільно вагомих (матеріальних і нематеріальних) цінностей та засвоєнням суспільного досвіду [147].

В. Навроцький зазначає, що термін «діяльність» у чинному КК України використовується у статтях Особливої частини більше двох десятків разів і позначає: поведінку осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення; дії потерпілого від кримінального правопорушення; одну з умов звільнення від кримінальної

відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці; юридичну особу; суб'єкта кримінального правопорушення [164, с. 158]. Зокрема, у контексті цієї дисертації – це дії потерпілого від кримінального правопорушення.

Забігаючи наперед, варто зазначити, що позиції в літературі щодо поняття «державна діяльність» є зазвичай схожими. Так, А. Савченко зазначає, що «державна діяльність – це діяльність відповідної службової особи в масштабах держави, що здійснюється на підставі встановлених повноважень (коло таких повноважень визначено законами України, указами президента України, постановами КМУ та іншими нормативно-правовими актами)» [237, с. 169]. А. Бойко, В. Кузнєцов вважають, що державна діяльність – це така, що входить до кола її повноважень, діяльність відповідної службової особи у масштабах держави [172, с. 102], спрямована на реалізацію функцій і виконання завдань, які ставляться перед нею [139, с. 275]. О. Звонарьов наголошує, що такою є «здійснення компетенції органу державної влади на підставі, в межах повноважень відповідного державного органу та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [67, с. 49].

Зазначені науковці окреслюють широку сферу поширення діяльності – в масштабах всієї держави; підставами та межами такої діяльності є повноваження суб'єктів; легітимність діяльності чітко передбачена чинним законодавством та не суперечить йому як за своїм походженням, так і за способами, засобами, метою діяльності. Отже, можна зробити висновок, що це одні із основних ознак поняття діяльності державного діяча [276, с. 574].

Позиції деяких авторів науково-практичних коментарів КК України щодо діяльності державних діячів ґрунтуються на змісті статей КК України щодо кримінальних правопорушень проти державних діячів. Автори акцентують саме на суб'єктах діяльності як основній характеристиці при визначенні поняття «державна діяльність». Відтак такою визнається «спрямована на реалізацію функцій держави у зв'язку із її перебуванням на посаді Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України...» та інших [169, с. 280].

На основі зазначеного, визначення діяльності державного діяча в широкому сенсі слід сформулювати так: це специфічна форма активної поведінки державного діяча, спрямована на досягнення суспільної користі в масштабах та на користь держави

і громадян, яка входить до числа його повноважень та здійснюється на підставі Конституції України, законів України й інших нормативно-правових актів [276, с. 577].

Далі слід проаналізувати поняття «діяльність громадського діяча», визначивши його основні характеристики. «Громадською діяльністю у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, визнається діяльність громадянина, обумовлена його належністю до політичної партії і спрямована на реалізацію функцій і виконання завдань, які стоять перед нею». Із таким твердженням погоджуються теоретики [172, с. 273; 139, с. 102; 237, с. 169].

Під громадською діяльністю в кримінально-правовому контексті О. Звонарьов розуміє «реалізацію статутних завдань та програми політичної партії щодо участі у політичному процесі з метою завоювання, розподілу, утримання політичної (державної) влади» [67, с. 49]. Р. Чорний зазначає: «...діяльністю керівника політичної партії є виконання функцій спрямованих на реалізацію мети створення вказаних об'єднань громадян. Отже, громадська діяльність полягає у виконанні керівниками політичних партій своїх функцій шляхом здійснення ними повноважень», а також: «громадська діяльність потерпілих від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 112 та 346 КК України (крім державних діячів), означає здійснення політичної діяльності вказаними особами» [292, с. 132].

Політичні партії посідають особливе місце у суспільно-політичному житті держави, бо мають представляти та реалізовувати інтереси різних соціальних верств населення через участь в органах влади, сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, впливати на суспільну думку [243, с. 4]. У ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» зазначено, що «політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [217]. Аналіз положень цього Закону свідчить, що політичні партії створюються для здійснення і захисту громадянами своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів та участі у виборах (ст. 1), а також сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участі у виборах, інших політичних заходах (ст. 2) [217]. Однак, у жодному чинному нормативно-правовому акті немає переліку (хоча б загального) повноважень, прав, обов'язків

керівника політичної партії. Це є недоліком, позаяк для застосування досліджуваних статей слід обов'язково встановити, що протиправні посягання вчиняються у зв'язку з громадською діяльністю потерпілого. Тому значення має те, що саме вважати громадською діяльністю керівника політичної партії [280, с. 54].

Підсумовуючи можна дійти висновку, що керівник політичної партії – особа, котра очолює зареєстровану у законному порядку політичну партію, відповідно до її статуту та обраної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, здійснює організаційно-розпорядчі функції у межах своїх повноважень із реалізації політичної волі громадян. А отже, громадська діяльність керівника політичної партії – це цілеспрямована діяльність із реалізації передбачених законодавством прав політичної партії з метою задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів громадян [280, с. 54].

У рамках дослідження цінним є досвід робочої групи з питань розвитку кримінального права, створеної відповідно до Указу Президента України від 07.08.2019 № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» [183], щодо підготовки Проекту нового КК України (в редакції станом на 17.02.2025) [259].

У Проекті наявний концептуально інший підхід до кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діячів загалом та понятійного апарату, зокрема. Наприклад, запропоновано відмовитися від визначення «державний діяч», а щодо громадського діяча не окреслено. Найбільш схожим до концепції поняття «державний діяч» є поняття «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» (стаття 1.3.1.) [259]. З переліком осіб, кого робоча група пропонує такою визнавати, слід ознайомитись в Додатку Б. Очевидно, що робоча група розширила перелік (обсяг) службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Варто зазначити, що під час розробки Проекту КК України цей перелік неодноразово змінювався шляхом включення/виключення певних осіб. Проте позитивною є наскрізна однастайність щодо такого переліку в Проекті (у чинному КК таке правило не дотримано).

Об'єктивно простежується, підхід розробників відмовитись від терміну «держаний» на противагу терміну «публічний». Ймовірно, законодавець вводить цю

категорію, щоб більше його наблизити до закордонного, зокрема європейського, права, де широко вживають термін «публічна служба» і розвинений інститут публічних службовців [274, с. 500]. Водночас наявні різні думки щодо поняття «публічна служба». Одні автори є прихильниками широкого розуміння публічної служби, до якої відносять державну, муніципальну службу та службу в недержавних організаціях (громадських організаціях, політичних партіях та навіть приватних підприємствах) [52, с. 35]. Очевидно, що за такого розуміння керівник політичної партії охоплюється цим терміном. Прихильники вузького підходу визначають, що публічна служба є службою в органах місцевого самоврядування і лише в апаратах органів усіх гілок влади, що охоплюється поняттям державної служби без судової і законодавчої діяльності [232, с. 272], а також трактують її як «професійну, політично нейтральну діяльність осіб, на адміністративних посадах в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування» [232, с. 28]. Деякі науковці, навпаки, акцентують на «політичності», визначаючи публічну службу як професійну діяльність публічних службовців органів та установ, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання чинного законодавства та нормативно-правових актів [144, с. 121].

Аргументом на користь терміна «публічний діяч» замість «державний та громадський діяч» є також норми Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», де законодавець послуговується саме поняттям «національний публічний діяч», а також дає визначення цьому поняттю шляхом перелічення осіб, яких слід вважати національними публічними діячами (ст. 1) [207]. Детальніше з даним переліком можна ознайомитись в Додатку Б. Аналіз переліку дає змогу коротко узагальнити: по-перше, це поняття охоплює тих осіб, які кримінальним законодавством включені до двох окремих – державний діяч та громадський діяч; по-друге, «публічний національний діяч» вміщує значно ширший перелік посадових осіб, а його зміст відрізняється за обсягом [274, с. 500].

Така позиція суперечить чинним нормам та загальному розумінню публічної служби, оскільки включає державну службу та службу в органах місцевого

самоврядування (муніципальну), однак, у запропонованому в вказаному Законі України понятті перелічено тільки державних службових осіб та не передбачено осіб із органів місцевого самоврядування. Натомість Проект КК України включає як посадових осіб державної влади, так і місцевого самоврядування і не охоплює керівника політичної партії. Використання терміна «публічна службова особа...» видається спробою інтегрувати зарубіжний досвід у кримінально-правову систему України. Однак, ці положення мають бути зрозумілими та однозначними незалежно від галузі права та суспільних відносин, які вони регулюють, та не мають суперечити один одному.

Для з'ясування того, що є більш відповідним, потрібно проаналізувати Кодекс адміністративного судочинства України, де вперше (на законодавчому рівні) визначено, що «публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування» [76]. Відтак можна зробити висновок, що термін «публічний національний діяч», як можлива пропозиція на зміну «державному чи громадському діячу», зокрема у рамках ст. ст. 112, 344, 346 КК України, є некоректним.

Підсумовуючи, можна зазначити, що узагальнена назва «державний та громадський діяч» є необхідними для лаконічності тексту закону, який, своєю чергою, спрямований на захист тих осіб, яких визначив ключовими для функціонування держави та суспільства. Водночас поняття «державний та громадський діяч» в кримінальному праві України є суперечливим, із огляду на таке: відсутність визначення понять державного діяча та громадського діяча на законодавчому рівні, наявність тільки теоретичних поглядів науковців, яким властиві різні інтерпретації цього питання; спірні положення самого КК України (різні переліки осіб у статтях 112, 344 та 346 КК України, неуточнення, кого саме як державного та громадського діяча захищає ч. 2 ст. 163, наявність інших суміжних понять для окреслення одних і тих самих осіб; вживання терміна «громадська діяльність» також у нормах щодо громадянина, який виконує громадських обов'язок, тощо); відсутність ужитку чи пояснення терміна «державний діяч» чи «громадський діяч» в інших нормативно-

правових актах (наявність в інших джерелах права суміжних понять щодо осіб державних діячів тощо) [274, с. 501]. Аналіз засвідчив, що для позначення переліку потерпілих у ст. ст. 112, 344, 346 КК України використання інших термінів, що передбачені в кримінальному законодавстві, є непідходящим, позаяк вони є ширшими, ніж переліки, що нині передбачені і пропоновані в цій дисертації.

1.4 Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів

У кримінальному законодавстві України, як і в законодавстві будь-якої іншої держави, елементи національно-самобутнього змішані з елементами запозиченого. Це означає, що законодавство завжди розвивалося під певними впливами: кримінального законодавства інших держав, а також міжнародного права, який із часом ставав усе більш потужним [285, с. 13].

Без апелювання до позитивного зарубіжного досвіду складно реформувати національну правову систему. Аналіз законодавства іноземних держав допоможе українському кримінальному законодавству досягти вищого рівня, вплине на процеси євроінтеграції та міжнародного співробітництва. Зокрема, в Концепції реформування кримінального законодавства України зазначено, що «чинні закони про відповідальність за правопорушення не повною мірою відповідають міжнародно-правовим зобов'язанням України» [84]. Крім цього, таке порівняння вказує на нормотворчі рішення та помилки, яких слід уникати, спрямує до подальшого розроблення теоретичних та прикладних проблем кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів. Таким чином, у цій роботі необхідно розглянути досвід іноземного законодавця. Слушною є думка М. Хавронюка, що «юрист, який не знає або не бажає знати нічого, крім правової системи своєї країни, навряд чи може зрозуміти істину права, його історію, і спрогнозувати його розвиток» [285, с. 16]. Водночас, слід визнати, що у зв'язку з різноманітністю юридичного статусу, який залежить від історії, процесів державотворення, національних традицій, актуальної політичної ситуації тощо неможливим є, щоб державні службовці різних держав мали

однакове положення. Проте, фактично, в усіх розвинутих державах визнають наявність особливого правового статусу (як відповідальності, так і охорони) для державних діячів.

Правова карта сучасного світу є доволі складною та неоднорідною. Спрощеним є підхід, коли її визначають лише як сукупність національних правових систем, тобто правових систем усіх існуючих держав. Відтак охопити в цій дисертації кримінально-правовий досвід усіх держав світу неможливо, а тому для цього компаративіського аналізу слід обмежитися низкою держав.

Вивчення зарубіжного досвіду у рамках цієї роботи формуватиметься за умовною схемою: минуле, теперішнє і майбутнє України. Таким чином, спершу слід розглянути особливості досвіду пострадянських держав, тобто з'ясувати вплив Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), в якому Україна перебувала, а згодом – Європейського Союзу (далі – ЄС), до вступу в який Україна прагне. Насамперед, проаналізую кримінально-правову охорону державних і громадських діячів згідно з кримінальними кодексами держав пострадянського простору, оскільки вони більш наближені до кримінального закону України (за правовою системою, структурою та загальною ідеєю).

Система кримінального права СРСР, яка була ідеологічно єдиною для всіх республік, звичайно, мала вплив і на формування кримінально-правової концепції та законодавчої діяльності самостійних держав – колишніх членів. Відтак, на жаль, чинному КК України характерна відсутність власної кримінально-правової ідеології, а також притаманне формування, значною мірою, на радянській. Тому кримінально-правовим відносинам інших пострадянських держав характерна подібність між собою, однак, є відмінності у зв'язку із обраною національною правовою ідеологією та напрямками розвитку тої чи іншої держави. Варто проаналізувати норми кримінального законодавства пострадянських держав із метою визначення стану (ступеня) кримінально-правової охорони державних та громадських діячів.

Збереження усталеного в СРСР словосполучення «державний чи громадський діяч», окрім України, характерне для декількох держав Середньої Азії, зокрема, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Азербайджану та Вірменії. В європейському законодавстві (окрім, КК Болгарії) такого не виявлено, аналізовані статті вказують на тенденцію перелічення осіб (посад) у диспозиції норми, що дає змогу не створювати нормативного

загромадження, коли законодавець «вигадує» нові терміни, які ніде більше в національному законодавстві не простежуються, що ускладнює їхнє розуміння та застосування.

У КК Азербайджанської Республіки (ст. 277 КК [109]), КК Республіки Таджикистан (ст. 310 [125]), КК Туркменістану (ч. 4 ст. 271 [128]), КК Республіки Узбекистан (ст. 155 [126]) наявне поняття «терористичний акт» або «тероризм» на позначення посягання на життя державного чи громадського діяча. В національному кримінальному праві такого не передбачено, що, на мій погляд, здебільшого є правильно. Такий підхід відповідний принципу правової певності. Замість віднесення вбивства (або замаху на вбивство) державного та громадського діяча до однієї із форм терористичного акту, у КК України диференційовано такі діяння відповідно до їх специфічних ознак, що дає змогу відокремити індивідуально спрямоване насильство від інших актів терористичної діяльності, забезпечуючи належний захист діяльності державних та громадських діячів, у разі, якщо за своїм змістом вони не мають ознак складу кримінального правопорушення, передбачених у ч. 1 ст. 258 КК України. Можна припустити, що посягання на життя державного або громадського діяча може мати терористичні мотиви у разі, коли воно вчиняється з метою залякування населення, провокації воєнного конфлікту, впливу на органи державної влади, місцевого самоврядування, об'єднання громадян, тобто є відповідним ознакам терористичного акту за ч. 1 ст. 258 КК України. Наприклад, якщо вбивство державного діяча здійснюється не як «нейтралізація» конкретної особи, а з метою дестабілізації суспільно-політичної ситуації, примусу влади до певних дій або припинення її діяльності, така кваліфікація може бути виправданою.

Цікавою є норма КК Грузії, де терористична мета пов'язана з державним чи політичним діячем. У ст. 329-1 КК Грузії регламентовано протиправне заволодіння судном повітряного чи водного транспорту, залізничним рухомим складом або іншим громадським чи вантажним транспортом у терористичних цілях, де кваліфікуючою ознакою є вчинення цих дій щодо державної політичної посадової особи Грузії або членів її сім'ї [111].

Недостатньою видається кримінально-правова охорона діяльності державних чи громадських діячів у законодавстві Республіки Вірменія, де передбачена лише одна ст. 305 КК, що передбачає відповідальність за умисне вбивство державного,

громадського чи політичного діяча з метою припинити їх діяльність [120]. Диспозиція статті не містить переліку чи посилання, кого слід вважати цими діячами, водночас, виокремлено і громадського, і політичного діяча (за чинним українським кримінальним законом – це тотожні поняття).

Для КК Азербайджану і Таджикистану (як і для КК України) властиво функціонування таких схожих понять, як «державний чи громадський діяч» та «представник влади». Наприклад, вони захищають тільки життя державного чи громадського діяча, а от кримінальну відповідальність за насильство різної тяжкості чи опір передбачають щодо представника влади [109; 125]. У новому КК Киргизької Республіки відмовилися від поняття «державний або громадський діяч», натомість, подано визначення «посадова особа, яка займає особливо відповідальне становище». Отже, ст. 374 КК Киргизької Республіки захищає представника влади від погроз, шантажу або насильства [115]. До слова, це схоже із терміном, запропонованим у Проєкті КК України.

Унікальними видаються норми КК Республіки Казахстан, які забезпечують захист чинного Президента та депутата Парламенту Республіки Казахстан (ст. ст. 178, 375, 376, 377), а також першого Президента Республіки Казахстан, зокрема: посягання на життя (ст. 177), публічна образа та інше посягання на честь і гідність (ч. 1 ст. 373), вплив (ч. 3 ст. 373), порушення гарантій недоторканності (ст. 374) [121].

Ю. Шемшученко зазначив: «Інтеграція України у європейські структури ставить питання про зближення українського національного і європейського права, яке є сукупністю правових норм, що містяться в актах практично всіх міжнародних організацій» [300, с. 26]. Відтак надважливо проаналізувати кримінальне законодавство держав-учасниць ЄС, яке сформувалося/реформувалося під впливом принципів європейського права. Це покаже як врегульовуються суспільні відносини в частині досліджуваної проблематики в державах, які входять ЄС, у порівнянні із державою, яка лише є кандидатом на вступ.

Відтак слід розглянути законодавство інших держав за критерієм членства в ЄС. Важливими для дослідження будуть ті, які колись входили до СРСР, але зараз є державами-членами ЄС – Латвія, Литва та Естонія.

Ст. 86 КК Латвійської Республіки передбачає відповідальність за напад на Президента Латвійської Республіки, депутата Сейму Латвійської Республіки, члена Кабінету міністрів або іншу обрану, призначену або затверджену Сеймом Латвійської Республіки державну посадову особу у зв'язку з її державною діяльністю в інтересах Латвійської Республіки, якщо напад пов'язаний із погрозою життю або здоров'ю цієї особи. Водночас вбивство таких осіб спеціальною нормою не регулюється, тому застосовується ст. 118 КК – вбивство за особливо обтяжуючих обставин. Інша група кримінальних правопорушень, що належать до предмета дослідження, передбачені Главою XXII «Злочинні діяння проти порядку управління»: напад на представника влади та іншу державну посадову особу (ст. 269), опір представникові влади чи іншій державній посадовій особі (ст. 270). Позитивною ознакою є окреслення в ст. 316 КК поняття державної посадової особи [107].

Стан кримінально-правової охорони державних діячів у Литовській Республіці видається, на мій погляд, оптимальним. Так, КК Литовської Республіки виокремлює відповідальність за посягання на життя тільки Президента Литовської Республіки (ст. 115) та за опір (ст. 286), погрозу (ч. 1 ст. 287), насильство (ч. 2 ст. 287), втручання (ст. 288), присвоєння імені (ст. 289), образу (ст. 290), вчинені щодо державного службовця або особи, уповноваженої на виконання функцій держави [117]. На думку М. Хавронюка, у КК Литовської Республіки «створена досконала, чітка система кримінально-правових засобів захисту публічних посадових та службових осіб Литовської республіки, яка у кращий бік відрізняється від дублюючих одна одну, суперечливих статей 342–353, 376–379, 397–400 КК України, в яких потерпілими визнаються і представники влади, і працівники правоохоронних органів, і члени громадських формувань, і державні діячі, і народні депутати, і депутати місцевих рад, і громадяни, які виконують громадський обов'язок, і близькі родичі багатьох з них» [285, с. 837].

Естонська Республіка також визначає кримінально-караним посягання на життя і здоров'я вищих державних чиновників (Президента Республіки, голови Рійгікогу, Прем'єр-міністра, голови Державного суду, канцлера юстиції, державного контролера або командувача Силами оборони (ст. 244 КК). Непоширеною є практика встановлення відповідальності за захоплення вказаних вище державних службовців як заручників (ч. 2 ст. 244 [113]).

Також потрібно розглянути законодавство інших держав-членів ЄС – Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Польщі, Фінляндії, Нідерландів, Хорватії, Бельгії, Австрії, Болгарії.

Кримінальні правопорушення проти державних діячів за законодавством Польщі поділяються на злочини проти Республіки Польща та злочини проти діяльності державних установ і органів місцевого самоврядування. До першої групи належить посягання тільки на Президента Республіки Польща: ст. 134 КК Республіки Польща передбачає відповідальність за замах на життя Президента Республіки Польща, § 1 ст. 135 – за напад на Президента, § 2 ст. 135 – за публічну образу Президента, за що, до речі, можуть позбавити волі на строк до 3 років. До другої групи віднесли посягання на інших державних посадових осіб (перелік їх вказано в § 13 ст. 115 КК Республіки Польща): ст. 222 КК Республіки Польща – захищає тілесну недоторканість державної посадової особи або її помічника під час чи у зв'язку з виконанням службових обов'язків; § 1 ст. 223 передбачає відповідальність за напад на державну посадову особу або її помічника, вчинений у змові або із використанням вогнепальної зброї, ножа чи іншого подібного небезпечного предмета або паралітичного засобу; § 2 ст. 223 передбачає відповідальність за завдання тяжкої шкоди здоров'ю державної посадової особи або її помічника [123].

У ст. 344 КК України кримінально-караним є незаконний вплив «у будь-якій формі» на державного діяча, натомість, у КК Польщі чітко окреслено можливі способи впливу, які є кримінально-караними, а саме: «...шляхом насилля або незаконної погрози...» (§ 1 ст. 224 КК Республіки Польща [123]). Однак, така вказівка значно обмежує криміналізацію діяння. Суперечливою також видається вказівка на «незаконність» погрози (начебто є «законні погрози»), якими можна впливати на державну посадову особу.

КК Королівства Іспанія здійснює кримінально-правову охорону державної діяльності з поправками на форму правління (конституційна монархія). Тому список потерпілих охоплює: Короля, його родича по висхідній або низхідній лінії, Королеву-дружину, чоловіка Королеви, Регента, члена Регентства, а також наслідного Принца Корони. Глава II визначає злочини проти Корони (ст. ст. 485, 486, 487, 490, 491 КК Королівства Іспанія), де передбачено відповідальність за вбивство, тілесні ушкодження, позбавлення свободи,

вторгнення в житло, наклеп та образу щодо зазначених осіб. Водночас у Главі III «Про злочини проти інститутів влади і розподілу влади» міститься перелік таких (зокрема й унікальних) кримінальних правопорушень: ст. 492 – завадити під час відсутності в країні Короля або його відсторонення від виконання влади скликати Генеральні Кортеси для призначення членів Регентства або призначення опіки над неповнолітнім Королем; ст. 497 – серйозне порушення порядку під час засідань Палати Депутатів, Сенату або Законодавчих Зборів Автономних округів особою, яка не є їх членом; ст. 498 – використання сили, насильства, залякування або серйозної загрози з метою завадити члену Палати Депутатів, Сенату або Законодавчих Зборів Автономних округів бути присутнім на їх засіданнях або тими самими способами перешкоджати вільному виявленню думок або вільному волевиявленню при голосуванні; ст. 503 – незаконне вторгнеться із застосуванням насильства або залякування в місце розташування Ради Міністрів або Ради Уряду Автономного округу; ст. 504 – тяжка образа, наклеп або погроза національному Уряду, Генеральній Раді судової влади, Конституційному Суду, Верховному Суду, Раді Міністрів, вищому органу судової влади Автономного округу [116].

У КК Бельгії передбачено довічне позбавлення волі за посягання на життя або особу Короля (ст. 101), на життя Спадкоємця Корони (ст. 102), замах на життя Королеви, родичів і союзників Короля по прямій лінії, братів Короля, які є бельгійцями, на життя Регента або на життя міністрів (ст. 103) [110].

У кримінальному законодавстві Республіки Німеччина передбачено декілька кримінальних правопорушень, що становлять науковий інтерес. У Главі 3 «Загроза для демократичної правової держави» Розділу 1 «Зрада миру, державна зрада та загроза демократичній правовій державі» Кримінального уложення ФРН передбачено відповідальність за: наклепницьку образу федеральному президенту (§ 90) та антиконституційне завдання наклепницької образи конституційним органам (§ 90b). Розділ 4 «Злочини проти конституційних органів, а також під час виборів та голосування» визначає кримінально-карним застосування примусу (тобто застосуванням сили або з погрозою застосування сили протизаконне примушування не здійснювати свої повноваження або здійснювати їх у визначеному сенсі) щодо конституційних органів (законодавчий орган федерації або федеральної землі або один із його комітетів; федеральні збори або один із їх комітетів, або уряд чи конституційний

суд федерації або федеральної землі) (§ 105), федерального президента або до членів конституційного органу (§ 106), а також перешкоджання діяльності законодавчого органу (§ 106b), що виражається в порушенні розпорядження, які в загальному або окремому випадку дає законодавчий орган федерації чи федеральної землі або його голова, що в результаті цього перешкоджає або заважає діяльності законодавчого органу [69]. У цих нормах простежується інший підхід до охорони державної діяльності, тобто визначення як потерпілого не лише конкретних службових осіб, як це передбачено національним законодавством, а весь орган влади, як такий.

Також КК ФРН передбачає норми, що забезпечують кримінально-правову охорону громадської діяльності: наклеп та дискредитація, спрямовані проти політичних діячів (§ 188), що полягають у вчиненні наклепу проти особи, яка бере участь у політичному житті народу, на зборах або шляхом розповсюдження періодичних видань зі спонукальних причин, пов'язаних із положенням ображеної особи в суспільному житті, і якщо це здатне значно утруднити її громадську діяльність [69]. Звісно, в українському законодавстві аналогічного складу кримінального правопорушення немає, але використання терміна «політичний діяч» на заміну «громадський діяч» є слушним.

Кримінально-правових норм, що захищають діяльності державних діячів Італійської Республіки наявно доволі багато та щодо різноманітних посягань. Насамперед це посягання на Президента Республіки – ст. 276 КК Італійської Республіки, де в слово «посягання» законодавець заклав посягання на життя, безпеку і особисту свободу. Цікавим є те, що ст. 277 теж передбачає посягання на свободу Президента Республіки і уточнює, що «той, хто, крім випадків, передбачених попередньою статтею, посягає на свободу Президента Республіки, карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років». Однак, у ст. 276 жодних конкретних випадків чи умов не передбачено [114]. Як і в ст. 346 КК України, в КК Італійської Республіки передбачено відповідальність за насильство або погрозу щодо державної посадової особи (ст. 336). Проте є відмінність: погроза чи насильство мають вчинятись із метою примусити державну посадову особу вчинити дію, що суперечить її обов'язкам, або бездіяльність, пов'язану з її посадою або службою. Ст. 340 КК Італійської Республіки – перешкоджання виконанню обов'язків на державній посаді чи службі або обов'язків,

пов'язаних із суспільною необхідністю, – перетинається зі ст. ст. 344, 351, 351-1, 351-2 КК України. Водночас ст. 338 КК Італії передбачає відповідальність за застосування насильства або погрози до політичного, адміністративного чи судового органу (або до його окремих членів) або до його представництва, або до будь-якого органу державної влади, утвореного як орган (або до його окремих членів), ст. 342 – за образу політичного, адміністративного або судового органу [114]. Схожа ситуація щодо захисту не лише окремих посадових осіб, а органу загалом є в ФРН та Польщі.

У КК Фінляндської Республіки та Королівства Нідерландів існує подібне бачення про кримінальну відповідальність за вчинення певних діянь щодо державного службовця, а саме за вчинення опору, зокрема й із застосуванням насильства, а також перешкоджання (ст. ст. 1, 2, 3 Розділу 16 «Правопорушення проти органів державної влади» КК Фінляндії [132] та ст. ст. 179, 180 КК Нідерландів [118]). Водночас у п. 4 ч. 1 ст. 2 «Вбивство» Розділу 21 «Вбивство та тілесні ушкодження» КК Фінляндії встановлено кримінальну відповідальність за вбивство державного службовця під час виконання службових обов'язків із забезпечення громадського порядку чи безпеки чи через виконання службового обов'язку [132].

У законодавстві Французької Республіки щодо охорони державної діяльності наявна вказівка в загальних нормах (зокрема проти життя і здоров'я людини) на обтяжуючі обставини, що вказують на службову (державну) діяльність потерпілих. Такими кримінальними правопорушеннями є: умисне вбивство щодо судді, присяжного, адвоката, державного або міністерського службовця, співробітника національної жандармерії, співробітника національної поліції, митної служби, інспекції праці, адміністрації в'язниці або будь-якої іншої особи, яка діє від імені органів державної влади, під час або внаслідок виконання ними своїх обов'язків, коли статус жертви є очевидним або відомим винному (п. 4 ст. 221-4 КК Французької Республіки). Такі самі потерпілі (як обтяжуюча обставина) вказані також в інших кримінальних правопорушеннях: застосування мордувань або актів жорстокості (п. п. 4, 5 ст. 222-3 КК Франції); насильницькі дії, що спричинили хронічне захворювання або каліцтво (п. п. 4, 5 ст. 222-10); насильницькі дії, що спричинили смерть без умислу вбити (п. п. 4, 5 ст. 222-8 КК); насильницькі дії, що спричинили повну втрату працездатності протягом більш ніж восьми

днів (п. п. 4, 5 ст. 222-11); насильницькі дії, що не призвели до повної втрати працездатності протягом більш ніж восьми днів (п. п. 4, 5 ст. 222-13 КК Франції) [133].

Розділ IV КК Франції містить перелік кримінально-караних посягання на державну владу. Ст. 433-3 КК Франції визначає відповідальність за погрозу вчинення злочину або проступку проти особи або майна, спрямована проти особи, яка займає публічну виборну посаду, чи будь-якої іншої особи, яка перебуває на державній службі; ст. 433-5 – за слова, жести або погрози, письмові повідомлення або зображення будь-якого виду, або надсилання будь-якого предмета, адресовані особі, на яку покладено виконання функцій державної служби, у зв'язку з виконанням нею своїх функцій, і які мають такий характер, що принижують її гідність або честь [133].

Згідно з КК Австрії, будь-яке посягання на життя, здоров'я, свободу, майно, репутацію та інше право Президента Австрії карається відповідно до закону. Відповідно до ст. ст. 84, 85 будь-яке посягання на життя або здоров'я Президента Австрії є кримінальним правопорушенням. Ст. 278 передбачає покарання у вигляді довічного ув'язнення за замах на життя та вбивство Президента. За викрадення або пошкодження майна Президента Австрії встановлена санкція у вигляді позбавлення волі на термін до п'яти років. Ст. 111 КК Австрії також передбачає будь-яке посягання на репутацію Президента Австрії, за що можуть позбавити волі на строк до 1 року [108]. Водночас аналогічного складу кримінального правопорушення в українському законодавстві немає, хоча наявна схожа норма за знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України) чи судді (ст. 378 КК України).

КК Республіки Болгарія визнає зрадою (розділ I) позбавлення життя або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження державному чи громадському діячу, якщо такі дії вчинені з метою повалення, підриву чи ослаблення влади в Республіці (ст. 96 КК Болгарії). Такий підхід суттєво відрізняється не лише від правового регулювання в Україні, а й від підходів більшості європейських держав. У болгарському законодавстві простежується розширене тлумачення поняття державної зради, шляхом інтеграції в неї окремих форм насильницьких посягань на життя та фізичну недоторканність посадових осіб [119].

КК Республіки Хорватія передбачає кримінально-правову охорону вищих посадових осіб держави, у якому (як і в КК України) у назвах статей передбачено узагальнене словосполучення, а їх диспозиції містять перелік осіб, яких слід вважати

такими. Так, особливу кримінально-правову охорону передбачено щодо Президента Республіки, Голови Хорватського Сабору (представницький і законодавчий орган Хорватії – *I. Ф.*), Прем'єр-міністра, Міністра, Голови Конституційного Суду або Голови Верховного Суду Республіки Хорватія – це ст. ст. 138–140 Розділу XII «Кримінальні правопорушення проти Республіки Хорватія» КК Республіки Хорватія: «Вбивство вищих посадових осіб держави», «Викрадення вищих посадових осіб держави», «Насильство щодо вищих посадових осіб держави» [127]. Щодо складу останнього кримінального правопорушення, то варто зауважити, що насильство (сила) чи погроза насильством є тільки способом перешкоджання виконанню обов'язків вказаних осіб чи примушування їх до бездіяльності. Це немов поєднання ст. 344 та ст. 346 КК України.

Далі слід дослідити держави, які (як і Україна) перебувають у статусі кандидата на вступ до ЄС, а саме Молдови (яка також є державою пострадянського простору) та Сербії.

Республіка Сербія схожа з Україною в концепції кримінально-правової охорони державної діяльності. Однак, не щодо «громадського діяча». Так, ст. 310 КК Республіки Сербія передбачає відповідальність за вбивство представників вищої державної влади. Однак, основною відмінністю цього складу кримінального правопорушення від складу, передбаченого ст. 112 КК України, є вказівка на намір поставити під загрозу конституційний лад або безпеку Сербії. Це підкреслює зв'язок із родовим об'єктом складу кримінального правопорушення та є однією із розмежувальних ознак загальної норми від спеціальної. Адже, як і в КК України, в КК Республіки Сербія така наявна – п. 8 ч. 1 ст. 114 КК Сербії (позбавлення життя особи, яка виконує завдання суспільної важливості, у зв'язку з виконанням завдань цією особою). Щодо інших кримінально-караних посягань, то це: ст. 322 КК Республіки Сербія – перешкоджання службовій особі вчинити офіційну дію, вчинену в межах її повноважень; ч. 1 ст. 323 – погроза нападу чи напад на посадову особу під час виконання службових обов'язків; ч. 2 ст. 323 – завдання легких тілесних ушкоджень або погроза із застосуванням зброї; ч. 4 ст. 323 КК Республіки Сербія – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень посадовій особі [124].

Ступінь кримінально-правової охорони державних діячів Республіки Молдова – це лише менша частина від статей українського законодавства. Відтак, КК Республіки Молдова визначає кримінальним правопорушенням замах на життя Президента

Молдови, Голови Парламенту, прем'єр-міністра, вчинений із метою припинення їхньої державної чи іншої політичної діяльності або помсти за таку діяльність (ст. 342 КК Республіки Молдова) та погрозу або насильство щодо службової особи або особи, яка виконує громадський обов'язок (ст. 349 КК Республіки Молдова) [122]. Тобто це відповідники ст. 112 та ст. 346 КК України. Однак, у Молдові не передбачено склади таких кримінальних правопорушень, як втручання в діяльність, перешкоджання діяльності вказаних посадових осіб. Натомість, законодавець Молдови також відмовився від понять «державний діяч» і «громадський діяч».

Аналізувати релігійну і традиційно-звичаєву правову сім'ю немає необхідності, оскільки національному законодавству ці системи неблизькі. Проте дослідження було б менш цілісним, якщо не розглядати досвід держав англо-американської (англосаксонської) правової сім'ї. Лаконічний аналіз буде здійснено на прикладі Великобританії та Сполучених Штатів Америки (далі – США).

У Великобританії схожі із досліджуваними складами кримінальних правопорушень належать до складу державної зради, яка охоплює: вбивство суверена, або дружини короля (але не чоловіка правлячої королеви), або старшої дитини і спадкоємця суверена; посягання на дружину короля, або старшу незаміжню дочку государя, або дружину старшого сина государя (тільки якщо старший син також є спадкоємцем престолу); розв'язання війни проти суверена в королівстві; вбивство королівського канцлера, скарбника (посада, яка довго перебувала у владі) або суддів (Закон про державну зраду 1351 р.); перешкоджання успадкуванню престолу (Закон про державну зраду 1702 р.); вбивство лордів сесії або лордів юстиції в Шотландії (Закон про державну зраду 1708 р.) [5].

18-й титул Зводу законів США, також відомий як Федеральний кримінальний кодекс США, забороняє вбивство Президента, а саме §1751 («Убивство, викрадення та напад на Президента та його персонал; штрафні санкції»), пункт «а» якого передбачає кримінальну відповідальність за вбивство особи, яка є Президентом Сполучених Штатів, обраним Президентом, Віце-президентом або, якщо Віце-президента немає, посадовою особою, наступною за порядком успадкування посади Президента Сполучених Штатів, обраний Віце-президент або будь-яка особа, яка виконує обов'язки Президента відповідно до Конституції та законів Сполучених Штатів, або будь-яка особа, яка працює у виконавчому офісі Президента або в офісі Віце-президента; пункт

«b» – за викрадення вищевказаних осіб, пункт «e» – за напад на них. Норми, що визначають кримінальну відповідальність за погрози Президенту чи іншим федеральним чиновникам, містяться в розділі 41 Федерального кримінального кодексу США, у якому розглядаються декілька кримінальних правопорушень, пов'язаних із загрозою, за участю федеральних чиновників та інших захищених осіб, а також описано такі злочини проти уряду, як шантаж і вимагання. Розділи 871 і 879 18-го титулу Зводу законів США забороняють погрози щодо: Президента і Віце-президента; обраного Президента і обраного Віце-президента; будь-якої посадової особи, яка наступна в порядку успадкування посади Президента; члена найближчої родини Президента та Віце-президента; члена найближчої родини обраного Президента та обраного Віце-президента; будь-якого колишнього Президента або його найближчих родичів; основного кандидата на посаду Президента чи Віце-президента чи когось із їхніх найближчих родичів; усіх, кого захищає секретна служба; будь-якої особи, яка користується міжнародним захистом за межами Сполучених Штатів і є представником, посадовою особою, службовцем або агентом Сполучених Штатів і громадянином США [8].

Підсумовуючи, зазначу, що кримінальна відповідальність за посягання на діяльність державного діяча передбачена в більшості європейських держав. Натомість вивчення питання захисту діяльності громадського діяча (керівника політичної партії) засвідчило, що охорону діяльності державного та громадського діяча поєднують тільки кримінальні закони держав пострадянського простору, натомість у державах ЄС такої тенденції немає, а досліджувані норми здійснюють охорону тільки державної діяльності посадових осіб. Проте є деяка закономірність у використанні терміна «політичний діяч» поряд із державним діячем. Так, у КК ФРН наявна ст. 188, яка карає за наклеп та дискредитацію політичного діяча у зв'язку із його громадською діяльністю [69]. Це простежується також у КК Грузії, Азербайджану, Вірменії. Вчинення кримінального правопорушення у зв'язку із політичною діяльністю потерпілого має місце, зокрема, у КК Республіки Таджикистан та КК Республіки Молдова – «...припинення державної діяльності або іншої політичної діяльності» [125; 122]. Важливо зауважити, що в аналізованих законах відповідника ч. 2 ст. 163 КК України (Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинені

щодо державних чи громадських діячів) – не знайдено. Це є також аргументом для подальших наукових пошуків у рамках цієї роботи.

Здебільшого зарубіжні держави, як і Україна, надають перевагу диференціації відповідальності за допомогою спеціальних норм за ознакою потерпілого. Є менш популярні приклади, коли вбивство державних діячів передбачені як кваліфікуюча ознака, наприклад, у КК Фінляндії (п. 4 ч. 1 ст. 2 розділу 21 КК Фінляндії [132]) та Латвії, де передбачено вбивство при особливо обтяжуючих обставинах (ст. 118 КК Латвії [107]). Також більшість розглянутого зарубіжного кримінального законодавства демонструє вказівку в межах однієї норми на одну категорію спеціальних потерпілих. Тільки у Франції КК передбачено в межах однієї статті посягання одного роду (за об'єктивною стороною) щодо різних спеціальних потерпілих.

У контексті вказаного, О. Кирбат'єв пропонує взяти до уваги зарубіжний досвід, у якому в одній статті передбачено всі можливі форми впливу на представника влади без прив'язки до назви органу, в якому він працює. Автор вважає, що такий підхід є прикладом реалізації принципу економії кримінальної репресії, коли держава не змінює кримінальний закон заради ефемерної кримінально-правової охорони діяльності новоствореного державного органу [72, с. 107].

Зарубіжний досвід підлягає узагальненню крізь призму обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, з метою виявлення спільних рис та типових моделей кримінально-правової характеристики правопорушень. Більшість досліджуваних кримінальних законів, також як і український, передбачають диференційовану кримінальну відповідальність щодо так званих спеціальних потерпілих, надаючи перевагу наявності спеціальних норм. Деталізація усіх проаналізованих кодексів за об'єктом складу кримінального правопорушення буде, звісно, складною та потребуватиме значного обсягу тексту. Але спрощеним висновком щодо родового об'єкта досліджуваної групи кримінальних правопорушень буде такий: родовим об'єктом однієї частини кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча є суспільні відносини, які узагальнено можна назвати у сфері забезпечення безпеки держави, а іншої частини – у сфері управління (державного управління, порядку управління) або діяльності державних органів (на відміну від українського визначення родового об'єкта як «авторитет органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, журналістів...», яке є майже унікальним). Зазначений зарубіжний досвід не може бути безпосередньо імплементований в українське законодавство з огляду на те, що у багатьох державах, на відміну від України, кримінальні правопорушення, які посягають на діяльність громадських об'єднань чи журналістів, відокремлюються від тих, що стосуються державної влади, що робить їх частиною окремого родового об'єкта.

Також слід зазначити, що з-поміж українських науковців наявна дискусія щодо правильності розташування ст. 112 у Розділі I Особливої частини КК України – «Злочини проти основ національної безпеки України», тому коротко проаналізую це питання в кримінальному законодавстві інших держав. У кримінальних законах вказаних держав посягання на життя державного чи громадського діяча розташоване в розділах проти основ конституційного ладу, держави чи державної безпеки: Азербайджан (ст. 277 Глави «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави» КК Азербайджанської Республіки [109]), Вірменія (ст. 305 Глави «Злочини проти основ конституційного ладу та безпеки держави» КК Республіки Вірменія [120]), Болгарія (ст. 96 Глави «Злочини проти Республіки» КК Болгарії [119]), Латвія (ст. 86 Глави «Злочини проти держави» КК Латвійської Республіки [107]), Литва (ст. 115 Розділу «Злочини проти належності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави» КК Литовської Республіки [117]), Молдова (ст. ст. 342, 349 Розділу «Злочини проти публічної влади і безпеки держави» КК Республіки Молдова [122]), Туркменістан (ст. 176 Розділу «Злочини проти держави» КК Туркменістану [128]), Іспанія (ст. ст. 485, 486, 487, 490, 491 Розділу «Злочини проти Конституції» Глави «Про злочини проти Корони» КК Королівства Іспанія [116]), Польща (ст. ст. 134, 135 Глави «Злочини проти Республіки Польща» КК Республіки Польща [123]), Хорватія (ст. 138–140 Розділу «Кримінальні правопорушення проти Республіки Хорватії» КК Республіки Хорватія [127]), Німеччина (ст. ст. 90, 90b Розділу «Зрада миру, державна зрада та загроза демократичній правовій державі» Кримінального уложення Німеччини [69]), Сербія (ст. 310 Глави «Кримінальні правопорушення проти конституційного ладу та безпеки Республіки Сербія» КК Республіки Сербія [124]) тощо. Відтак очевидно, що практика включати посягання на життя вищих посадових осіб до структурних елементів проти державної безпеки є доволі популярною і для пострадянських, і для європейських держав. Відповідно до міжнародної

практики, включення цих кримінальних правопорушень у розділ, присвячений державі загалом, захисту її конституційного ладу підкреслює їхню вагомість для функціонування демократичних інститутів. Варто зазначити, що список осіб-потерпілих у вказаних статтях кримінального законодавства зарубіжних держав здебільшого вужчий, ніж в українських відповідниках. Зокрема, посягання на життя тільки Президента передбачено в розділах проти державної безпеки в Польщі, Молдові, Туркменістані, Литві, Казахстані. Натомість правопорушення щодо інших діячів держави та інші посягання містяться в межах інших розділів кримінального закону.

Об'єктивна сторона більшості аналізованих кримінальних правопорушень, як очевидно із кодексів зарубіжних держав, має матеріальну складову з деталізацією способів їх вчинення (форм прояву об'єктивної сторони). Спосіб диференціації відповідальності, коли різні форми посягання на спеціального потерпілого (наприклад, погроза, опір, насильство тощо) передбачені в окремих статтях КК, характерний для Латвії, Казахстану, Литви, Польщі, Німеччини, Італії, Хорватії, Фінляндії тощо; а інший метод – коли різні форми посягання на спеціального потерпілого передбачені в межах однієї норми, але поділені за частинами цієї статті – для Узбекистану, Грузії, Естонії, Данії. З огляду на те, що в диспозиціях досліджуваних статей КК зарубіжних держав не передбачено ознак суб'єкта, ймовірно, ним є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Суб'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень характеризується умисною формою вини, вид умислу – прямий. У більшості кодексів також передбачено спеціальний мотив або мета, що вказують на зв'язок вчинюваного із державною (громадською) діяльністю потерпілих, наприклад, Латвії, Польщі, Італії, Фінляндії, Данії, Нідерландів, Сербії, Молдови, Грузії, Азербайджану, Киргизстану, Казахстану, Таджикистану тощо. Недоліком законодавства, що регулює досліджувану проблематику, зокрема США та Литви, є відсутність у нормах вказівки на зв'язок діяння із діяльністю потерпілого (на можливі мотиви чи мету). Це має негативні наслідки у разі вчинення необережного посягання, а також, видається, суперечить загальній ідеї необхідності диференціації кримінальної відповідальності щодо спеціальних потерпілих.

Вивчення дало змогу підсумувати, що «найпопулярнішими» спеціальними нормами із охорони діяльності державного та громадського діяча з-поміж розглянутих зарубіжних

кодексів є посягання на життя, насильство, напад, погроза, опір, втручання. Здебільшого це збігається із національним поглядом на кримінально-правову охорону досліджуваних потерпілих. Проте потрібно зазначити, що, порівняно із кримінальним законодавством аналізованих держав, кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні не передбачає таких елементів: викрадення (як це передбачено ст. 139 КК Хорватії); захоплення як заручника (як це передбачено ч. 2 ст. 244 КК Естонської Республіки); порушення спокою шляхом контактування чи переслідування особи (як це передбачено § 119а КК Данії). Проте відсутня в КК України і найчастіше передбачена в КК інших держав норма про відповідальність за образу (наклеп). Наприклад, у законодавстві пострадянського простору її передбачено в кримінальних кодексах: Казахстану (ч. 1 ст. 375; ч. 1 ст. 376), Латвії (ст. 271), Литви (ст. 290), Таджикистану (ст. 330), Туркменістану (ч. 2 ст. 176), Азербайджану (ст. 323). Щодо законодавства держав ЄС образа державних діячів криміналізована, зокрема, в Польщі (ст. 226), Іспанії (ст. ст. 490, 491), Німеччині (§ 90; § 90b); Італії (ст. 278; ст. 341-bis; ст. 342); Франції (ст. 433-5); Бельгії (ст. 275; ст. 276; ст. 277). Наявність такого складу кримінального правопорушення видається зайвим для українського суспільства, насамперед, із огляду свободу слова як один із фундаментальних принципів демократії. Державні та громадські діячі, які обираються народом прямо чи опосередковано, мають бути готові до критики з боку суспільства, до відкритого обговорення їх діяльності. Також наявність такої норми може стати ризиком зловживання, якщо вона буде використовуватися для захисту не стільки честі державного діяча, скільки політичних інтересів.

До того ж поширеною є криміналізація опору державній посадовій особі (зокрема, КК Латвії, КК Литви, КК Фінляндії, КК Нідерландів тощо), який за своїм змістом схожий до перешкоджання. Однак, на мою думку, щодо державного та громадського діяча більш доцільним є саме «перешкоджання», оскільки воно передбачає не тільки активну фізичну протидію (опір) [190], а й бездіяльність, якою також можна перешкоджати діяльності потерпілого.

Згідно із зарубіжним досвідом (зокрема, Німеччина, Польща, Хорватія), також є практика вказівки не окремо на погрозу та втручання в діяльність, а їх поєднання. Наприклад, за КК Німеччини (ст. ст. 105, 106) передбачено відповідальність за примус, тобто застосування сили чи погрози її застосування, поєднане із незаконним

примушуванням не здійснювати діяльність чи діяти певним чином [69]. При застосуванні таких норм не виникатиме суперечок щодо правильної кваліфікації, коли вплив здійснюється за допомогою насильства, як це є із застосуванням ст. ст. 344, 346 КК України (актуальне питання необхідності кваліфікації за сукупністю чи достатності кваліфікації тільки за ст. 344 КК України). Слід усвідомлювати, що такі норми не можуть бути взаємозамінними, оскільки насильство щодо державного чи громадського діяча може застосовуватися не лише з метою впливу на діяльність чи перешкоджанню діяльності, а й як помста за таку діяльність.

Вказаний аналіз норм зарубіжного законодавства у сфері кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів дає змогу відповісти на ключові питання, що необхідні для формування власних висновків та рекомендацій. Зокрема, «чіткий перелік / узагальнене поняття» для окреслення державних чи громадських діячів. Так, узагальнене поняття використовують КК таких держав: Болгарія, Фінляндія, Данія, Франція, Литва, Румунія, Таджикистан, Грузія, Киргизстан, Азербайджан, Вірменія тощо. Чіткий перелік передбачений у кримінальних законах Латвії, Узбекистану, Молдови, Казахстану, Іспанії, Австрії, Хорватії, Сербії тощо. Використання в назві узагальненого поняття (як в українському законодавстві), а в диспозиції чіткого переліку передбачають, зокрема, статті КК Естонії, Польщі, Німеччини. Також поширеними є випадки, що в кримінальних правопорушеннях, де об'єктом складу кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони держави, визначено один перелік так званих «державних службовців» (вузький перелік найвпливовіших посад держави), а в кримінальних правопорушеннях, де родовим об'єктом складу є суспільні відносини, що забезпечують державне управління, – інший (ширший) (наприклад, у Литві, Австрії).

Очевидно, що переліки тих осіб, кого вважають «державними діячами» здебільшого вдвічі менші, ніж аналогічні переліки, передбачені чинним КК України та Проектом нового КК України. Вважаю, що таку міжнародну практику слід перейняти для КК України, в якому статус «державного діяча» надається багатьом і цей список тільки збільшується, включаючи тих, чия діяльність, хоч і є важливою, але не критично важливою для функціонування держави. Позитивним, на мій погляд, є досвід посилення в положеннях зарубіжних кримінальних законів на конституційну визначеність. Це є також аргументом на користь тези, яку висловлено в підрозділі 2.1 дисертації.

Типовими кваліфікуючими ознаками зазначеної категорії кримінальних правопорушень, зокрема, є вчинення кримінального правопорушення службовою (посадовою) особою з використанням свого службового (посадового) становища (наприклад, ст. 552 КК Іспанії [116], ч. 2 ст. 377 КК Казахстану [121]), із використанням вогнепальної (або іншої) зброї чи загальнонебезпечним способом (наприклад, ст. 223 КК Польщі [123], ч. 2 ст. 349 КК Молдови [122]), групою осіб (наприклад, ч. 2 ст. 270 КК Латвії [107], ст. 223 КК Польщі [123]) тощо.

У межах дослідження питань покарання, які передбачають кодекси різних держав, пропонуємо розглянути покарання за посягання на життя державного чи громадського діяча, оскільки ця норма передбачена майже у всіх аналізованих кримінальних законах і є спільною ознакою для кримінально-правової охорони в аналізованих державах. Порівнюючи їх із санкцією ст. 112 КК України (покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі), помічаємо закономірність у видах покарань, що передбачаються, а саме: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Загалом простежується тенденція, що терміни позбавлення волі більш суворі, ніж в українському законодавстві (переважно верхня межа позбавлення волі двадцять років (Латвія, Литва, Грузія, Естонія, Азербайджан, Казахстан) чи двадцять п'ять років (Польща, Іспанія)). Довічне позбавлення волі є поширеним видом покарання в аналізованих статтях, однак здебільшого альтернативним. Проте є випадки, коли передбачено тільки довічне позбавлення волі за посягання на життя Президента чи державну службову особу. Наприклад, за законодавством Франції (ст. 221-4 КК Французької Республіки [133]), Італії (ст. 276 КК Італійської Республіки [114]), Бельгії (ст. 101 КК Бельгії [110]). А за кримінальним законодавством Казахстану передбачено ще й можливість позбавлення громадянства Республіки Казахстан особи, визнаної винною в посяганні на життя Першого Президента чи Президента Республіки (ст. ст. 177, 178 КК Республіки Казахстан [121]). Однак, таке є неприпустимим в системі покарань за українським законодавством, адже, це суперечить Конституції України, яка гарантує, що ніхто не може бути позбавлений громадянства за жодних обставин (ч. 1 ст. 25 Конституції України), і порушує міжнародні стандарти захисту прав людини, закріплені, зокрема, у Європейській конвенції про громадянство [62].

Отже, розглянутий зарубіжний досвід щодо кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча дав можливість дійти висновку, що загалом українська кримінально-правова охорона діяльності державного та громадського діяча має багато спільного із європейським підходом та передбачає ключові аспекти такої охорони. Виокремлю деякі аспекти, що можуть бути враховані в процесі вдосконалення кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні: по-перше, перегляд підходу до переліку спеціальних потерпілих у ст. ст. 112, 344, 346 КК України; по-друге, необхідність криміналізації захоплення державного чи громадського діяча як заручника та знищення їх майна; по-третє, вдосконалення кола потерпілих шляхом включення осіб, які є кандидатами на пост Президента України, а також виконуючих обов'язки державних діячів; по-четверте, удосконалення назви Розділу XV Особливої частини КК України тощо.

Висновки до першого розділу

Аналіз досліджень українських авторів дав змогу докладніше зрозуміти проблематику кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у різних контекстах. Констатовано, що на дисертаційному рівні в Україні здебільшого немає комплексних системних напрацювань із зазначеної проблематики. Серед основних досліджень домінують ті, що зосереджені на вивченні окремих складів кримінальних правопорушень. Узагальнення напрацювань з даної тематики, дало розуміння важливості системного підходу до вивчення питання.

На підставі вивчення джерел виокремлено три категорії питань, що становлять науковий інтерес: щодо яких у кримінально-правовій науці досягнуто здебільш визначених (однозначних) позицій; стосовно яких тривають дискусії в науковій спільноті; які зовсім не були предметом досліджень. До першої категорії належать питання становлення та історично-правового розвитку законодавства щодо охорони державного та громадського діяча, соціальної обумовленості досліджуваних правовідносин, питання ознак суб'єкта складу кримінального правопорушення (окрім проблематики віку) тощо; до другої – питання родового і безпосереднього об'єктів складів досліджуваних кримінальних правопорушень, а також спроба вибудувати систему кримінальних

правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів навколо об'єкта; розміщення досліджуваних норм у системі Особливої частини КК України; проблема визначення поняття «державний чи громадський діяч» та передбаченого законом переліку потерпілих; окремі питання, що стосуються форм об'єктивної сторони; доцільність передбачення 14-річного суб'єкта в окремих кримінальних правопорушеннях проти державного чи громадського діяча; природа та тлумачення терміна «вчинене у зв'язку із ...» в теорії суб'єктивної сторони; питання конкуренції норм, відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, що можуть ускладнювати кримінально-правову кваліфікацію кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча тощо.

Водночас досліджено, що виокремлення спеціальних норм, спрямованих на охорону діяльності державних і громадських діячів, ґрунтуються на необхідності визначення спеціальних гарантій безперешкодної діяльності зазначених осіб, а також визначено поняття «кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів», наведено класифікацію кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча за низкою узагальнюючих критеріїв.

Аналіз сукупності кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів на предмет її системності, дає змогу стверджувати, що вона є системою за такими основними ознаками, як якісна визначеність, цілеспрямованість, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо.

Під час вивчення поняття державного та громадського діяча встановлено, що узагальнена назва «державний чи громадський діяч» є певною умовністю, яка не означає, що в досліджуваних статтях міститься вичерпний перелік осіб, які займаються державною або громадською діяльністю, а лише тих, посягання на діяльність яких, на думку законодавця, підлягає підвищеній кримінально-правовій охороні. Наголошено на тих аспектах, що вказують на суперечливість поняття «державний чи громадський діяч» в кримінальному праві України.

Аналіз кримінальних законів окремих держав дав змогу зробити такі висновки: кримінальна відповідальність за посягання на діяльність державного діяча

регламентована в більшості європейських держав, проте стосовно громадського діяча відповідальність передбачена лише у пострадянських державах; загалом українська кримінально-правова охорона діяльності державного та громадського діяча має багато спільного із європейським підходом та передбачає ключові аспекти такої охорони (криміналізація вбивства, погроз, насильства, втручання); в аналізованих законах відповідника ч. 2 ст. 163 КК України немає; найпоширенішими в охороні діяльності державного діяча є криміналізація посягання на життя, насильства, нападу, погроз, опору, втручання, водночас в Україні не передбачено таких елементів: викрадення, захоплення як заручника, образа (наклеп), порушення спокою шляхом контактування чи переслідування особи, опір; здебільшого наявна перевага диференціації відповідальності за допомогою спеціальних норм за ознакою потерпілого; родовим об'єктом однієї частини кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, є суспільні відносини, які узагальнено можна назвати у сфері забезпечення безпеки держави, а іншої частини – у сфері управління (державного управління, порядку управління) або діяльності державних органів; із об'єктивної сторони більшість аналізованих кримінальних правопорушень має матеріальну складову з деталізацією способів їх вчинення (форм об'єктивної сторони); у більшості кодексів передбачено спеціальний мотив або мету, що вказують на зв'язок вчинюваного із державною (громадською) діяльністю потерпілих; на окреслення державних чи громадських діячів наявне як загальне поняття, так і чіткий їх перелік.

Водночас виокремлено окремі аспекти, що можуть бути враховані під час удосконалення кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні: перегляд підходу визначення переліку спеціальних потерпілих у ст. ст. 112, 344, 346 КК України; необхідність криміналізації захоплення державного чи громадського діяча як заручника та знищення їх майна; вдосконалення кола потерпілих шляхом включення осіб, які є кандидатами на пост Президента України, а також виконуючих обов'язки державних діячів; доцільність вживання терміна «політичний діяч»; удосконалення назви Розділу XV Особливої частини КК України тощо.

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ

2.1 Об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за чинним КК України

У контексті цього наукового дослідження невід'ємним є аналіз об'єктивних ознак (об'єкта та об'єктивної сторони) складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні.

Об'єкт кримінального правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів, має вагоме значення під час встановлення підстав кримінальної відповідальності та ключову роль в практичному застосуванні норм кримінального законодавства. Стосовно питання об'єкта кримінального правопорушення у науці кримінального права тривають дискусії у зв'язку з невизначеністю його змісту в законодавчій площині. Підґрунтя для наукових роздумів науковці знаходили в чинному КК України, де є задекларовано правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства (ч. 1 ст. 1 КК України).

Беззаперечною у доктрині є думка, що об'єктом кримінального правопорушення може бути тільки те, що потерпає внаслідок вчинення кримінального правопорушення, водночас наявні суперечки стосовно того, як назвати те «щось», що страждає від кримінально-протиправного посягання. Вирішенням цього може бути закріплення в кримінальному законі поняття «об'єкт складу кримінального правопорушення». Зокрема у Проекті нового КК України вказано, що об'єктом складу кримінального правопорушення є соціальна цінність, якій спричинюється шкода (ст. 2.2.1) [259].

Незважаючи на це, досі загальновизнаною є концепція «об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини». Так, зокрема, вважають В. Тацій [256, с. 35], Ю. Пономаренко [255, с. 207], М. Коржанський [85, с. 147], В. Навроцький [163, с. 529], В.

Гришук [48, с. 194], В. Горбачевський [47, с. 51], М. Мельник [91, с. 78], Ю. Баулін [101, с. 96], В. Конопельський, В. Меркулова [94, с. 105], В. Туляков, Н. Мирошніченко, Д. Балабанова [267, с. 43], В. Борисов, О. Пащенко [29, с. 86], В. Тихий [89, с. 105; 264, с. 26] та інші. Таке бачення стосовно об'єкта вважають «радянським підходом» [93, с. 86]. Це слушно, позаяк воно було сформоване в радянський період. Водночас науковці визнають, що ця концепція залишається найбільш виваженою й апробованою практикою [93, с. 87].

Доказом цього є ст. ст. 1, 2, 11 КК України, наприклад, вказівка в ч. 2 ст. 1 та ст. 11 КК України на суспільну небезпеку діяння як ознаку кримінального правопорушення, норми ч. 1 ст. 2 КК України про суспільну небезпечність як підставу кримінальної відповідальності [273, с. 174].

Під об'єктом кримінального правопорушення в науковій літературі також розуміють: цінності, інтереси, соціальні блага (С. Гавриш [43], П. Матишевський [95], Є. Фесенко [281], Ю. Баулін [20, с. 14], П. Фріс [283, с. 119]); захищений законом інтерес (І. Самощенко [239, с. 114]); правовідносини (С. Лихова [145, с. 17–79]); правопорядок (О. Костенко [87, с. 27]); конкретних фізичних осіб або соціальні спільноти осіб (В. Туляков [266, с. 237]); права й свободи (Т. Павленко [178, с. 99]); сфери життєдіяльності людей (В. Ємельянов [63, с. 181]) і, навіть, соціальну оболонку особистості – сукупність суспільних відносин, сформовану як єдність і взаємодія особистості та середовища (В. Трубников [265, с. 87]).

Деякі науковці також пропонують визначення, що об'єкт кримінальних правопорушень – це і суспільні відносини, і соціальні блага, і цінності та інші сфери життєдіяльності людей, що становлять соціальну цінність та взяті під охорону за допомогою норм КК [61, с. 305]. Цілком свідомо пропозиція для глобального визначення об'єкта складу кримінального правопорушення, а вже конкретний об'єкт для кожного складу може визначатись із огляду особливостей диспозиції статті, характеру і змісту того, чому заподіюється шкода.

Водночас не варто применшувати роль кожної з концепцій, оскільки вони не різко суперечать одна одній, адже, кожна концепція не є цілком помилковою, має історичну основу, сучасних прихильників та переконливі аргументи. Доцільно припустити, що як би вчені не назвали об'єкт: суспільні відносини, правовідносини, соціальні блага, соціальні цінності, інтереси чи права тощо, загалом вони розуміють під цим схоже поняття, що базується на нормах КК України та трактовані з різних сторін. Вважаю, що немає підстав

відмовлятися від апробованої десятиліттями концепції об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин та не вступатиму в полеміку щодо цього, відтак із огляду на це аналізуватиму об'єкти кримінальних правопорушень у цій дисертації.

Об'єкт кримінального правопорушення як складний феномен має свою систему (компоненти, які його розкривають повною мірою). Прийнято класифікувати об'єкт кримінального правопорушення «по вертикалі» та «по горизонталі». Звичним вважається поділ «по вертикалі» на загальний, родовий і безпосередній. Така триступенева класифікація об'єктів підтримується більшістю науковців. У ній застосований логічний підхід до побудови ієрархічної системи, де різні рівні сортовані від загальнішого до конкретнішого та відрізняються обсягом властивих їм ознак, та функціональний – об'єкт кримінального правопорушення виконує свої функції, зокрема: визначення соціально-політичного змісту кримінального правопорушення, виявлення його суспільно небезпечних наслідків, сприяння правильній кваліфікації діяння, а також відмежування його від суміжних кримінальних правопорушень тощо [299, с. 656].

Опираючись на триступеневу класифікацію об'єкта кримінальних правопорушень, слід проаналізувати об'єкти досліджуваних складів проти державних та громадських діячів в Україні. Загальний об'єкт кримінального правопорушення не є розмежувальною ознакою, тому немає потреби окремо зосереджуватися на його характеристиці щодо досліджуваних складів кримінальних правопорушень. Узагальнюючи, погоджусь що, загальним об'єктом кримінального правопорушення у цій дисертації доцільно вважати суспільні відносини, що перебувають під охороною КК України та які порушуються або можуть бути порушеними внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Аналітика кримінально-правових заборон, встановлених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, свідчить, що у цих статтях криміналізовані різні форми суспільно небезпечного впливу (посягання на життя, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, втручання, перешкоджання, погроза, насильство) на державного чи громадського діяча. Ці кримінальні правопорушення вчиняються під час виконання ними державної або громадської діяльності чи у зв'язку з нею. Однак, саме формулювання узагальнюючої назви предмета цього дослідження як «кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів» спонукає до висновку щодо

спільного характеру об'єкта як зв'язного елемента всіх зазначених кримінальних правопорушень. Якщо об'єкт це те, на що посягає кримінальне правопорушення, то чи можна резюмувати, що при посяганні на діяльність державних або громадських діячів ці кримінальні правопорушення можуть мати спільний об'єкт? Чи може бути єдиний родовий об'єкт для кримінальних норм, що забезпечують кримінально-правову охорону діяльності державних та громадських діячів в Україні? Як, приміром, простежується у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із кримінально-правовою охороною діяльності суддів, які здебільшого згруповані в окремому розділі XVIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» (зокрема, ст. ст. 376, 377, 378, 379). Із огляду на те, що норми кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча містяться в трьох різних розділах Особливої частини КК України, а кожний розділ Особливої частини характеризує окремий родовий об'єкт, то ймовірно їхній спільний об'єкт слід вважати «міжродовим», позаяк він об'єднує кримінальні правопорушення, що містяться в різних розділах Особливої частини КК України. Поняття «міжродовий об'єкт» колись виокремлювався радянськими вченими, проте зараз є неактуальним та не підтримується у доктрині українського права. Відтак є невирішеним питання, як називати кримінальні правопорушення, що об'єднуються за принципом кримінально-правової охорони підгрупи схожих суспільних відносин, наприклад, суспільних відносин, що забезпечують захист від посягань на порядок здійснення законної діяльності державних та громадських діячів. Із одного боку, це явище ширше за родовий об'єкт, бо такі правовідносини виходять за межі одного родового об'єкту, а з іншого, очевидно, що вони є вужчі, ніж суспільні відносини одного розділу КК України, а це вже більш схоже на видовий об'єкт (згідно з чотириступеневою класифікацією об'єкта складу кримінального правопорушення).

Формально наразі неможливо об'єднати в межах одного родового об'єкта кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, за вертикальною класифікацією через їхнє розташування в різних розділах Особливої частини КК України. Проте, на мою думку, досліджувані кримінальні правопорушення слід об'єднувати без прив'язки до вертикальної ієрархії чи загальних категорій, тобто за горизонтальною класифікацією. Позаяк їх об'єднує саме безпосередній об'єкт, який здебільшого є додатковим, і тільки в певних випадках

безпосереднім основним об'єктом, а отже, є підстави вважати, що у будь-якому разі при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, є загроза шкоди чи безпосереднє завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діями своїх повноважень. Значущість об'єкта досліджуваної категорії кримінальних правопорушень тільки посилюється тим, що аналізовані склади мають декілька безпосередніх об'єктів складу кримінального правопорушення (є багатооб'єктними).

Розуміння родового об'єкта складу кримінального правопорушення (сукупність суспільних відносин, на які посягає однорідна група кримінальних правопорушень) є вагомим для правозастосовної діяльності та має більш важливе практичне значення. Загальноприйнятим (однак, не без критики) є положення, що родовий об'єкт слід шукати в назві розділу Особливої частини КК України, де та чи інша стаття знаходиться.

Норма, яка передбачає відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України), міститься у розділі I Особливої частини КК України – «Злочини проти основ національної безпеки України», родовим об'єктом яких є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України [103, с. 29; 131, с. 7; 138, с. 29; 237, с. 166; 47, с. 157; 97, с. 26; 96, с. 19]. Своєю чергою, О. Звонарьов зазначає, що родовим об'єктом ст. 112 КК України є сукупність суспільних відносин, що складають конституційно-правові засади української державності і які, відповідно, є основами національної безпеки [67, с. 42]. Деякі науковці зазначають, що родовим об'єктом є національна безпека України в різних її сферах [106, с. 26; 184, с. 19], ігноруючи слово «основи», яке передбачено в назві розділу. Тому потрібно розглянути це питання детальніше. Зважаючи на назву розділу, кримінальне законодавство захищає не національну безпеку загалом, а її основи. Є два варіанти чому: 1) так було задумано законодавцем і це цілком відповідає завданням кримінального законодавства; 2) це пов'язано із застарілою термінологією, оскільки попередник чинного Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 [215] мав назву «Про основи національної безпеки України» [216]. О. Кияшко пропонує у зв'язку із цим змінити назву розділу I Особливої частини КК України на «Злочини проти національної безпеки України» [74, с. 78].

Вживання терміна «основи» дає підказку шукати визначення, насамперед, у Конституції України. Ст. 1 Конституції України визначає Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Відповідно, кримінальні правопорушення Розділу 1 Особливої частини КК України посягають на існування України як такої. Однак, визначення поняття «основи національної безпеки» в Конституції України відсутнє. Натомість Конституція України відсилає до законів, а саме в ст. 92 вказано: «Виключно законами України визначаються основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку» [83]. Доцільно також звернути увагу на ст. 17 Конституції України, де вказано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [83]. Це можна розцінити як основний зміст і підґрунтя для формування поняття «основи національної безпеки». Оскільки життя держави розгортається у різних напрямках, національну безпеку слід розглядати як комплексне явище, що складається з різноманітних компонентів, що прив'язані до різних сфер функціонування суспільства, що передбачено в Конституції України. Серед них екологічна (ст. 16), економічна (ч. 1 ст. 17), інформаційна (ч. 1 ст. 17) та державна безпека (ч. 3 ст. 17) тощо.

Доцільно застосувати діалектичний підхід до розуміння національної безпеки, який дає змогу розуміти національну безпеку як результат постійної боротьби, взаємодії та трансформації протилежних сил й інтересів. Оскільки зараз у контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації концепція національної безпеки України зазнала значних змін, виникли проблеми і необхідні подальші рішення. До таких аспектів можна віднести: появу реального злочину агресії і нових викликів, пов'язаних із ним; підсилення важливості міжнародного співробітництва; підвищення військового потенціалу Збройних Сил України тощо [273, с. 177]. Відтак особливо актуальним є підхід Кіма Голмса, який акцентує на значенні зовнішньої безпеки держави та зазначає, що для розуміння явища національної безпеки важливо розуміти суть понять сили (передбачається певний ступінь контролю над тим, до якої міри зовнішні сили можуть зашкодити державі), військової потужності (сукупність всього військового потенціалу і можливостей збройних сил водночас; потенціал, який може бути фактично і не використаний), національної оборони (здатність збройних сил держави захищати суверенітет держави і життя її громадян) [6, с. 18].

О. Чуваков висновує, що «національна безпека» є конкретно історичною категорією, що видозмінюється залежно від існуючих соціально-політичних, економічних, духовно-ідеологічних й інших умов, які склались на певному етапі розвитку держави [298, с. 40]. Цю думку поділяє і науковиця З. Чуйко, яка наголошує на динамічності політико-правового режиму національної безпеки [299, с. 139]. Також аргументом на користь цього підходу є трансформація національного законодавства. Так, Закон України «Про національну безпеку України», прийнятий 21.06.2018, замінив Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003. Відтак у визначенні основних понять уже можна помітити разючу різницю ставлення законодавців до концепту національної безпеки. Так, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національною безпекою України визнається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [215]. У чинній редакції ця дефініція зазнала суттєвих змін, оскільки у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначалося, що «національна безпека – це захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших

сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [216].

Обидва визначення поняття відображають захищеність національних інтересів, але Закон України «Про основи національної безпеки України» значно ширше описував це поняття, включаючи також захист інтересів людини і громадянина, сталий розвиток суспільства, правоохоронну діяльність, боротьбу з корупцією, охорону здоров'я, освіту та науку, культурний розвиток, захист екології тощо. Натомість у чинному нормативному акті законодавець обмежився узагальненим формулюванням, а «національна безпека» стосується захисту національних (державних) інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. У Законі України «Про національну безпеку України» законодавець поряд із категорією «національна безпека» також виокремлює поняття «державна безпека» і «воєнна безпека», які співвідносяться між собою як ширше («національна безпека») та вужче («державна безпека», «воєнна безпека»). Так, державна безпека відрізняється від національної тим, що перша охоплює лише загрози «невоєнного характеру». А воєнна безпека, навпаки, включає захищеність тільки від воєнних загроз. Це свідчить про те, що національна безпека за своїм змістом є більш ширшим поняттям порівняно з державною та воєнною безпекою, охоплюючи їх [273, с. 178].

Вивчення наукових джерел дало змогу припустити, що національна безпека – це одночасно і стан захищеності, і діяльність із забезпечення цього стану. Так, О. Бодрук, О. Гончаренко, Е. Лисицин загалом характеризують її як «ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави» [27, с. 6]. Однак, ступінь – це порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь [246, с. 807], тому, вважаю, таку характеристику недоречною для пояснення змісту концепту національної безпеки. Водночас В. Антонов дає майже аналогічне визначення, проте доречніше замінює слово «ступінь захищеності» на «стан захищеності» [14, с. 33]. О. Чуваков спробував поєднати у своїй дефініції ці два аспекти, зазначаючи, що національна безпека є станом захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який гарантований ефективно функціонуючим державним механізмом із забезпечення і реалізації таких інтересів [297, с. 7]. Своєю чергою Ж. Ведель розглядав безпеку крізь призму діяльності: «безпека – це діяльність, спрямована на упередження небезпеки, яка

загрожує колективу чи приватним особам, починаючи від запобігання змов проти безпеки держави і закінчуючи запобіганням нещасних випадків» [159, с. 152]. Семюель Макінда також виокремив функціональний підхід до визначення національної безпеки – «збереження норм, правил, інститутів і цінностей суспільства ... включаючи всіх його людей ... від воєнних і невоєнних загроз» [7, с. 281].

Вчені О. Бантишев та О. Шамара мають інтегральний підхід до визначення національної безпеки і розглядають національну безпеку як цілісну систему, що охоплює суспільні відносини, суспільну свідомість, інститути суспільства та їхню діяльність, які сприяють або заважають реалізації національних інтересів [18, с. 6]. Вчені пропонують доповнити розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України» ст. 108-1, де окреслити, що «злочином проти основ національної безпеки є передбачений в Кримінальному законі України суспільно небезпечний учинок (дія чи бездіяльність), скоєний із прямим умислом осудною або обмежено осудною фізичною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності; який посягає на конституційний суспільний і державний лад України, її політичну, економічну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку за наявності в суб'єкта реальної можливості вільного вибору законослухняної поведінки» [18, с. 224]. Запропоноване рішення не видається необхідним, адже дублює положення Загальної частини, а також мета такого доповнення є незрозумілою, оскільки у такому разі кожен розділ Особливої частини можна доповнювати такими узагальнюючими визначеннями.

Отже, національну безпеку окреслюю як стан, досягнутий у результаті цілеспрямованих заходів держави із забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки, а також підвищення загальної здатності та готовності до виявлення, запобігання і подолання загроз національним інтересам, а також пропоную таке формулювання родового об'єкту складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: суспільні відносини, які забезпечують захищеність основних національних інтересів України: державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших від реальних та потенційних загроз воєнного чи невоєнного характеру [273, с. 178].

Далі слід проаналізувати родовий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України. В юридичній літературі побутує думка, що

родовим об'єктом кримінальних правопорушень, визначених в розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», є суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина [237, с. 200; 97, с. 112; 101, с. 103; 184, с. 97]. Позиція зрозуміла, відтак не потребує детального розгляду.

Наступним логічним кроком дослідження є аналіз родового об'єкту складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України. Здебільшого науковці критикують назву розділу XV Особливої частини КК України – «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» [186, с. 155]. Зокрема М. Хавронюк зазначає: назва розділу є не зовсім вдалою, а передбачені ним кримінальні правопорушення посягають переважно не на авторитет вказаних інституцій, а на встановлений порядок державного управління і на законну діяльність публічних посадових та службових осіб [285, с. 834]. Вчений вказує, що цей розділ охоплює низку кримінальних правопорушень, які за своїм характером та ступенем суспільної небезпеки більше відповідають адміністративним проступкам. Водночас подібні норми відсутні в деяких більш системно й послідовно розроблених кримінальних кодексах європейських держав [285, с. 835]. Це також буде аргументом подальших запропонованих рішень щодо ст. 351, 351-1, 351-2 КК України в дисертації.

Можна погодитися, що в розділі XV Особливої частини КК України наявний значний ареал охоронюваних суспільних відносин і спроба об'єднати різноманітні кримінальні правопорушення в межах одного родового об'єкту, відтак ці безумовно складні правовідносини узагальнити словом «авторитет» (можливо, для лаконічності). Очевидно, що «авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, журналістів» в назві є занадто абстрактним поняттям. Своєю чергою, формулювання «діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, журналістів» чи «порядок управління» є зрозумілішим.

Родовий об'єкт цієї групи кримінальних правопорушень в науковій літературі теж зумовлює низку суперечок. Це, зокрема, пов'язано з тим, що назва розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти

журналістів» змінилася в 2001 році з прийняттям чинного КК України. У КК України 1960 р. аналогічний розділ мав назву «Злочини проти порядку управління». Тому є науковці, що відстоюють ідею, що родовим об'єктом слід вважати саме «порядок управління», інші автори – «авторитет органів державної влади, об'єднань громадян...» [273, с. 181].

Прихильниками першої є, зокрема, Ю. Дзюба, А. Савченко, В. Осадчий, М. Хавронюк, які погоджуються, що родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері порядку управління, а структурним елементом управлінських відносин є авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян [237, с. 266; 176, с. 47; 54, с. 440; 285, с. 834]. В. Осадчий зазначив, що ці кримінальні правопорушення завжди порушують чи ставлять під загрозу шкоди нормативно визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності. Водночас авторитет може бути безпосереднім об'єктом при вчиненні окремих кримінальних правопорушень [176, с. 47]. Ю. Дзюба відстоює цю позицію вказуючи, що у разі окремих кримінальних правопорушень, які містяться в розділі XV Особливої частини, не відбувається посягання на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян, наприклад, ст. 355 КК України (Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), ст. 359 КК України (Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації), ст. 360 (Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі) тощо [54, с. 440]. Звісно, таким кримінальним правопорушенням не місце в розділі, що охороняє суспільні відносини щодо забезпечення авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та журналістів, однак, це міркування за рамками дослідження. Водночас у контексті досліджуваних ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України родовий об'єкт – «авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян» – цілком доцільний.

В. Кондратов відстоює другу позицію, наголошуючи, що родовим об'єктом таких кримінальних правопорушень є «група суспільних відносин, що формуються у сфері охорони авторитету й нормальної регламентованої законом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» [80, с. 148], та аргументує, що при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених

нормами розділу XV Особливої частини КК України, відбувається посягання на авторитет владних органів, а через авторитет – і на діяльність цих структур, а «управлінська діяльність неможлива без авторитету владних структур» [80, с. 148].

У юридичній літературі побутує також формулювання про родовий об'єкт вказаних кримінальних правопорушень як суспільних відносин між фізичними особами, з одного боку, та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян – з іншого, які виникають у зв'язку зі здійсненням останніми своїх адміністративно-розпорядчих функцій [184, с. 226; 98, с. 435; 102, с. 447; 237, с. 594]. Таке роз'яснення, по суті, дає визначення поняттю «управлінські відносини».

Натомість В. Сухоніс розглядає родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України, через відносини забезпечення легітимності державної влади на всіх її рівнях [97, с. 487]. Є. Блажівський характеризує родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 343, 344 КК України, суспільні відносини зі забезпечення нормального функціонування органів державного управління [25, с. 100]. Однак, що розуміти під поняттям «нормальне функціонування» та чим воно відрізняється від поняття «авторитет органів державної влади» правник не пояснює.

С. Лосич, Є. Назимко, В. Притула заявляють, що родовий об'єкт у ст. 346 є тотожним родовому об'єкту ст. 112 КК України, а отже «розпорошення» ст. 112 та ст. 346 у різних розділах Особливої частини КК України має негативні наслідки для правозастосовної діяльності. Відтак автори пропонують об'єднання зазначених складів у один із нормативним закріпленням у рамках розділу I Особливої частини, п під родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України, розуміти основи національної безпеки України [150, с. 23]. А. Бойко також зазначає, що при погрозі щодо державного чи громадського діяча об'єктом посягання є політична система України [28, с. 14]. Схоже рішення, а саме про об'єднання в ст. 112 КК України різних посягань, пов'язаних із державною чи громадською діяльністю окреслених діячів, пропонує Р. Чорний (а саме вказівку на об'єктивну сторону як незаконний вплив у будь-якій формі, погрозу, умисне насильство, замах на вбивство і вбивство), а ст. ст. 344, 346, 351 КК України – виключити [290, с. 432]. В. Кузнецов теж висував в своїх дослідженнях схожу ідею [136, с. 29].

Звісно, можна порушити питання: чому законодавець вважає, що у разі заподіяння смерті державному діячу здійснюється посягання на основи національної безпеки, а за різної тяжкості тілесні ушкодження – на авторитет влади? У статтях розділів I та XV Особливої частини наявне однакове формулювання «у зв'язку з державною чи громадською діяльністю». Тези для подальших роздумів такі: всі посягання на державного чи громадського діяча слід віднести або до розділу I Особливої частини (як радять Р. Чорний, В. Кузнєцов, В. Притула) або до розділу XV (непопулярна пропозиція серед науковців). Ще пропонованим варіантом є вказівка у ст. 112 КК України на зв'язок із національною (внутрішньою) безпекою з метою з'ясування, чому посягання на однакову діяльність тих самих потерпілих відносять до різних об'єктів (Л. Мошняга). З огляду на вказане, на мою думку, треба бути менш радикальним щодо змін, відтак ефективнішим і таким, що викликає менше запитань, є чинний стан речей.

О. Пономаренко дещо суперечливо описала «авторитет органів державної влади, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» як «загальновизнану поважність до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, публічного управління, інформування та журналістської діяльності» та вказала, що «... родовим об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є група суспільних відносин, що забезпечує ... їх (ймовірно, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, журналістів – *І. Ф.*) значення, вплив, довіру до них (до державної влади й місцевого самоврядування загалом, органів державної влади та місцевого самоврядування, об'єднань громадян і журналістів)» [186, с. 88].

Своєю чергою, обґрунтованим видається підхід, що авторитет державної влади у кримінально-правовому аспекті розглядається не як суб'єктивна повага до тих чи інших посадових осіб (бо це дуже вузько), а як об'єктивна можливість належного функціонування державних органів без зовнішнього тиску, перешкод чи посягань. Отже, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують належне функціонування органів державної влади, їх ефективність, повагу до їхньої діяльності та дотримання їхніх рішень у рамках закону.

Таку позицію підтверджує й судова практика. В ухвалі Солом'янського районного суду м. Києва від 08.08.2019 за ст. 344 КК України йдеться: «... у кінці січня 2016 року у ОСОБА_1 виник умисел на втручання у діяльність Міністра ОСОБА_3, що посягає на авторитет органів державної влади, порушує права, свободи і законні інтереси інших громадян та негативно впливає на авторитет і ділову репутацію державного діяча, який при рекомендуванні особи на посаду має бути безстороннім та керуватися безпосередньо діловими та особистими характеристиками особистості, як професіонала та високоморальної людини» [270]. В ухвалі Комінтернівського районного суду м. Харкова від 18.05.2015 за ч. 1 ст. 351 зазначено: «Своїми протиправними діями ОСОБА_7 завдав істотну шкоду інтересам держави як в особі Державної пенітенціарної служби України, так і установи виконання покарань Качанівської виправної колонії (№ 54), у вигляді підриву авторитету державних органів. ... ОСОБА_7 посягає на авторитет органів державної влади, а саме на загальні засади та порядок їх функціонування» [269].

Щодо класифікації об'єктів «по горизонталі», то вона здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта з виокремленням його трьох видів (основний безпосередній, додатковий безпосередній, факультативний безпосередній). В. Гришук підсумував наукову думку, що безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення – це частина родового об'єкта складу кримінального правопорушення, що становить конкретне, охоронюване кримінальним законом, особливо цінне суспільне відношення, на яке прямо і безпосередньо посягає (посягнув) суб'єкт (суб'єкти) кримінального правопорушення і якому при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [48, с. 222]. З урахуванням правил законодавчої техніки та інтересів словесної економії законодавець у диспозиціях кримінально-правових норм зазвичай не вказує безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, а позначає його опосередковано – через вказівку на суспільно небезпечні наслідки, предмет, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, положення регулятивного законодавства, потерпілого або місце вчинення діяння. Він є результатом аналізу складу конкретного кримінального правопорушення і встановлюється шляхом тлумачення закону [60, с. 152].

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 112 КК України, належить до так званих двооб'єктних кримінальних правопорушень, тобто таких, де суспільно небезпечне діяння завжди посягає одразу на два безпосередні об'єкти. За таких умов

визначають основним об'єктом ті суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта. Водночас додатковий безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, яким заподіюється шкода сумісно, поряд із основним об'єктом. Це відносини, які, заслуговуючи на самостійну кримінально-правову охорону, перебувають у площині іншого родового об'єкта і заподіяння шкоди яким свідчить про більшу суспільну небезпеку вчиненого [60, с. 153].

Із огляду на зазначене вище, слід розглянути визначення безпосередніх об'єктів складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України. Основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення, за думкою деяких науковців, є відносини, що забезпечують нормальну діяльність усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також політичних партій [131, с. 13; 103, с. 37; 240, с. 15; 286, с. 45; 100, с. 15; 102, с. 31; 228, с. 125]. Інші правники розглядають основний безпосередній об'єкт ст. 112 КК України із погляду «безпеки» (що більше співвідноситься з родовим об'єктом розділу I Особливої частини КК України). Так, основним безпосереднім об'єктом вважають внутрішню безпеку (національну безпеку) держави у політичній сфері [170, с. 116; 173, с. 273; 106, с. 26-31; 139, с. 102; 146, с. 151]. Політичну сферу, натомість, розкривають як здійснення вищої державної влади, яка забезпечує для держави нормальне функціонування, а також у сфері діяльності політичних партій [173, с. 273]. На мою думку, ці підходи до визначення безпосереднього об'єкта не взаємозамінюють одне одного, а перебувають у співвідношенні: основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують внутрішню безпеку держави у політичній сфері, а додатковим безпосереднім – суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів державної влади, а також політичних партій.

Водночас автори одностайні, що додатковим безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення охорони життя людини [169, с. 279; 170, с. 116; 173, с. 273; 167, с. 215; 103, с. 37; 106, с. 31; 286, с. 45; 240, с. 15; 139, с. 102; 102, с. 31; 171, с. 213]. Важливо те, що життя осіб, зазначених у ст. 112 КК України, не можна вважати другорядним та начебто «обслуговуючою» ланкою для основного безпосереднього об'єкта, ці об'єкти є взаємопов'язаними та рівноцінними для кримінально-правової охорони [273, с. 179].

Однак, в юридичній літературі також наявні різні позиції щодо визначення основного і додаткового безпосередніх об'єктів посягання на життя державного чи громадського діяча. В дослідників постає слушне питання, чи правильно те, що життя і здоров'я людини є на «нижчому щаблі». Зважаючи на світогляд гуманізму про людину як найвищу соціальну цінність, як це задекларовано в Конституції України, науковці вважають, що основним безпосереднім об'єктом такого кримінального правопорушення мають бути суспільні відносини, що забезпечують охорону життя людини. Так, Т. Луцький наголошує, що виокремлення основного блага людини та громадянина (життя) як додаткового об'єкта нівелює цінність цього блага та виводить його з переліку пріоритетних об'єктів кримінально-правової охорони [153, с. 61]. В. Смітєнко запропонував зарахувати вбивство державного чи громадського діяча до умисних вбивств з обтяжуючими обставинами. У цьому разі додатковий безпосередній об'єкт посягання на життя державного або громадського діяча перетворюється на основний, що призводить до втрати специфічності цієї норми [229, с. 9]. Однак, за такої позиції відбувається зміна не тільки об'єкта кримінального правопорушення, а й об'єктивної сторони, оскільки «умисне вбивство» та «посягання на життя» не є тотожними діями. Таку пропозицію вважаємо недосконалою, оскільки двоїстий характер об'єкта цього кримінального правопорушення та приналежність до розділу I Особливої частини КК України («Злочини проти основ національної безпеки України») вказує на те, що кримінально-правова охорона державних діячів здійснюється саме через важливість їх діяльності. Посягання на їх життя – це ніби метод досягнення інших цілей: загроза національній безпеці України, прагнення вплинути на державну владу, ослабити державу загалом. Це, зокрема, допомагає зрозуміти логіку законодавця та розмежовувати соціально-політичні оцінки і кримінально-правову кваліфікацію посягань на життя державного чи громадського діяча від подібних до них за об'єктивною стороною загальних складів кримінальних правопорушень [273, с. 179].

Також побутує думка, що потрібно у зв'язку із зазначеним вище поміняти місцями розділ I Особливої частини КК України і розділ II [64, с. 156]. Однак, ніде не задекларовано, що суспільні відносини, на які посягають кримінальні правопорушення розділу I Особливої частини, «важливіші» за кримінальні правопорушення із інших розділів, зважаючи, зокрема, на те, що кримінальні правопорушення проти миру, безпеки

людства та міжнародного правопорядку є останніми за порядком. Тому вважаю недоцільним робити акцент на цій послідовності викладу та вносити зміни.

Імпонуючою є позиція науковців О. Сотули та О. Кияшка, що безпосереднім об'єктом посягання на життя державного чи громадського діяча є «політична система України, яка взаємопов'язана з проблемами національної безпеки України...» [250, с. 63; 251, с. 11; 74, с. 94]. О. Сотула зазначив: «основним безпосереднім об'єктом є політична система України, яка розуміється як провідник в життя волі народу за допомогою державного апарату та правоохоронних органів, що проявляється в трьох самостійних, але взаємодіючих формах державної влади – законодавчій, виконавчій та судовій, а також політичних партій як громадського осередку політичної системи України» [251, с. 11]. Справді, з давньогрецької «політика» перекладається як «державна діяльність». Водночас політична система є комплексним явищем і охоплює: 1) політичну (державну) владу; 2) політичні інститути; 3) політичну діяльність; 4) політичні відносини; 5) людину (як носія всіх видів політичної діяльності); 6) політичну культуру та ідеологію; 7) політико-правові норми [273, с. 179].

Підсумую: при посяганні на життя державного чи громадського діяча основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують безпеку держави у сфері політичної системи України, зокрема через здійснення законної державної та громадської діяльності із гарантування державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України. Додатковим безпосереднім об'єктом є життя осіб, що вичерпно визначені в ст. 112 КК України. Ще одним додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів державної влади та політичних партій [273, с. 180].

Основним безпосереднім об'єктом при порушенні таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер щодо державних чи громадських діячів, є суспільні відносини, що забезпечують загальне право людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [237, с. 200; 97, с. 112; 101, с. 130; 184, с. 97; 81, с. 301]. Це право задеклароване багатьма міжнародними правовими актами та Конституцією України. Позиція щодо цього в юридичній літературі доволі одностайна. Вважаю, для виправданості такого кваліфікованого складу має бути ще передбачений ще додатковий безпосередній об'єкт кримінального

правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів державної влади та політичних партій [273, с. 180].

Щодо основних безпосередніх об'єктів складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України, можна узагальнити, що ними є суспільні відносини, що забезпечують нормальну законну діяльність виокремлених у статтях посадових осіб (органів) (ст. 344 КК України – державного діяча, ст. 346 – державного та громадського діяча, ч. 1 ст. 351 – народного депутата України, ст. 351-1 – Рахункової палати України та її членів, ст. 351-2 КК України – Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх членів). Сумнівною є доречність вживання терміна «нормальна діяльність» у контексті розуміння безпосереднього об'єкта. У тлумачному словнику «нормальний» трактується як «який не має відхилень від норми; який відповідає загальноприйнятим нормам, установленим вимогам та ін.» [246, с. 443]. Відтак можна зробити висновок, що для окреслення безпосереднього об'єкта ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України можна використовувати словосполучення «нормальна діяльність», яке має змістове навантаження, закладене законодавцем [273, с. 181].

Вказана вище позиція висловлена у більшості аналізованих джерел, а отже, не варто її заперечувати як таку. Однак, щодо ст. 344 КК України, точнішою є така характеристика безпосереднього об'єкта: це суспільні відносини у сфері забезпечення незалежності, свободи ухвалення рішень та належного функціонування органів державної влади, що забезпечує безперешкодне виконання державними діячами своїх повноважень.

Обов'язково у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України наявний додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Позиція щодо цього є зрозумілою, однак науковці щодо цього є непослідовними. Так, С. Лосич, Є. Назимко та В. Притула вважають, що додатковим безпосереднім об'єктом у ст. 346 КК України є право на життя особи потерпілого та його близьких родичів, а також здоров'я зазначених осіб [150, с. 108]. Хоча такий перелік (тільки життя і здоров'я) є неповний, а близькі особи також є потерпілими, а не окремо від них. Водночас М. Довгаль стверджував, що таким є «встановлений правовими нормами порядок забезпечення таких особистих благ осіб, які є носіями авторитету органів державної

влади, як життя, здоров'я, особиста свобода» [59]. Однак, така вказівка саме на «особисті блага осіб, які є носіями авторитету органів державної влади» є неслухною з огляду на потерпілих – близьких родичів, а тому такий акцент не є правдивим. Відтак додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 346 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують недоторканність, особисту безпеку, свободу державних і громадських діячів або їх близьких родичів, а також захищають їх життя, здоров'я, майно.

Отже, із позиції системного підходу, ідеальним видається упорядкування кримінальних правопорушень, пов'язаних із охороною діяльності державних і громадських діячів у межах одного розділу Особливої частини КК України з визначенням об'єкта, спільного для всіх складів цих кримінальних правопорушень. Відтак уявлення про кримінально-правову охорону державної та громадської діяльності в Україні було б повним та комплексним, а також простим для розуміння. Однак, це суперечить наявним уявленням про об'єкт складу кримінального правопорушення, принципам його поділу на види і організацію КК України загалом. Тому на даний час це невиправдано. Проте, на мою думку, не потрібно намагатися об'єднати кримінальні правопорушення проти державних та громадських діячів у межах одного розділу, позаяк ці кримінальні правопорушення об'єднані горизонтальними зв'язками, що не конкурують між собою, а є лише показником, що такі кримінальні правопорушення є суспільно небезпечними, посягаючи на діяльність державного чи громадського діяча заразом із іншими можливими безпосередніми об'єктами (життя, здоров'я, особиста свобода, а також незалежність здійснення державної чи громадської діяльності, недоторканість, власність тощо).

Натомість Р. Чорний наголошує, що раціонально порушувати питання про правильність, із точки зору законодавчої техніки, об'єднання юридичних складів кримінальних правопорушень, які мають спільний основний безпосередній об'єкт не тільки в межах одного розділу Особливої частини КК України, а й в одній статті. Такий підхід, на думку автора, надає більшої чіткості КК України, оскільки в одній статті його Особливої частини міститимуться норми про кримінальну заборону вчинення різних за формами прояву діянь, спрямованих на досягнення єдиної мети, проти одних і тих самих потерпілих, що заподіюють шкоду (чи створюють загрозу заподіяння шкоди) одному

об'єкту [253, с. 428]. Потрібно зауважити, що такий підхід не притаманний проаналізованим кримінальним законам зарубіжних держав.

Ще однією ознакою, що належить до об'єкта складу кримінального правопорушення, є предмет. Уявлення про те, що предметом можуть бути «речі матеріального світу, щодо яких чи у зв'язку з якими вчиняється кримінальне правопорушення» [290, с. 89], на мою думку, є застарілим, позаяк предметом у кваліфікованому складі, передбаченому ст. 163 КК України, є інформація, що може мати як матеріальний (на конкретному фізичному носії), так і нематеріальний (існувати поза межами матеріального носія) прояви. Тому погоджусь із позицією А. Алієвої, що предметом кримінального правопорушення є «вказаний в кримінальному законі об'єкт матеріального чи нематеріального світу, шляхом створення якого або впливу на який суб'єкт вчиняє посягання на об'єкт кримінально-правової охорони» [13, с. 6]. Робоча група розробки Проекта КК України має власне міркування про предмет та вважає матеріальними об'єктами також інформацію (та енергію) (ст. 2.2.3) [259]. Не погоджуюсь, однак детальний аналіз цих положень виходить за межі цієї дисертації.

Інші кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 112, 344, 346 (окрім погрози знищенням чи пошкодженням майна), 351, 351-1, 351-2 КК України, не мають ознаки обов'язкового предмета кримінального правопорушення. У них кримінально-протиправний вплив не здійснюється на матеріальні речі, а пов'язаний із розірванням суспільних зв'язків, які зумовлюють зміни в суспільно значущій поведінці учасників відносин. Шкода, заподіяна об'єкту в процесі їх вчинення, проявляється через вплив на потерпілу особу.

Із огляду на те, що інформацію не вважають матеріальною річчю, у науковій спільноті побутують думки, що вона не може бути предметом кримінального правопорушення. Проте вважаю, що, навпаки, слід змінити підхід до визначення предмета кримінального правопорушення, а не «вигадувати» ознаки для позначення конфіденційної інформації, яка як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, становить відомості, що передані чи передаються громадянами (а саме державним чи громадським діячем) через листування або телефоні розмови, а також повідомлення, які передаються або були передані телеграфом чи за допомогою інших засобів зв'язку, а також через комп'ютер і становлять таємницю особистої кореспонденції [231, с. 80]. Зважаючи на те, що ст. 163 належить до Розділу V

«Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК України, а її об'єктом є особисте право людини на таємницю її кореспонденції, то службова кореспонденція (тобто та, що пов'язана із державною чи громадською діяльністю потерпілих) не є предметом ч. 2 ст. 163 КК України. Відтак виникає слушне питання: яка у такому разі мета законодавця в передбаченні цієї кваліфікуючої ознаки? Як варіант, така кваліфікуюча ознака була необхідна через виклики суспільства і криміногенну ситуацію. Однак, аналіз судової практики (більш ніж за останні 10 років) засвідчив, що із 10 наявних вироків за ч. 2 ст. 163 КК України жоден не був вчинений «щодо державних чи громадських діячів».

У ч. 1 ст. 346 КК України щодо погрози знищенням чи пошкодженням майна є предмет – майно (не чуже майно, як це зазначено в ст. ст. 194, 195 КК України, не «майно, що належить державному чи громадському діячу», як це визначає ст. 378 щодо аналогічного посягання на майно судді). Можна припустити, що має бути визначення «майно державного чи громадського діяча». У такому разі постає питання: це майно має бути особистим чи службовим. У диспозиції норми про це не йдеться, однак, видається, що погроза як метод впливу на державного чи громадського діяча може бути спрямована і на особисте майно, і на службове (державної чи комунальної власності). Адже як особисте, так і службове майно має матеріальну цінність або є незамінним для функціонування певного державного органу чи політичної партії, а отже погроза його пошкодженням (знищенням) може мати значний психологічний і матеріальний вплив на державного діяча чи керівника політичної партії.

Ще одним проблемним питанням є визначення місця потерпілого від кримінального правопорушення в структурі його складу. Вважаю, з огляду на концепцію «об'єкт – суспільні відносини», що потерпілий від кримінального правопорушення структурно належить до об'єкта складу кримінального правопорушення і є саме тією соціальною ланкою, що вступає в такі суспільні зв'язки. Адже, «виводити потерпілого за межі об'єкта означає штучно позбавляти його властивості, яка зумовлює спрямування на нього злочинного діяння, уваги до нього суб'єкта злочину» [195, с. 112].

Попри те, що така ознака не описана в КК України, все-таки вона широко вживається та досліджується науковцями. Безумовно, складності розуміння інституту

потерпілого від кримінального правопорушення додає те, що це поняття є міжгалузевим. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) в ст. 55 дає визначення: «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» [134]. Слід визнати, що положення цієї статті не відповідає потребам кримінального права. Потерпілий як учасник кримінального провадження і потерпілий як елемент об'єкта складу кримінального правопорушення – не тотожні поняття. По-перше, у кримінальному процесі потерпілий той, кому вже завдана шкода, тоді як з точки зору кримінального права потерпілому також може завдаватися загроза такої шкоди. Наприклад, державний діяч за складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, із погляду кримінального права є потерпілим у будь-якому разі, а в кримінальному процесі він буде потерпілим тільки у разі замаху, якщо ж йому заподіяна смерть, тоді потерпілими будуть його родичі (за наявності таких). По-друге, у теорії кримінального права, це не тільки фізична та юридична особа.

О. Бантишев пропонує доповнити розділ I Загальної частини КК України такою нормою: потерпілим від кримінального правопорушення може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа або держава, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» [18, с. 222]. Проте, таке рішення суперечить слушній тезі про потребу «пакетного» підходу до ухвалення кодексів кримінально-правового циклу.

У Проєкті КК України (ст. 2.2.2.) зазначено, що потерпілою особою є фізична особа (людина) чи юридична особа, якій спричинено шкоду кримінальним правопорушенням [259]. Слід наголосити, що це вже змінене визначення, адже, станом на 29.09.2022 у Проєкті КК України потерпілою особою пропонувалося визнати фізичну чи юридичну особу, яка безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або якій було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням [260]. Видається, що робоча група спробувала узгодити цей термін із терміном, що міститься в

КПК України. Проте попереднє визначення було все-таки правильнішим саме в частині вказівки «...якій було створено реальну загрозу заподіяння шкоди».

Водночас робоча група Проєкту пропонує термін «потерпілий» замінити на «потерпіла особа», що, відповідно, скорочує обсяг тих категорій, що страждають від кримінальних посягань, а це може бути також держава, інше соціальне утворення, суспільство загалом. Ідея розробників у тому, що значення для кримінального права і кримінально-правової кваліфікації має тільки потерпіла особа. Вбачається, що «потерпілий» – теоретичне і більш ширше поняття, а «потерпіла особа» – елемент складу кримінального правопорушення і є не у всіх складах обов'язковим. Адже, якщо об'єкт – це суспільні відносини, то в кожному кримінальному правопорушенні потерпає суспільство загалом, однак у кожному складі кримінального правопорушення суспільство не визначається потерпілим.

О. Чуваков зазначав: «Безумовно, можна припустити, що держава, а саме її конституційний лад, територіальна цілісність, обороноздатність, екологічна система внаслідок учинених на них посягань можуть зазнавати на собі певних несприятливих змін, тобто таким злочинним впливом їм заподіюється шкода. Тому логічним є припущення про те, що внаслідок заподіяння такої шкоди державним установам, державним інститутам влади тощо держава не стільки віртуально, а саме безпосередньо може розглядатися як потерпіла від суспільно небезпечних посягань, передбачених Розділом I Особливої частини КК України» [297, с. 406].

Можна припустити, що потерпілий від кримінального правопорушення може розглядатися у широкому і вузькому розумінні. У широкому потерпілий трактується як соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство загалом), благу, праву чи інтересу якого, що перебуває під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння [241, с. 76]. Слід зауважити, що соціальний суб'єкт, якому заподіюється або загрожує заподіятися шкода, може бути в будь-якому кримінально-протиправному посяганні. Водночас у вузькому – це особа так званого спеціального потерпілого, який є ознакою об'єкта складу кримінального правопорушення тільки у випадку, якщо це вказано в диспозиції відповідної статті, і наділений певними додатковими ознаками (наприклад, вид діяльності (як у аналізованих кримінальних

правопорушеннях), вік, стать тощо). Саме такі потерпілі становлять науковий інтерес цього дослідження. Перелік потерпілих від кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, визначено безпосередньо у статтях КК України, які містять відповідні склади (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

ст. 112	ч. 2 ст. 163	ст. 344	ст. 346
Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду, або вищих спеціалізованих судів, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор Державного бюро розслідувань, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії	Перелік відсутній	Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова Конституційного Суду України, суддя Конституційного Суду України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини або його представник, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Державного бюро розслідувань, Директор Бюро економічної безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Рахункової палати або інший член Рахункової палати, Голова або член Центральної виборчої комісії, Голова Національного банку України, член Національної ради України з питань	Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду чи вищих спеціалізованих судів, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор Державного бюро розслідувань, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова Національного банку України,

		телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг	керівник політичної партії України, їх близькі родичі
--	--	---	---

Деякі питання, пов'язані з характеристикою потерпілих, уже розглядалися в підрозділі 1.3, що дає змогу опиратися на раніше викладені положення для подальшого аналізу.

Кожний вказаний потерпілий має визначені повноваження (володіє правами і виконує покладені на нього обов'язки), тому, щоб з'ясувати зміст діяльності державного діяча, яка перебуває під кримінально-правовою охороною, слід проаналізувати межі повноважень перелічених в аналізованих статтях осіб. О. Сотула слушно зазначає, що немає належного обґрунтування, чому саме ці посадові особи віднесені до категорії потерпілих та якими нормативними актами керувалися законодавці, складаючи цей перелік [252, с. 96].

З огляду на те, що «державний чи громадський діяч» вжито в тексті КК України найперше в ст. 112 КК України, а посягання на нього визнають посяганням на основі національної безпеки, їхню діяльність треба оцінювати з боку її причетності до забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Можна припустити, що загрозу національній безпеці України та її державності становлять не всі випадки посягання на життя осіб, передбачених ст. 112 КК України. О. Звонарьов наголосив, що визначальне значення для конституційно-правових засад української державності має діяльність не всіх структурних елементів політичної системи, а лише тих, які виконують функції політичного

(державного) управління суспільством [67, с. 68]. Зважаючи на те, що поняття державного діяча в кримінальному праві має бути все-таки наскрізним (а не відособленими), то в статтях із інших розділів Особливої частини КК України перелік має бути тотожним ст. 112 КК України.

У переліку державних діячів першим є Президент України, який згідно з Конституцією України (ст. 102) є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, займає особливе місце в системі органів державної влади і не належить виключно до жодної з гілок державної влади та отримує свою владу безпосередньо від народу (ст. 103) [83]. Функції та повноваження Президента охоплюють усі сфери суспільного і державного життя (ст. 102, ч. 1 ст. 106 Конституції України). Безумовно, слід погодитися, що для стабільності конституційного ладу, законності, узгодженого функціонування державного механізму, вищого представництва в міжнародних відносинах інститут глави держави є об'єктивно необхідним [82, с. 302], а вказівка на Президента України в переліку державних діячів – критично важливою.

Далі в переліку зазначено Голову Верховної Ради України. Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом в Україні (ст. 75 Конституції України) і у зв'язку із цим наділена широким переліком функцій в системі державної політики [83]. Голова Верховної Ради України є обов'язковим структурним одноособовим органом парламенту, наділеним власною компетенцією, відповідальним і підзвітним перед парламентом. Основою його правового статусу є повноваження, передбачені в ч. 2 ст. 88 Конституції України та ст. 78 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [223]. Відтак можна зробити висновок, що його діяльність відповідає зазначеним вимогам, а Голову Верховної Ради України виправдано вважають державним діячем в контексті досліджуваних посягань.

Відповідно до Закону України «Про статус народного депутата України», народні депутати України є уповноваженими представниками Українського народу у Верховній Раді України (ст. 1), несучи перед ним певну відповідальність [224]. Їхня діяльність одночасно спрямована на вираження та захист суспільних інтересів виборців, а також на активну участь у реалізації законодавчих та інших закріплених за парламентом повноважень. У ст. 6 цього Закону детальніше окреслено зміст

діяльності народного депутата. З огляду на це, варто погодитися, що вказівка на народного депутата в досліджуваних кримінальних правопорушеннях є необхідною.

Прем'єр-міністр України та члени Кабінету Міністрів України також віднесені до державних діячів та охороняються кримінально-правовими нормами. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, колегіальним органом державної виконавчої влади загальної компетенції (ст. 113 Конституції України) [83]. До складу Кабінету Міністрів України входять: Прем'єр-міністр України, Перший віцепрем'єр-міністр, віцепрем'єр-міністри, міністри [211]. Усі ці суб'єкти є членами Кабінету Міністрів України, тому виокремлення Прем'єр-Міністра України в ст. ст. 112, 344, 346 КК України є недоцільним, оскільки містить тавтологічну конструкцію.

Ст. 116 Конституції України визначає повноваження Кабінету Міністрів України [83]. Аналіз вказаної статті дав змогу дійти висновку, що вказані особи все-таки провадять діяльність у межах всієї держави, посягання на яку можна вважати посяганням на основи національної безпеки.

Далі необхідно розглянути осіб, які входять до судової гілки влади та є посадовими особами в судовій системі України, зокрема: Голова та член Вищої ради правосуддя, Голова та член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова та судді Конституційного Суду України або Верховного Суду чи вищих спеціалізованих судів (саме ці особи зазначені в ст. ст. 112, 344, 346 КК України). Ця група осіб зазнає найбільшої критики науковцями. М. Шепітько вважає, що підхід законодавця щодо виокремлення серед осіб, що здійснюють правосуддя чи забезпечують здійснення правосуддя, окремих високопосадовців за ознакою, що посягання на них є посяганням на основи національної безпеки, є хибним [301, с. 82–84].

Важливість цих осіб у державі є беззаперечною, оскільки жодний інший орган державної влади не має права брати на себе повноваження із здійснення правосуддя, а компетенція судів поширюється на різноманітні правовідносини, які виникають у державі (захист конституційного ладу, прав, свобод, законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, держави). Однак, обов'язково необхідно розділяти діяльність цих осіб із здійснення правосуддя, діяльність, що забезпечує здійснення правосуддя та іншу діяльність (у цьому разі – державну).

Вища рада правосуддя – незалежний конституційний орган державної влади та суддівського врядування, метою діяльності якого є забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів (ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016) [200]. Ст. 131 Конституції України визначає повноваження Вищої ради правосуддя [83]. До її складу входить 21 член, діяльність якого полягає у виконанні вказаних у ст. 131 функцій. Голова Вищої ради правосуддя, своєю чергою, забезпечує ефективну роботу Вищої ради правосуддя, організовує і координує діяльність її органів, представляє її в офіційних відносинах, а також виконує повноваження, пов'язані з кадровими та дисциплінарними питаннями у сфері правосуддя [200]. Аналіз зазначених повноважень та функцій засвідчив невиправданість включення цих осіб до числа «державних діячів». Із огляду на те, що ці особи не є суддями, то ст. ст. 376–379 КК України їх діяльність не захищають. Можна припустити, що захищати таких посадових осіб мають спеціальні норми, передбачені в Розділі XVIII Особливої частини КК України (за умов достатньої аргументації внесення таких норм до кримінального закону).

Схожа ситуація і з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, яка також є державним колегіальним органом суддівського врядування (ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [227]. Аналіз зазначеного Закону (зокрема ст. 93) свідчить, що її діяльність зосереджена на організаційних аспектах судової системи [227]. Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, з метою реалізації повноважень, організовує роботу Комісії, визначає обов'язки заступника Голови, веде засідання Комісії, здійснює їх підготовку та організовує діловодство [227]. Це дає змогу дійти висновку, що серед повноважень членів та Голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України передбачені такі, що спрямовані на забезпечення здійснення справедливого правосуддя. Водночас стосовно них можна застосувати ту саму ідею, що вказана щодо Голови та членів Вищої ради правосуддя.

Належне місце в системі українського правосуддя має єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України, який має виключні повноваження офіційно тлумачити Конституцію України, вирішувати питання про відповідність законів та інших

правових актів Конституції (ст. 150 Конституції України). Специфіка його діяльності полягає в тому, що він не здійснює правосуддя в повному розумінні цього слова, а вирішує питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів. Відтак очевидно, що основна мета діяльності Конституційного Суду України – гарантування верховенства Конституції на всій території держави [82, с. 330], а отже, із огляду на унікальність цих функцій, Голова та судді Конституційного Суду включені до переліку державних діячів в Україні.

Важливо зрозуміти, що Голова та судді Конституційного Суду України не здійснюють правосуддя. Конституція України (ст. 124) встановлює, що «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди». Вживання слова «суд» у назві даного колегіального органу може вводити в оману. Однак, Конституція України не визначає Конституційний суд України в системі судоустрою та не включає здійснення правосуддя (в його прямому значенні) до повноважень Конституційного суду України. Це підтверджується також тим, що у ст. 344 КК України Голови і судді Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів не передбачені. Можна припустити, що це для того, аби не конкурувати зі ст. 376 КК, яка врегульовує аналогічне посягання щодо суддів. Натомість у ст. 344 КК серед потерпілих від протиправного втручання вказані Голова та судді Конституційного Суду України.

Верховний Суд України забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, та володіє значною компетенцією, зміст якої визначено в ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [227]. Верховний Суд України очолює Голова Верховного Суду України і окрім вказаної функції також: представляє Верховний Суд України у зовнішніх відносинах; скликає Пленум Верховного Суду, а також виносить на розгляд Пленуму питання та головує на його засіданнях; контролює ефективність діяльності апарату Верховного Суду, крім цього, виконує ще кадрові та дисциплінарні функції (стаття 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [227]. Водночас, суддя Верховного Суду: здійснює правосуддя; бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду; аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні; бере участь у розгляді питань, що виносяться на збори суддів відповідного касаційного суду та здійснює інші повноваження визначені законом [227]. Також в Україні діють вищі спеціалізовані суди, які є судами першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ, зокрема: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та

Вищий антикорупційний суд. Вищий спеціалізований суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах та в порядку, визначених процесуальним законом, а також аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд [227]. Видається, що ці судді повною мірою реалізують функцію правосуддя, а відтак вважати їх державними діячами, а їх діяльність державною – помилково.

Зазначене підтверджує тезу, що Голова та судді Конституційного Суду України можуть визнаватися потерпілими від кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного діяча. Натомість особи, які здійснюють правосуддя в Україні (голова і судді Верховного суду України і вищих спеціалізованих судів), мають бути виключені із списку «державних діячів». Кримінально-правова охорона цих осіб забезпечується спеціальними нормами, передбаченими ст. ст. 376–379 КК України. Такої позиції дотримується і Д. Теслюк, який досліджував питання охорони здійснення правосуддя в Україні [263, с. 22].

Далі в списку є декілька посадових осіб, функції яких деякою мірою мають правоохоронний характер: Генеральний прокурор України, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор Державного бюро розслідувань. Відтак видається зайвим включення їх до переліку державних діячів.

За кримінальним законодавством, Генеральний прокурор України віднесений до державних діячів, тому слід з'ясувати зміст його державної діяльності. Прокуратура України – це єдина централізована система органів і установ, що не входить до жодної з гілок влади та здійснює встановлені Конституцією України функції: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ст. 131-1 Конституції України) [83]. Аналізуючи повноваження Генерального прокурора, визначені в ст. 9 Закону України «Про прокуратуру», можна виокремити основні напрями його діяльності, зокрема, представницький, організаційно-управлінський, кадровий, дисциплінарний та регуляторний [221]. Водночас слід

зазначити, що його повноваження мають здебільшого управлінський характер, а у його компетенції немає функцій, які б безпосередньо стосувалися керівництва процесами загальнодержавного характеру. Таким чином, хоча Генеральний прокурор є керівником органу, що виконує важливу роль у правозастосуванні, його діяльність не має характеру державного управління суспільством.

Із метою протидії корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції було створено Національне антикорупційне бюро України [213]. Ст. 1 Закону України «Про національне антикорупційне бюро України» дає розуміння, що бюро є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [213]. Директор Національного антикорупційного бюро України має доволі широке коло повноважень, із-поміж яких є специфічні функції: вносить у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань, що належать до компетенції Національного бюро, має право бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій, а також брати участь з правом дорадчого голосу у засіданнях Кабінету Міністрів України тощо [213]. Отже, цей орган діє в інтересах держави із виконання правоохоронних функцій, із одного боку, та превентивних, – з іншого.

До кола потерпілих у 2021 році також віднесено Директора Бюро економічної безпеки України і Директора Державного бюро розслідувань. Стратегічною метою (місією) Бюро економічної безпеки є забезпечення безпекового напрямку для економіки України шляхом виявлення ймовірних зон ризиків в економіці України з метою їх нівелювання (аналітична складова діяльності) та протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави (правоохоронна складова діяльності) [37]. Основні завдання Бюро економічної безпеки України визначено у ст. 4 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 [199]. Водночас Директор Бюро економічної безпеки України, відповідно до своїх повноважень, здійснює управлінську, організаційну та

контролюючу функцію в межах увіреного йому органу (ст. 17 вказаного Закону України) [199]. Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, який має доволі широке коло повноважень (ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015), які зводяться в основному до запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції (ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») [202]. Аналіз ст. 12 вказаного Закону дав змогу дійти висновку, що керівництво Державним бюро розслідувань покладено на Директора Державного бюро розслідувань, який із метою реалізації завдань та функцій органу несе відповідальність за його діяльність, здійснює організаційну, координаційну, кадрову і контрольну діяльність на рівні цього органу [202].

Інститут омбудсмана, представлений Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, є одним із ключових суб'єктів парламентського контролю, спеціалізованого на забезпеченні та захисті прав і свобод людини. Його статус закріплено в Конституції України та Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Уповноважений з прав людини є універсальною правозахисною інституцією з тієї точки зору, що кожен без обмежень і перешкод може звернутися до нього в порядку, передбаченому чинним законодавством [82, с. 281]. Згідно з Конституцією України людина є найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, відтак, очевидно, що особа, яка має захищати таку «цінність» також потребує «привілейованого» ставлення з боку держави. Окрім цього, аргументами на користь є конституційний статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, загальнодержавний характер повноважень, вплив на всі наявні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб.

Голова та члени Рахункової палати України також віднесені до числа державних діячів. Рахункова палата здійснює контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України (ст. 98 Конституції України [83]). Голова Рахункової палати очолює Рахункову палату, здійснює загальне керівництво її діяльністю та забезпечує загальну організацію роботи Рахункової палати; головує на засіданнях Рахункової палати тощо (ст. 21

Закону України «Про Рахункову палату»). Рахункова палата складається з тринадцяти членів Рахункової палати (до складу яких враховано Голову Рахункової палати та його заступника) [222]. Таким чином, діяльність Голови та членів Рахункової палати можна охарактеризувати як доволі вузькоспрямовану, а саме виконання контрольної-аналітичної функції у сфері фінансування, яка не передбачає участі у визначенні стратегічного курсу держави чи безпосередньому управлінні державними справами. Це дає підстави не включати їх до переліку державних діячів.

Ще одним державним органом з економічної сфери є Національний Банк України, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України (ст. 99 Конституції України) [83]. Діяльність Національного Банку спрямована на створення таких грошово-кредитних механізмів, які спроможні забезпечити стабільність національної грошової одиниці (гривні) з метою цінової стабільності, стримування інфляції, платоспроможності, а це створює передумови для економічного зростання в країні. Правовий статус діяльності Національного Банку України визначається Конституцією України, Законом України «Про Національний Банк України», Законом України «Про банки і банківську діяльність» та іншими. Голова Національного банку України керує його діяльністю, здійснює організаційно-розпорядчі, кадрові функції в межах органу, а також його представництво перед органами державної влади, банками, міжнародними організаціями, іншими установами і організаціями [214]. З огляду вказане, Голову Національного Банку України також пропонується виключити із числа державних діячів, передбачених кримінальним законодавством.

Зважаючи на те, що Голова та член Центральної виборчої комісії, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, вказані лише в одній статті КК України, вони не розглядатимуться як державні діячі для передбачення в інших статтях. Із огляду на мою позицію необхідності раціонального звуження переліку державних діячів.

Узагальнюючи зазначене вище, спершу варто обрати «найочевидніший шлях» із посиланням на Конституцію України та обов'язково зазначити, що в переліку державних

діячів мають бути представники з трьох гілок влади. Це, здебільшого, резонує із концепцією європейського законодавства (детальніше про це в підрозділі 1.4). Також вважаю доцільною наявність в переліку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що акцентує фундаментальність прав та свобод людини в Україні. Відтак пропоную такий перелік державних діячів (ст. ст. 112, 344, 346 КК України), яких охоплює тільки тих, хто здійснює загальне керівництво державою, очолює або представляє одну із трьох гілок влади і має ключове значення для функціонування громадянського суспільства: Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України, член Кабінету Міністрів України, суддя Конституційного Суду України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Безумовно, діяльність інших посадових осіб та органів істотна, але в такому разі доповнення переліку державних діячів може бути нескінченним.

Про скорочення переліку державних діячів вказують також О. Звонарьов, В. Боровенко. Так, В. Боровенко пропонує упорядкувати ст. 112 КК України, шляхом звуження переліку потерпілих осіб: Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Голова Конституційного Суду України або Верховного Суду України, зазначаючи, що «авторитет державної влади», зокрема й життя інших, може успішно захищатися через застосування п. 8 ч. ст. 115, ст. ст. 344–345, 346–347, 348–349, 350–352 КК України [30, с. 211]. О. Звонарьов пропонує скоротити перелік осіб, який законодавець називає «державним діячем», акцентуючи, що це ті особи, які представляють або входять до складу вищих органів державної влади, а саме: Президент України, народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді Конституційного та Верховного Судів України [67, с. 69].

Продовжуючи тему, слід наголосити на множині у ч. 2 ст. 163 КК України – «щодо державних чи громадських діячів», що помилково може тлумачитись як необхідність, аби потерпілих було два та більше. Тому, звісно, у нормах ч. 2 ст. 163 КК України слід передбачити однину щодо вказівки на потерпілого.

В. Кузнєцов піддає сумніву доцільність виокремлення серед потерпілих поряд із державним діячем ще й громадського діяча. На його думку, відповідальність за протиправний вплив на громадського діяча має бути закріплена в розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав

і свобод людини і громадянина», з огляду на те, що вплив на керівника політичної партії, насамперед, спрямований на завдання шкоди політичним правам громадян, а не основам національної безпеки України [136, с. 25]. Однак, автор не враховує ширший контекст впливу на громадського діяча, зокрема, його значення у системі демократичного устрою та механізмів формування державної політичної системи. Керівник політичної партії, який займає впливову суспільну позицію, є потенційною ланкою, через яку може здійснюватися дестабілізація інститутів влади. Інколи тиск на таку особу може виходити за межі суто прав громадян та стосуватися загроз національній безпеці України.

Слід зауважити, що Р. Чорний пропонував статті щодо громадського діяча доповнити керівником громадського об'єднання [290, с. 432]. Це зумовлює, по-перше, розширення кола потерпілих, по-друге, відмову від узагальнюючого терміна «громадський діяч» шляхом прямої вказівки на потерпілих. Проте в КК України є ст. 170, яка захищає законну діяльність громадських організацій, політичних партій і професійних спілок. Натомість громадських об'єднань в Україні є значна кількість, зокрема й тих, діяльність яких взагалі не пов'язана із основами національної безпеки. За даними Державної служби статистики України, станом на 2024 рік ця кількість становила 104483 громадських організацій [53]. Відтак включення до кола потерпілих керівників всіх громадських об'єднань є необґрунтованим.

Натомість важливою тезою є пропозиція включення до переліку потерпілих кандидата на пост Президента України як особу, яка бере участь у виборчому процесі, виконує суспільно значущу функцію та має розглядатися як громадський (політичний) діяч, відтак потребує відповідного кримінально-правового захисту, зважаючи на те, що процес виборів Президента є ключовим елементом демократичної стабільності, а отже, забезпечення його законності становить один із пріоритетів національної безпеки. Кандидат на пост Президента здійснює активну політичну діяльність, що має безпосередній вплив на суспільно-політичну ситуацію в державі, його діяльність спрямована на формування суспільної думки, участь у політичному житті, представництво інтересів виборців тощо. Посягання на діяльність кандидата на пост Президента України може бути зумовлене тим, що: під час виборчої кампанії кандидат висуває програму, яка може змінити внутрішню і зовнішню політику України; його

висловлювання та позиція може мати вагомий вплив на безпекову ситуацію, особливо в умовах війни; якщо кандидат на пост Президента користується широкою підтримкою населення, посягання на нього може призвести до дестабілізації політичної ситуації; посягання на діяльність такого кандидата може вплинути на вибір громадян і цим порушити принципи вільного волевиявлення. Тому діяльність кандидата на пост Президента має бути гарантована державою через кримінально-правові механізми.

Доцільно проаналізувати пропозиції щодо зміни терміна «громадський діяч» на «політичний діяч» як такого, що є відповідним особливостям діяльності цих осіб. У загальному розумінні політика означає суспільну діяльність, яка пов'язана, передусім, із участю в отриманні й реалізації влади в державі [185, с. 25]. Тому такі зміни в переліку потерпілих осіб (оскільки кандидата на пост Президента України неправильно називати громадським діячем) є слушними й, загалом, термін «політичний діяч» краще окреслює безпосередню причетність до процесу формування та реалізації державної політики, що є ключовою характеристикою аналізованих осіб. Узагальнена назва для керівника політичної партії та кандидата на пост Президента України в контексті кримінально-правової охорони має відповідати специфіці їхньої діяльності та значущості їхньої праці в суспільстві.

Ще одним аргументом на користь такого вдосконалення є той факт, що в КК України термін «громадська діяльність» вживається не тільки щодо громадського діяча. Законодавець зазначає, що громадську діяльність також здійснює громадянин, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК України). Очевидно, що така громадська діяльність і громадська діяльність керівника політичної партії не збігаються. Водночас законодавець називає їх однаково. Громадська діяльність керівника політичної партії передбачає участь у політичних процесах, тоді як «громадська діяльність» у контексті ст. ст. 350, 352 КК України стосується будь-якої суспільно корисної діяльності особи, спрямованої на участь в протидії порушенням громадського порядку, ліквідацію наслідків аварії, стихійного лиха тощо [186, с. 132]. Відтак необхідно чіткіше сформулювати терміни задля їх відмежування («громадська діяльність» надто широке поняття). Варіант «політична діяльність» та «політичний діяч» покликані виконувати цю функцію.

Підсумовуючи, до основних ознак політичного діяча можна віднести: 1) офіційний статус (тобто керівник політичної партії, вказаний у статуті, що зареєстрована у встановленому законом порядку, і кандидат на пост Президента України, зареєстрований у встановленому законом порядку); 2) цілеспрямований вплив на державну політику; 3) загальнодержавний та публічний масштаб діяльності; 4) виконання функцій із реалізації політичної волі громадян; 5) підвищений рівень ризику посягань.

Таким чином, політичний діяч (в контексті досліджуваних кримінальних правопорушень) – це особа, яка перебуває на посаді керівника політичної партії або в статусі кандидата на пост Президента України, діяльність якої безпосередньо спрямована на формування, реалізацію та вплив на державну політику, шляхом участі в політичному процесі на загальнодержавному рівні.

Ще однією категорією потерпілих від посягань, що становлять науковий інтерес, є близькі родичі державного чи громадського діяча, які визнаються потерпілими тільки в ст. 346 КК України. Натомість, на підставі аналізу кримінального законодавства можна стверджувати про наявність ще п'яти складів кримінальних правопорушень, які передбачають відповідальність за посягання на життя конкретних осіб у зв'язку з їх професійною (службовою) діяльністю, а саме ст. ст. 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України. Знову акцентую про системно-правову суперечливість законодавця, бо одні склади кримінальних правопорушень (ст. ст. 348, 348-1, 379, 400) охоплюють посягання на життя близьких родичів певних осіб, тоді як у ст. ст. 112, 443 КК України така вказівка відсутня. Водночас, така ситуація не лише зі складами щодо посягання на життя. Так, посягання, вчинені у зв'язку з діяльністю (зокрема, погрози чи насильство, умисне знищення або пошкодження майна, захоплення як заручника, втручання в діяльність) працівника правоохоронного органу (ст. ст. 345, 347, 349 КК України), журналіста (ст. ст. 345-1, 347-1, 349-1), службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350), судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377, 378), представника влади (ст. 349), державного виконавця або приватного виконавця (ст. 343 КК України), передбачають як потерпілих близьких родичів вказаних осіб. Натомість в аналогічних складах проти державного чи громадського діяча такої вказівки немає (з нез'ясованих причин).

Можна стверджувати, що цей недолік слід усунути доповненням ст. 112 КК України вказівкою на такого потерпілого, як близькі родичі зазначених у цій статті осіб, позаяк нескладно уявити ситуацію, коли протиправний вплив і посягання на діяльність державного чи громадського діяча здійснюється шляхом впливу на близьких осіб, які є важливими для них, настільки, що це здатне вплинути на державну чи громадську діяльність цих осіб. Таку позицію підтримує також Л. Мошняга [160, с. 105].

В контексті цього доповнення, варто ще зупинитись на термінології, оскільки знову виявлено непослідовність. Так, у статтях, що стосуються журналіста, як потерпілий вживається «близький родич чи член сім'ї», в ст. 350 КК України («Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок») вказано «близькі», а у всіх інших статтях використовується поняття «близькі родичі».

Зважаючи на принцип правової визначеності, пропоную у всіх статтях КК України, де це необхідно, використовувати конструкцію «близькі родичі та члени сім'ї», адже аргументованих доводів щодо інших термінів немає, а вказаний термін, принаймні, узгоджується із кримінальним процесуальним правом. Коло цих осіб визначається у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України [134].

Проект КК України вводить новий термін: «близька людина – член сім'ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи», а «члени сім'ї» визначає як «подружжя та їхні діти до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання; будь-які особи, які спільно проживають, незалежно від перебування в шлюбі, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки (крім прав та обов'язків, які не мають характеру сімейних)» [259]. Проте доцільно узгодити (де це можливо) норми матеріального та процесуального права та використовувати саме поняття «близькі родичі та члени сім'ї», адже формулювання «інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи» дає можливість до розширеного тлумачення та різноманітної інтерпретації.

У Проекті КК України також запропоновано замість поняття «державний діяч» термін «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», який містить перелік осіб, яких слід вважати такими. Як уже зазначалося, позитивним є те, що такий перелік єдиний для всього кримінального закону, однак він доволі розгорнутий.

Наукову зацікавленість становлять не лише зазначені в статті посадові особи (державні діячі), а й особи, які тимчасово виконують їхні обов'язки. Вбачається, що для забезпечення належного рівня кримінально-правового захисту діяльності державних діячів необхідно враховувати також цей чинник. Тимчасове заміщення таких посад є законним процесом, який сприяє безперервності функціонування державної влади, оскільки наявні випадки, коли керівник державного органу відсутній чи тимчасово не може виконувати повноваження, а його обов'язки тимчасово передаються особам, які, хоча й не займають офіційно найвищу посаду, проте виконують вказані управлінські функції. Під час вчинення кримінально-протиправних посягань на осіб, які тимчасово виконують обов'язки державних діячів, суспільно небезпечна шкода (за умови дотримання всіх ознак складу кримінального правопорушення) є ідентичною. Ігнорування таких може призвести до неврегульованості, що може бути використана для протиправного впливу на систему державного управління. Отже, кримінально-правова охорона має поширюватися як на «постійних» потерпілих – державних діячів, так і на тимчасово виконуючих обов'язки. У США передбачена кримінальна відповідальність за посягання на осіб, які виконують обов'язки Президента та Віце-президента та основного кандидата на пост Президента і Віце-Президента (18 USC – § 1751) [8]. Відтак пропоную в диспозиціях ст. ст. 112, 344, 346 КК України вказати: «...а також осіб, які тимчасово виконують їх обов'язки...».

Під час підготовки дисертації розглядалося питання щодо включення в умови воєнного конфлікту представників вищого військового командування до переліку державних діячів, зокрема у контексті забезпечення національної безпеки. Однак, аналіз засвідчив, що така пропозиція є надлишковою, адже ключову роль у військовому управлінні виконує Міністр оборони України як керівник відповідного Міністерства, що несе відповідальність за формування і реалізацію державної політики у військовій сфері та у підпорядкуванні якого перебувають Збройні сили України. Стратегічне управління з питань оборони та безпеки зосереджене в компетенції Президента, який виконує роль Верховного Головнокомандувача Збройних сил України. Таким чином, наявна система гарантує базовий рівень захисту в сфері національної безпеки від військових загроз.

Безсумнісно об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, є невід'ємною і для цієї

дисертації, і для кримінально-правової кваліфікації загалом. Під об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення слід розуміти «елемент складу кримінального правопорушення, який становить сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону кримінального правопорушення і чітко визначені нормою КК України, яка закріплює такий склад кримінального правопорушення» [48, с. 241]. В об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення виявляється основний соціально деструктивний функціонал кримінально-протиправної активності, що визначає суспільну небезпечність кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, проявляється у таких формах (таблиця 2.1.2):

Таблиця 2.1.2

№ з/п	Стаття КК України	Вираження об'єктивної сторони у диспозиції статті	Вид складу за конструкцією об'єктивної сторони
1.	ст. 112	Посягання на життя	Формальний (усічений)
2.	ч. 2 ст. 163	Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер	Формальний
3.	ст. 344	Незаконний вплив у будь-якій формі	Формальний
4.	ч. 1 ст. 346	Погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі	Формальний
5.	ч. 2 ст. 346	Заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень	Матеріальний
6.	ч. 2 ст. 346	Заподіяння легких тілесних ушкоджень	Матеріальний
7.	ч. 2 ст. 346	Нанесення побоїв	Матеріальний
8.	ч. 2 ст. 346	Вчинення інших насильницьких дій	Змішаний (формально-матеріальний)
9.	ч. 3 ст. 346	Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень	Матеріальний
10.	ч. 1 ст. 351; ст. 351-1; ст. 351-2	Невиконання законних вимог	Формальний
11.	ч. 1 ст. 351; ст. 351-1; ст. 351-2	Створення штучних перешкод у роботі	Формальний
12.	ч. 1 ст. 351; ст. 351-1	Надання завідомо неправдивої інформації	Формальний

Отже, із урахуванням основних, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із кримінально-правовою охороною діяльності державних та громадських діячів в Україні, за конструкцією об'єктивної сторони, можна виокремити сім формальних складів (ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України); чотири матеріальні склади (ч. 2 ст. 346, ч. 3 ст. 346) та один змішаний (формально-матеріальний) склад (ч. 2 ст. 346 КК України) кримінальних правопорушень.

До системи кримінально-протиправних посягань на діяльність державного та громадського діяча належать кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом дії (погроза, надання завідомо неправдивої інформації), шляхом бездіяльності (невиконання вимог), та ті, які можливі шляхом як дії, так і бездіяльності (посягання на життя, вплив, порушення таємниці кореспонденції, завдання тілесних ушкоджень).

Розгляньмо спершу об'єктивну сторону кримінальних правопорушень із формальним складом. Центральним з-поміж яких, у рамках цієї дисертації, є склад, передбачений ст. 112 КК України.

Звісно, для правильного тлумачення позиції законодавця потрібно визначити зміст поняття «посягання на життя», що характеризує суспільно небезпечне діяння, оскільки у цій статті воно не розкрито, що є порушенням законодавчої техніки, адже, не розкриває чітко механізм кримінально-протиправного посягання на об'єкт і не визначає юридичний характер кримінально-протиправних наслідків. Водночас це поняття визначається ще в п'яти статтях Особливої частини у КК України (ст. ст. 348, 348-1, 379, 400, 443). Аналіз цих статей вказує на деяку логіку законодавця, що таке формулювання характерне для кримінального правопорушення, обов'язковою ознакою якого є потерпілий, на чиє життя посягають, та мотив вчинення. Однак, тільки в ст. 112 КК України відповідним терміном позначено суспільно небезпечне діяння, в інших – назва узагальнюється терміном «посягання на життя», а в диспозиції вказано «вбивство або замах на вбивство». Загальноприйнятим є положення, що під посяганням на життя державного чи громадського діяча теж слід розуміти вбивство і замах на вбивство цих осіб [146, с. 154; 172, с. 339; 148, с. 91]. Така позиція відображена у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР 1989 року, де роз'яснювалося, що «під посяганням на життя слід розуміти вбивство або замах на вбивство» [193]. Згодом, у Постанові Пленуму

Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 зазначалося: «Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча ... за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтею 112 КК України» (п. 12) [225].

О. Сотула наголошує, що об'єктивна сторона посягання на життя державного чи громадського діяча виражається в дії, спрямованій на умисне позбавлення життя державного чи громадського діяча [250, с. 121]. Натомість більшість науковців, зокрема й О. Чуваков, вважають, що посягання на життя державного чи громадського діяча може виявлятися як в діях (вчинення пострілу, заподіяння удару ножом, вкладення радіоактивних речовин у робоче крісло тощо), так і в бездіяльності (наприклад, нездійснення необхідної медичної процедури) [172, с. 339; 297, с. 17]. Погоджусь із позицією, що не варто виключати можливість вчинення цього кримінального правопорушення шляхом бездіяльності (попри те, що це складно реалізувати в житті).

Ч. 1 ст. 115 КК України містить визначення вбивства, а ст. 15 КК України норми про замах, відтак детальніше аналізувати ці норми не варто. Водночас тривають дискусії щодо віднесення зазначеного кримінального правопорушення до змішаного (формально-матеріального) складу чи формального. Звісно, тут має місце випадок, коли в диспозиції однієї статті (навіть не в різних частинах) представлені два різні за конструкцією об'єктивної сторони види складу. О. Кияшко, Д. Теслюк переконані, що це поєднання формального складу з матеріальним (змішаний вид) [74, с. 140; 263, с. 83]. Проте формулювання в диспозиції статті діяння як «посягання на життя», а не як це передбачено в ст. ст. 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України – вбивство та замах на вбивство – наштовхує на думку, що кримінальне правопорушення вважається закінченим із початку виконання діяння, спрямованого на загрозу життю, незалежно від характеру та обсягу завданої шкоди, а наслідки у вигляді смерті, хоча й можуть наставати, але перебувають за межами складу кримінального правопорушення, тобто, посягання на життя державного чи громадського діяча є кримінальним правопорушенням із формальним складом. Більше того, посягання на життя розкривається через усічений склад (тобто такий, що сформульований законодавцем шляхом визнання закінченим кримінальним правопорушенням того етапу реалізації злочинного наміру, який, за своєю суттю, є замахом на вчинення кримінального правопорушення [156, с. 198]). Це підтверджується і судовою практикою. Так, вироком

Кіровського районного суду м. Кіровоград від 05.11.2013 дії особи, які полягали у замаху на вбивство народного депутата були оцінені за ст. 112 КК України [39].

О. Звонарьов пропонував об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, сконструювати не як «посягання на життя», а як «умисне вбивство», аргументуючи, що наявна конструкція кримінально-правової норми суттєво обмежує застосування добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, що, фактично, призводить до обмеження можливості його запобігання, що є одним із завдань КК України [67, с. 86]. Водночас, вважаю, що встановлення відповідальності за замах на вбивство взагалі не відміняє можливість добровільної відмови особи від доведення кримінального правопорушення до кінця, через основну відмінність «добровільність» та «примусовість» завершення такого замаху.

У разі такої редакції статті виникає ще більше запитань (які і без того існують у науковій спільноті) щодо доцільності ст. 112 в КК України, якщо наявний п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Справді, в них є багато схожих ознак, однак, на моє переконання, саме тут і розкривається значення криміналізації «посягання на життя», тобто вбивства та «спроби» вбивства, що є своєрідним посиленням кримінальної відповідальності, особливо зважаючи на те, що за обома нормами уже передбачена найсуворіша міра покарання. На мою думку, такий підхід застосовано законодавцем із метою підкреслити суспільну небезпечність посягання на діяльність державного та громадського діяча, а також реалізовано основну функцію – превентивну: запобігти таким кримінальним правопорушенням, шляхом суворої оцінки посягання на життя зазначених спеціальних потерпілих у зв'язку з їх діяльністю. Спеціальну норму щодо замаху на життя Президента передбачено також у кримінальному законодавстві держав Європи, зокрема ст. 134 КК Республіки Польща [123], за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 25 років або довічного ув'язнення.

Видається, що саме із метою розмежування вказаних вище кримінальних правопорушень Л. Мошняга пропонувала таке визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: «порушення конституційних основ національної безпеки України, нормальної діяльності органів державної влади чи політичних партій шляхом посягання на життя державного чи

громадського діяча» [161, с. 251]. Однак, є підстави вважати, що формулювання «порушення конституційних основ національної безпеки...» є занадто широким та розмитим, що зумовлює різноманітну інтерпретацію органами кримінальної юстиції, ускладнює застосування закону на практиці. Тим паче слово «шляхом...» у диспозиції статті вказує на вбивство як спосіб вчинення кримінального правопорушення. Можна стверджувати, що таке рішення «виносить на перший план» суспільно небезпечне діяння (порушення конституційних основ національної безпеки України, нормальної діяльності органів державної влади чи політичних партій), яке безпосередньо пов'язане із об'єктом, – основами національної безпеки, однак такий підхід видається хибним.

Із огляду на викладене, а також зважаючи на теорію, зарубіжний досвід та практичну доцільність, пропоную відмовитись від терміна «посягання на життя» та чітко вказати «умисне вбивство або замах на вбивство» як суспільно небезпечне діяння в диспозиції ст. 112 КК України. Вказівка на умисність потрібна з огляду на наявність у КК України ст. 119 «Вбивство через необережність», яке не охоплюється ст. 112 КК України. Назву також слід відредагувати відповідним чином.

Попри те, що в науковій літературі йдеться про факультативність настання суспільно небезпечних наслідків при скоєнні посягання на життя державного чи громадського діяча, однак слід звернути увагу на їх зміст і юридичне значення, тому що саме на їх настання розраховує суб'єкт при вчиненні такого посягання. Такі наслідки можуть мати подвійний зміст: матеріальний (наприклад, смерть державного чи громадського діяча в результаті посягання на їхнє життя) та нематеріальний (наприклад, у результаті посягання на життя державного діяча порушено нормальне функціонування органів державної влади або політичної партії) [238, с. 108]. О. Сотула поділяє такі наслідки на найближчі (наслідки першого порядку) – завдання збитку потерпілому від злочину (навмисне позбавлення життя державного чи громадського діяча чи замах на таке) та віддалені (наслідки другого порядку) – реальна шкода полягає у фактичній втраті, заподіяній національній безпеці, політичній системі України [251, с. 12].

Такі ознаки об'єктивної сторони, як час, місце, обстановка, знаряддя, спосіб тощо – є факультативними. Зауважу, що обстановка воєнного стану як обов'язкова ознака не передбачена у кваліфікуючих ознаках посягання на життя державного чи громадського діяча, наприклад, як це передбачено в ч. 2 ст. 111 КК України (державна зрада). В. Кудрявцев

під способом посягання на життя судді (ст. 379 КК України) розуміє особливо небезпечне насильство, руйнівне за своїм змістом, цілеспрямоване на досягнення цілі – смерті потерпілого та мети – заподіяння шкоди правосуддю [135, с. 12]. Проектуючи вказане на норми ст. 112 КК України, можна вважати цю позицію обмежувальним тлумаченням, яке може нашкодити кримінально-правовій кваліфікації, бо схоже звужене розуміння способу кримінального правопорушення не охоплює всі можливі. Додатковим аргументом на користь цього є приклади замаху з непридатними засобами.

Буквальне тлумачення статті, що передбачає відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене щодо державних чи громадських діячів (ч. 2 ст. 163 КК України), дає змогу зробити висновок, що суспільно небезпечне діяння полягає у «порушенні таємниці» кореспонденції. Виникає логічне запитання: що слід вважати цим абстрактним «порушенням»? В юридичній науковій літературі щодо цього наявні різні думки, основні з яких умовно можна згрупувати: 1) незаконне ознайомлення зі змістом відомостей, що містять таємницю кореспонденції [50, с. 146]. Таку позицію засвідчує аналіз інших статей КК України, де законодавець використовує словосполучення «порушення таємниці», зокрема, ст. 159 КК України – «Порушення таємниці голосування», де в диспозиції є уточнення: «умисне порушення таємниці голосування ..., що виразилося в розголошенні змісту волевиявлення виборця або учасника референдуму»; 2) незаконне розголошення відомостей, що містять таємницю кореспонденції [173, с. 450], сюди можна віднести і опублікування як різновид розголошення. На моє переконання, таємниця як «те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет» [246, с. 14] порушується як тільки вона стала незаконно відомою третім особам і, відтак, перестала бути таємницею. Тобто, для того, аби порушити таємницю кореспонденції, достатньо ознайомлення. Однак, може бути, що той, хто посягає на чужу кореспонденцію, зокрема через комп'ютер, може одразу розголошувати інформацію самотійно, не ознайомлюючись із нею. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) нагадує, що достатньо лише факту відкриття листа для встановлення втручання у право заявника на повагу до кореспонденції (рішення у справі «Нарінен проти Фінляндії» (Narinen v. Finland) № 45027/98 від 01.06.2004) [234].

У зв'язку з цим, формулювання об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення має бути універсальнішим, наприклад, будь-які незаконні діяння, внаслідок яких таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, стала відомою принаймні одній особі.

Вирішення необхідності досліджуваного складу кримінального правопорушення в системі кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча може виразитися в декількох рішеннях. Перше: виключення цієї кваліфікуючої ознаки із ч. 2 ст. 163 КК України (захист цих спеціальних потерпілих на загальних умовах). Друге, внесення змін до статті, зокрема: виправлення технічної помилки в законодавчій конструкції «ті самі дії, ...» на позначення кваліфікуючих ознак, на «те саме діяння...», бо інакше суб'єкт, який вчинив порушення таємниці кореспонденції щодо державного чи громадського діяча, шляхом бездіяльності не підлягає кримінальній відповідальності; виправлення словосполучення «державних чи громадських діячів» на «державного чи громадського діяча»; обов'язкова вказівка на зв'язок вчинюваного із діяльністю державного чи громадського діяча. З огляду на таку хаотичність законодавця, схилиюся до першого рішення. По-перше, з огляду на надмірну криміналізацію; по-друге, відсутність практики застосування даної кваліфікуючої ознаки; по-третє, особисту інформацію (тим паче без прив'язки до вчинюваної державної чи громадської діяльності потерпілого) достатньо захищає ч. 1 ст. 163 КК України; по-четверте, відсутність такої практики в законодавстві зарубіжних держав.

Натомість, можна порозмірковувати над одним із можливих рішень: 1) не передбачати у КК такої ознаки, оскільки, таємниця кореспонденції державного та громадського діяча достатньо охоронювана ч. 1 вказаної норми, а в разі порушення таємниці кореспонденції з метою впливу на державну діяльність (у випадку з державним діячем), перешкоджання діяльності чи прийняття незаконного рішення, можна кваліфікувати за сукупністю зі ст. 344 КК України; 2) передбачити такий склад кримінального правопорушення як окрему статтю, але в розділі проти авторитету державної влади, вказавши предметом також службову кореспонденцію. Наприклад, «Стаття 344-1: Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої приватної чи службової кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або

через комп'ютер, вчинене щодо державного чи громадського діяча, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, – карається...»; 3) включити до ч. 2 до ст. 344 КК України положення про втручання в діяльність шляхом порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, вчинене щодо державного діяча. Тоді це матиме певний сенс у контексті всебічності кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча. Однак, все-таки схиляюсь до першого рішення.

Далі слід дослідити ознаки об'єктивної сторони незаконного втручання та перешкоджання діяльності державної службової особи, які також є поширеними в міжнародному законодавстві (наприклад, Німеччина (§ 106b [69]), Італія (ст. 340 КК [114])). В Україні вони передбачені ст. 344 КК України щодо втручання в діяльність державного діяча та в ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України щодо перешкоджання діяльності обмеженого кола осіб.

Об'єктивна сторона ст. 344 КК України характеризується тільки суспільно небезпечним діянням – це «незаконний вплив у будь-якій формі». Таке неконкретизоване формулювання об'єктивної сторони в диспозиції, з одного боку, дає широкий асортимент для охорони діяльності державного діяча, а з іншого, – для науковців і практиків є причиною двох основних проблем: по-перше, «розмита» визначеність заборони, по-друге, проблема диференціації форм впливу як втручання від конкретних способів можливого впливу, за які передбачено окрему кримінальну відповідальність.

Законодавець знову є непослідовним у частині аналогічних кримінальних правопорушень проти різних категорій спеціальних потерпілих. Відтак, кожен із складів «втручання в діяльність» щодо різних потерпілих є унікальним: у ст. 344 КК України вказано на незаконність впливу, а в аналогічній статті стосовно працівника правоохоронного органу (ст. 343) – така вказівка відсутня. Натомість, ст. 376 КК України (щодо судді) визначає об'єктивну сторону співзвучно до назви статті – втручання в будь-якій формі, а в ст. 397 («Втручання в діяльність захисника чи представника особи») втручання в діяльність – це вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності або порушення встановлених законом гарантій діяльності. Тобто, в ст. ст. 376, 397 КК України втручання – це саме втручання, а не вплив.

На перший погляд, видається, що вказівка на незаконність є позитивним доповненням. Однак, це породжує питання: чи можливий «законний» вплив на діяльність державного діяча з метою перешкодження їй чи досягнення прийняття незаконного рішення? Ймовірно, що існує якийсь вплив, спрямований на припинення протиправної діяльності державного чи громадського діяча. Але за таких умов відсутній склад кримінального правопорушення взагалі і необхідності «захищати» таким чином законність перешкодження вчиненню протиправних дій є зайвим. Не виключено, що використання цього слова в диспозиції є наслідком недостатньо коректного юридичного формулювання, але воно само по собі не несе настільки багато шкоди для правозастосування. Ще одним варіантом є те, що термін «незаконний» в диспозиції вказує на незаконність методів впливу, наприклад, насильство чи погроза застосування насильства, застосування зброї, вимагання, підкуп тощо. Тоді виникає логічне запитання щодо прохання, переконання, вмовляння, навіювання тощо. Абстраговано, ці дії є законними, але впливати у такий спосіб на діяльність державного діяча цілком реально. І це також має каратися законом.

Є. Пилипенко стверджує, що в статтях про перешкодження має бути, по-перше, позначення законності самої діяльності, через те, що кримінально-карним має бути тільки перешкодження такому виду діяльності, яка не заборонена законом [182, с. 123]. Така вказівка є в деяких статтях про перешкодження діяльності (ст. ст. 114-1, 170, 171 КК України). «Вживання терміна «законна професійна діяльність» може натякати на існування «незаконної професійної діяльності». Останнє словосполучення є нікчемним із точки зору юридичного значення – воно просто не може вживатися при позначенні такого виду діяльності», – констатує О. Кирбат'єв [72, с. 129]. Дотримуюсь теж позиції, що не слід вказувати на законність діяльності, оскільки кримінально-правова охорона може поширюватися винятково на правомірні правовідносини. Відтак, у разі, якщо вплив спрямований на перешкодження діяльності, що є правопорушенням, відсутність об'єкта складу кримінального правопорушення унеможливорює кваліфікацію таких дій як кримінального правопорушення.

Водночас необхідно з'ясувати, чому «втручання в діяльність» у назві статті трансформується на «вплив у будь-якій формі на ...» у її диспозиції. Тлумачний словник

тракує «втручатись» як «самочинно займатися чиймись справами, встрявати в чий-небудь стосунки; брати активну участь у чомусь для припинення чого-небудь, протидіяння чому-небудь і т. ін.» [246, с. 777]. Можна припустити, що законодавець у диспозиції ст. 344 КК України уже застосовував тлумачення поняття «втручання» (вжите в назві статті) і тим самим описав об'єктивну сторону цього складу кримінального правопорушення як «незаконний вплив». Тому науковий інтерес становить також такий термін, як «вплив». Найперше, тлумачний словник окреслює, що вплив – це «дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета» [246, с. 751–752]. У кримінально-правовій літературі під впливом розуміють дію, яка справляється на іншу особу з метою змінити її поведінку [163, с. 547], а також характеристика впливу надається через казуїстичний опис можливих форм його здійснення. Зазвичай описуються умовляння, погрози, шантаж, втручання в особисте життя, фізичне насильство, незаконні дії щодо відповідного майна тощо [102, с. 455]. При цьому використовується прийом тлумачення тексту закону, при якому формулювання узагальнюючого поняття, розміщується після переліку можливих форм вчинення діяння. Узагальнюючим поняттям визначено «у будь-якій формі» [289, с. 55].

У рамках цієї тематики слід згадати також Постанову Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998 № 13 «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією», де запропоновано під втручанням розуміти умовляння, шантажування, залякування, погрози, заяви про розголошення відомостей, що компрометують особу, тощо [220]. Однак, використовуючи слово «тощо», Верховний Суд залишає такий перелік відкритим, а обсяг поняття «втручання в діяльність» – невизначеним.

В. Куц зазначає, що «вплив», як більш зрозуміле поняття порівняно з втручанням у діяльність, є більш сприятливим для характеристики способу вчинення кримінального правопорушення і тлумачення ознак його складу, ніж «втручання», а це має неабияке практичне значення. Вплив – це процес і результат психологічного тиску на суб'єкта. Зовні він може проявлятися в безлічі форм, у тому числі й фізичного характеру [141, с. 89]. Складно з цим погодитися, бо моя позиція – протилежна: «втручання» в цьому випадку є більш вузьке поняття ніж «вплив». Втручання – завжди є впливом, але не кожен вплив є втручанням. Однак, законодавець вказує поряд із діянням ще й мету – а це

безумовно «відсіює» низку випадків, коли консультації, медіації чи експертні оцінки можуть розцінюватись як вплив на діяльність. Г. Бершов та Д. Теслюк співвідносять вплив та втручання як цілеспрямований процес та результат, наголошуючи, що якщо результат не настав, то це не означає, що не потрібно притягувати до відповідальності за цілеспрямований процес, відтак, віддаючи перевагу терміну «вплив...», як такому, що краще відображає правову природу вчиненого посягання на професійну діяльність [23, с. 259; 263, с. 89].

Далі слід з'ясувати обґрунтованість припущення про можливість вчинення втручання у діяльність державного діяча не лише шляхом суспільно небезпечної дії, а й бездіяльності. З огляду на те, що законодавець вказав «в будь-якій формі», можна дійти висновку про можливість вчинення досліджуваного кримінального правопорушення як шляхом дії, так і бездіяльності. Водночас тлумачення категорій «втручання», «вплив» спонукає до заперечення таких міркувань, зважаючи не те, що і втручання, і вплив визначаються через розуміння «дія (протидія)». З цією тезою погоджується і Г. Бершов: «... у визначенні втручання (вплив) апріорі закладається його розуміння як активної форми людської поведінки» [24, с. 53]. Однак, іншу думку має Є. Блажівський, який вважає, що вплив може бути як дією, так і бездіяльністю [25, с. 135]. Наприклад, коли особа, яка не виконує передбачені законом або договором вимоги, може вчиняти це навмисно, щоб вплинути на конкретні дії або рішення державного діяча, оскільки у разі невиконання вимог діяльність державного діяча може зазнати серйозних негативних наслідків. Це є прикладом того, як бездіяльність чи невиконання вимог (зобов'язань) може стати тією формою впливу на державну владу, що зрештою порушує нормальне функціонування інститутів держави та їх представників. Такий підхід до оцінки бездіяльності дає змогу краще зрозуміти її потенціал як форми втручання в діяльність посадових осіб, особливо коли мається на увазі не випадковість, а умисел і бажання вплинути на їх діяльність.

Також Є. Блажівський зазначає, що використання для позначення як ознаки об'єктивної сторони у складі кримінального правопорушення за ст. 344 КК України терміна «вплив» є необґрунтованим, оскільки його обсяг ширший за обсяг поняття втручання, а відтак у статті наявна невідповідність назви і змісту статті [25, с. 138].

Легко помітити, що в ст. 344 КК України немає вказівки на громадського діяча як потерпілого. Видається, що це є «штрихом», що вибивається із «загальної картини» кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча. Проте, можна припустити, що це вчинено з огляду на наявність у КК України ст. 170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій». Відтак, законодавець захищає діяльність політичної партії не через діяльність її безпосереднього керівника, позаяк відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» взагалі не встановлена обов'язковість посади керівника політичної партії в кожній партії. У Законі лише йдеться про певні «статутні органи політичної партії», які мають бути вказані в статуті. Отже, якщо є партії, де немає посади «керівник політичної партії», то захищати від перешкоджання діяльності керівника політичної партії є недоцільно, оскільки діяльність політичної партії загалом від перешкоджання захищає ст. 170 КК України. Отже, ст. 170 КК України є достатньою, відповідно, на даний час реакція законодавця щодо змін не є нагальною.

Видається, що законодавець у цій нормі спробував об'єднати три діяння: втручання в діяльність (вказано в назві статті), вплив на потерпілого (вказано в диспозиції) та перешкоджання (окреслено як мета). Під час подальшого аналізу необхідно з'ясувати, чи виправданою є така ситуація.

Далі слід дослідити перешкоджання діяльності як самостійний склад кримінального правопорушення, а не як частину суб'єктивної сторони. Виявляється, що перешкоджання діяльності є криміналізоване щодо вузького кола осіб із невідомою аргументацією (тільки народного депутата України (ч. 1 ст. 351 КК України), члена Рахункової палати (ст. 351-1), Вищої ради правосуддя чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2)). Об'єктивна сторона аналізованої групи спільно характеризується суспільно небезпечним діянням, що виражається тільки в: невиконанні законних вимог; створенні штучних перешкод у роботі; надання завідомо неправдивої інформації (проте лише у ч. 1 ст. 351 та ст. 351-1 КК України, у ст. 351-2 не передбачено). Очевидно, що законодавче виокремлення трьох окремих статей, що передбачають кримінальні правопорушення, пов'язані із перешкоджанням діяльності різних представників із числа «державних діячів», викликає обґрунтоване

питання щодо доцільності такого. Це явище вибивається із загальної концепції системності охорони державної діяльності, яка простежується в кримінальному законі, що потребує подальшого наукового осмислення.

Є. Пилипенко констатує, що словосполучення «перешкоджання діяльності», «створення штучних перешкод у роботі», «вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності» та «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» є тотожними за змістом. Автор зробив висновок, що непокора, опір чи протидія є різновидами перешкоджання, які охоплюють, відповідно, пасивну й активну поведінки у процесі перешкоджання діяльності. Натомість, перешкоджання постає різновидом втручання у діяльність [182, с. 195].

Загалом можна погодитися з висновком науковця. Дійсно, слова «вплив», «втручання», «перешкоджання» є синонімічними і мають багато спільного в своєму змісті. Аналіз зарубіжного досвіду також демонструє, що ці поняття використовують для позначення схожих посягань. Тому видається доцільно їх об'єднати в межах однієї норми, яка охоплюватиме максимум того, що можна розуміти як втручання в діяльність і перешкоджання їй. І саме з таким завданням найкраще впорається широке формулювання об'єктивної сторони як «вплив у будь-якій формі», оскільки, він може охоплювати «створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації і невиконання законних вимог», позаяк зрештою такі дії (бездіяльність) вплинуть (негативно) на діяльність. На мій погляд, вплив – це не тільки тиск на свідомість державного діяча з метою того, щоб він «забажав» діяти певним чином, а й створення таких умов, які вплинуть на можливість діяти державному діячу певним чином. Наприклад, Президенту необхідно терміново підписати документ, що стосується національної безпеки, однак дехто з працівників Офісу Президента свідомо затягує підготовку цього документа, посилаючись на формальні труднощі, відтак Президент опиняється в ситуації, коли його рішення стають неефективними або запізнілими, що підриває його авторитет. Або інший приклад: міністр отримує неправдивий звіт про фінансовий стан стратегічного державного підприємства, що змушує його прийняти рішення про його ліквідацію, хоча насправді воно було економічно життєздатним.

Таке тлумачення ст. 344 КК України з вказівками про караність впливу з метою перешкоджання (це стосується і випадків створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації, невиконанні законних вимог) нівелює потребу наявності в кримінальному законодавстві норм, передбачених ст. ст. 351, 351-1, 351-2, які є результатом надмірної криміналізації і безсистемного додавання нових статей. У зв'язку з цим, пропоную виключити із КК України ст. ст. 351, 351-1, 351-2. Додатковими аргументами є: 1) сумнівність потреби існування трьох окремих статей, об'єктивна сторона та санкції яких є майже ідентичними, з огляду на наявний досвід щодо об'єднання потерпілих у межах однієї кримінально-правової норми, що свідчить про потенційну можливість оптимізації структури Особливої частини КК України; 2) ці кримінальні правопорушення за своїм характером ближчі до адміністративних правопорушень, а також наявність аналогічних в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП); 3) перевантаженість кримінального закону спеціальними нормами; 4) поодинокі судові практики.

Також актуальним є узгодження між собою назви статті та фактично вчинюваного суспільно небезпечного діяння, що дасть однастайність та не змушуватиме шукати серед синонімів більш відповідне слово. Тому слід викласти в такій редакції назву ст. 344 КК України: «Стаття 344. Вплив на діяльність державного діяча» та диспозицію: Вплив у будь-якій формі на ...».

Ст. 346 КК України деякою мірою є комплексною, що має захищати діяльність державного та громадського діяча в різних сферах (життя, здоров'я, майно, особиста свобода). Зокрема ч. 1 цієї статті поєднала такі склади: 1) погроза вбивством; 2) погроза заподіянням шкоди здоров'ю; 3) погроза знищенням або пошкодженням майна; 4) погроза викраденням; 5) погроза позбавленням волі. Окрім цього, ч. 2 ст. 346 КК України передбачає: 6) умисне завдання середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 7) умисне завдання легких тілесних ушкоджень; 8) нанесення побоїв; 9) вчинення інших насильницьких дій. І, зрештою, ч. 3 ст. 346 КК України: 10) умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Резюмую, що в цій статті поєдналися для спільної цілі формальні склади із матеріальними.

У вказаній статті погроза та насильство передбачені як окремі форми посягання на діяльність державного чи громадського діяча. Водночас, схилиюсь до думки, що погрозу доцільно розглядати як різновид (частину) психічного насильства, оскільки вона спрямована на вплив на психоемоційний стан потерпілого, викликаючи страх, занепокоєння або інші негативні переживання, які можуть обмежувати його свободу волевиявлення та професійну діяльність. Підтвердження цього є Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», яка роз'яснює: «психічне насильство полягає в реальній погрозі заподіяння фізичного насильства щодо потерпілого чи його близьких» (п. 8 Постанови) [226].

Слушною вважаю думку М. Дімітрова, що семантично погрозу у кримінально-правовому розумінні слід розуміти як обіцянку заподіяти яке-небудь зло, неприємність (залякування) [56, с. 126]. Як суспільно небезпечне діяння погроза – передавання інформації суб'єкта про свої наміри вчинити певні діяння – можлива тільки вчиненням активних дій. Для того, щоб передати інформацію адресату, особа має вчинити активні дії, а саме усно, письмово чи конклюдентно виразити погрозу. Вбачається неможливим передати зміст погрози шляхом пасивної поведінки [142, с. 129]. Позаяк погроза шляхом бездіяльності не може «вивести систему із стану динамічної рівноваги [303, с. 25]», а точніше, не здатна передати інформацію про наміри суб'єкта, відтак не здатна вплинути на психічну недоторканність особи [142, с. 129].

Слід розглянути таку ознаку погрози, як «реальність» та ставлення законодавця до неї. Наприклад, за вчинення правопорушень, передбачених ст. ст. 129, 195 КК України, кримінальна відповідальність настає лише у разі «реальних підстав» побоюватися здійснення відповідної погрози, в ст. 266 КК України зазначено лише «підстави» побоюватися, а у низці статей (ст. ст. 280, 345, 345-1, 346, 350, 377, 386, 398, 405 КК України) погроза є кримінально-каранною незалежно від реальності підстав побоюватися її здійснення. Р. Максимович зазначає, що така правова регламентація спрямована на посилений кримінально-правовий захист осіб, які виконують службові чи професійні функції або функції зі здійснення правосуддя [154, с. 163]. Ця ідея має право на існування, оскільки така вказівка законодавця засвідчує

відмінність загальних та спеціальних норм щодо спеціальних потерпілих і тенденцію в бік посилення кримінальної відповідальності за правопорушення проти державного та громадського діяча, а також «усунення перешкод» для процесу доказування.

Науковці по-різному трактують цю ознаку. Вважаю, що реальність погрози не дорівнює реальності її сприйняття потерпілим. Так, М. Дімітров констатує, що реальність погрози означає її сприйняття як такої, що може бути здійснена, і вона пов'язана не з намірами суб'єкта, а із сприйняттям характеру погрози потерпілим [58, с. 494]. Натомість Д. Теслюк зазначає, що реальна погроза – це така, що може бути заподіяна у дійсності [263, с. 98]. О. Храмцов наголошує, що реальність погрози є об'єктивною ознакою, яка характеризує погрозу як кримінально-каране діяння. Оскільки можливість та ймовірність реалізації погрози очевидна з тих обставин, які винний доводить або робить спробу довести до відома потерпілого, а те, що потерпілий усвідомлював чи не усвідомлював дії винної особи, не виключає протиправності та суспільної небезпеки самої погрози [287, с. 35]. Справді, реальність погрози залежить від способу висловлення погрози, обставин її висловлення, поведінки суб'єкта та його можливості реалізувати її, а також контексту ситуації. Однак, якщо вона не сприймається потерпілим як така, що становить шкоду, то як вона може посягати на суспільні відносини? З огляду на це, О. Гуртовенко наголосив, що формальне тлумачення поняття «погроза» без урахування її реального сприйняття не узгоджується з визначенням кримінального правопорушення, наведеним у ч. 1 ст. 11 КК України, як суспільно небезпечного діяння. Якщо погроза не є реальною або питання про її наявність розглядається без сприйняття її потерпілим, це може призвести до криміналізації діянь, які, фактично, не завдають шкоди суспільним відносинам. Відтак О. Гуртовенко пропонує «за замовчуванням» тлумачити поняття «погроза» в усіх випадках його застосування в КК України як таку, що має бути реальною, та уникати формального підходу до її розуміння [49, с. 50].

Слід зауважити ще на одному аспекті щодо погрози. КК встановлює відповідальність за погрозу заподіянням шкоди здоров'ю державному та громадському діячу, натомість, працівнику правоохоронного органу, судді, журналісту – насильством. Співвідношення цих понять може бути визначене так: «насильство» є

ширшим, бо передбачає не лише фізичне насильство, а й психічне, економічне тощо. Таким щодо державного чи громадського діяча може бути погроза оприлюднення компрометуючої інформації (реальної чи вигаданої), поширення неправдивих відомостей у медіа (зокрема й створення «діпфейків») тощо. Як підсумок, використання у диспозиції статті терміна «погроза насильством» охоплює не лише фізичне насильство, а й інші форми погроз, зокрема ті, що не мають фізичного змісту.

Отже, погроза, як кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державного та громадського діяча, – це суспільно небезпечна кримінально-протиправна дія, яка полягає в психічному впливі на волю і свідомість потерпілого, що проявляється в умисному висловленні або демонстрації наміру заподіяти насильство, шкоду життю, здоров'ю, свободі чи майну державному чи громадському діячу або їхніх близьких родичів, без фактичного застосування фізичного насильства, яка вчинена у зв'язку з їхньою державною або громадською діяльністю.

Із аксіоматичним уявленням, що завдання легкого тілесного ушкодження, середньої тяжкості тілесного ушкодження, тяжкого тілесного ушкодження – це кримінальні правопорушення із матеріальним складом, а для наявності останнього треба три обов'язкові ознаки: суспільно-небезпечне діяння, суспільно-небезпечний наслідок та причинно-наслідковий зв'язок між ними, – все зрозуміло. Також немає потреби детально зупинятися на поясненнях, що згідно із українським законодавством слід вважати легкими тілесними ушкодженнями, середньої тяжкості тілесними ушкодженнями і тяжкими тілесними ушкодженнями в ст. 346 КК України, позаяк вони співпадають із ознаками, визначеними у ч. 1 ст. 121 КК України, ч. 1 ст. 122 КК України та ст. 125 КК України. Детальніше про це також можна ознайомитися в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 [194].

Для розуміння тлумачення форми об'єктивної сторони «нанесення побоїв» необхідно проаналізувати ч. 1 ст. 126 КК України, де передбачено обов'язковість суспільно-небезпечного наслідку – завдання фізичного болю, а також Правила, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 (п. 3.1.), що дасть змогу сформулювати суспільно небезпечне діяння – багаторазове (два та

більше) нанесення ударів [194]. Вчинення інших насильницьких дій є змішаним (формально-матеріальним) складом, із огляду на концепцію насильства у кримінальному праві. Зважаючи на те, що насильство варто сприймати як будь-який вплив на особу проти (або за відсутності) її волі шляхом застосування фізичної сили, примусу чи інших заходів впливу (в тому числі, психологічних) [78, с. 208]. Своєю чергою, під «іншими насильницькими діями» слід розуміти викрадення чи незаконне позбавлення волі, вплив електрострумом, застосування наркотичних, психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин проти волі потерпілого, зв'язування тощо [171, с. 642]. Відповідно, встановлювати суспільно-небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони «вчинення інших насильницьких дій» є неправильним.

Комплексний аналіз характеристик кримінальних правопорушень, спрямованих на захист службової, професійної чи громадської діяльності окремих категорій осіб, виявив певну правову ситуацію, що заслуговує на увагу та подальше наукове осмислення. У Додатку В детальніше описано порівняння рівня кримінальної відповідальності за посягання на різних спеціальних потерпілих. Так, законодавче регулювання питань кримінально-правової охорони таких спеціальних потерпілих, як судді, працівники правоохоронних органів, службові особи, громадян, які виконують громадський обов'язок, представники влади, а також журналістів, виявляє відносно схожі підходи. Проте ця уніфікація не позбавлена недоліків.

Необхідно звернути увагу не лише на криміналізовані діяння щодо державного та громадського діяча, а й такі, що ні. Аналіз засвідчив, що наразі в законодавстві криміналізоване захоплення працівника правоохоронного органу чи представника влади як заручника (ст. 349 КК України). Це, ймовірно, обґрунтовано специфікою їхньої діяльності із забезпечення правопорядку. Однак, державні та громадські діячі мають не менш вагоме значення для функціонування державного апарату. Їхня діяльність також може піддаватися небезпечним посяганням та використовуватись як важелі тиску на прийняття рішень. Тому, з метою забезпечення комплексної кримінально-правової охорони державних діячів, пропоную внести до ч. 3 ст. 346 КК України альтернативне додаткове посягання – «захоплення або тримання як заручника», щоб підвищити рівень кримінально-правового захисту державних та громадських діячів. Водночас ч. 1 ст. 346 КК України передбачає відповідальність за погрозу знищенням (або пошкодженням)

майна державного чи громадського діяча, проте безпосередньо знищення або пошкодження такого майна не криміналізоване, наприклад, як у ст. 378 КК України щодо майна судді чи ст. 347 КК України – працівника правоохоронного органу. Це вбачається, щонайменше, суперечливим, як максимум – створює прогалину у правовому захисті державної та громадської діяльності, оскільки такі дії мають як матеріальний, так і психологічний вплив, спрямований на потерпілого, а в результаті на його діяльність. Відтак необхідно розширити диспозицію ч. 2 ст. 346 КК України, включивши до неї криміналізацію самого факту знищення або пошкодження майна державного чи громадського діяча. Із огляду на вказане, можна зазначити, що в ч. 1 ст. 346 теж передбачено погрозу викраденням або позбавленням волі, але саме викрадення або позбавлення волі не криміналізоване, однак такий вид посягання цілком можна відносити до «інших насильницьких дій», тому додаткових змін щодо цього не потрібно.

Із урахуванням запропонованих вище змін, назва ст. 346 КК України «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» потребує уточнення для відображення її змісту. Пропоную змінити назву на «Посягання на недоторканність, безпеку та майно...». Термін «посягання» уже використовується в КК України для узагальнення протиправних дій. Назва відображає всі суттєві елементи: захист життя, здоров'я, свободи (недоторканність), протидію погрозам та насильству (безпека) і майновий аспект (знищення чи пошкодження майна).

2.2 Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за чинним КК України

Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, відкривають унікальний погляд на особу винного, внутрішні мотиви його кримінально-протиправної поведінки, адже саме вони формують контекст, у якому загальні ознаки суб'єктивної сторони та суб'єкта (як обов'язкові елементи притягнення до кримінальної відповідальності) переплітаються із особистими амбіціями, політичними інтересами чи соціальними обставинами з метою в той чи інший спосіб вплинути на державну чи громадську діяльність загалом.

Суб'єкт для наукового дослідження – це центральна фігура, яка вчиняє кримінальне правопорушення, без якої не може самотійно існувати ні вина, як суть суб'єктивної сторони, ні діяння, як складова об'єктивної сторони.

У всіх складах, спрямованих на забезпечення кримінально-правової охорони діяльності вказаних осіб, зокрема, у ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, суб'єкт наділений такими основними обов'язковими ознаками: 1) фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), 2) осудність, 3) досягнення на момент учинення кримінального правопорушення віку, з якого, відповідно до чинного законодавства, може наставати кримінальна відповідальність за ст. ст. 112, 163, 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України. Ці характеристики закріплено в ч. 1 ст. 18 КК України і їх сукупність є надважливою для визначення складу будь-якого кримінального правопорушення, зокрема проти державних чи громадських діячів, а відсутність хоча б однієї унеможлиблює кримінальну відповідальність особи.

Такі властивості, як фізична особа і осудна особа мають спільне трактування для всіх складів, зокрема й тих, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. Тому детально аналізувати ці ознаки недоцільно. Тільки коротко резюмую, що, безумовно, суб'єкт кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, має бути осудним за юридичним і медичним критерієм, тобто мати такий психічний стан, який полягає у його здатності за станом психічного здоров'я, за рівнем соціально-психологічного розвитку і соціалізації, а також за віком усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій, керувати ними під час скоєння кримінального правопорушення і нести у зв'язку з цим кримінальну відповідальність [94, с. 145], а також бути фізичною особою (людиною). У наукових колах були дилеми щодо притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи, що зрештою зумовило впровадження інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у КК України. Оскільки кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних чи громадських діячів, не включені до списку правопорушень, за які до юридичних осіб можуть бути застосовані такі кримінально-правові заходи, цей інститут у цій роботі не розглядатиметься.

Ретельніше необхідно розглянути ознаку віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, пов'язане з охороною діяльності державного чи громадського діяча в Україні. Вік у кримінальному праві – це не просто відрізок часу, що минув від дня народження людини, а певний етап психофізичного стану в житті особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-правові і психологічні зміни з формування особистості. Г. Бершов констатує, що проблема визначення віку кримінальної відповідальності традиційно належить до тих, вирішення яких перебуває у міждисциплінарній площині знань. Остання передбачає інтеграцію надбань психологічної, нейрофізіологічної, медичної, педагогічної, соціологічної наук під єдиним знаменником, який зорієнтований на визначення можливості індивіда усвідомлювати фактичний характер і соціально-правове значення своїх діянь, нести за них юридичну відповідальність [22, с. 159].

В аналізованих кримінальних правопорушеннях чинний закон встановлює дві вікові межі, від яких залежить можливість особи нести кримінальну відповідальність, – 16 і 14 років (згідно зі ст. 22 КК України). Так, із 14-річного віку може наставати кримінальна відповідальність за: 1) посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); 2) умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень державному чи громадському діячу чи їх близьким родичам (ч. 3 ст. 346 КК України). Із 16-річного віку кримінальна відповідальність настає за: 1) порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер вчинене щодо державного чи громадського діяча (ч. 2 ст. 163 КК України); 2) втручання в діяльність державного діяча (ст. 344); 3) погрозу вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі та умисне заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень, легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій щодо державного чи громадського діяча, а також щодо їх близьких родичів (ч. ч. 1, 2 ст. 346); 4) перешкоджання діяльності народного депутата України (ч. 1 ст. 351); 5) перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1); 6) перешкоджання діяльності члена Вищої ради правосуддя, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2 КК України).

Основою встановлення можливості відповідати за вказані кримінальні правопорушення з 14-річного віку є такі три основні критерії: рівень розумового розвитку та свідомості особи, які свідчать про можливість усвідомити суспільну небезпечність і протиправність цих кримінальних правопорушень; значна поширеність цих кримінальних правопорушень із-поміж підлітків; значна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з цих кримінальних правопорушень [99, с. 124].

Щодо першого критерію, то більшість авторів-дослідників цієї проблематики доходять висновку, що такий критерій відсутній у разі посяганнями на діяльність державного діяча. О. Сотула висловився, що при посяганні на життя державного чи громадського діяча характерна висока суспільна небезпека, але водночас рівень розумового розвитку особи свідчить, що у 14-річному віці вона не може її усвідомлювати, а також не може усвідомлювати його протиправності у зв'язку з складністю суб'єктивної сторони, складністю цілей посягання на життя державного чи громадського діяча. Відтак, на думку автора, встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за посягання на життя державного чи громадського діяча є недоцільним [250, с. 119]. Відсутність такого критерія була аргументом про збільшення віку кримінальної відповідальності за ст. 112 КК України також у роботі О. Бантишева і О. Шамари [18, с. 119]. О. Звонарьов теж зауважив, що виникає сумнів щодо здатності такої особи усвідомлювати ознаки суб'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча та усвідомлювати спрямованість цього кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України. Крім того, особливості розвитку неповнолітнього в цьому віці, недостатня спроможність правильної оцінки своїх вчинків, підвищена емоційність, вплив ситуаційних чинників на прийняття рішень, відсутність чіткої життєвої позиції та інші обставини не можуть вказувати на можливість цілковитого усвідомлення підлітком характеру суспільної небезпечності посягання на життя державного чи громадського діяча [67, с. 103]. Невідповідним, водночас, видається те, що для усвідомлення завдання тяжких тілесних ушкоджень у 14 років рівень свідомості вже достатній, для відповідальності за завдання, наприклад, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, – ні.

Щоб зрозуміти, чи відповідають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 112 КК України та ч. 3 ст. 346 КК України, другому критерію, необхідно

проаналізувати судову практику. Аналіз тих небагатьох рішень судів за критерієм «засуджено за правопорушення вчинене у віці...» дає змогу зробити висновок, що всі вони вчинені особами від 30 до 50 років (звіти за період із 2013 по 2023 рік, висвітлені на офіційному сайті Державної судової адміністрації) [70]. Це, з одного боку, демонструє, що питання зниження віку кримінальної відповідальності для типових правопорушників, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, не є нагальним, адже молодь, судячи з судової практики, не схильна до вчинення таких.

Звісно, варто зважати, що розвиток інформаційної сфери (за умов відсутності інформаційної гігієни, критичного мислення) та негативного впливу війни призводять до суттєвих змін у характері кримінальних правопорушень, що, своєю чергою, проявляється у зниженні віку осіб, які їх вчиняють. Надважливою є роль Інтернету (популярність Телеграм-каналів), де поширюється різна пропаганда та ворожі ідеології, що можуть негативно впливати на спонукання і поведінку молоді.

Щодо третього критерію, то він є найбільш відповідним дійсності, оскільки знижений вік кримінальної відповідальності в досліджуваних правопорушеннях встановлений тільки щодо особливо тяжких злочинів, що посягають на життя та здоров'я потерпілих, і, відповідно, вони відзначаються високою суспільною небезпекою.

У зв'язку з цим, видається, що в цьому разі законодавцем врахований тільки один критерій – тяжкість кримінального правопорушення, а інші (не менш важливі) – знехтувано. Тому доцільно припустити, що позиція законодавця щодо застосування простої аналогії спеціальних норм до загальних у питаннях віку (тобто, якщо в ст. 115 КК України знижений вік, то і в ст. ст. 112, 348, 379 та інших щодо посягання на життя спеціального потерпілого теж має бути знижений) є помилковою. Окрім цього, склади кримінальних правопорушень щодо посягання на життя сконструйовані як усічені, а це є ще одним аргументом не на користь доцільності 14-річних суб'єктів у цих складах кримінальних правопорушень, адже така законодавча конструкція значно погіршує становище неповнолітніх, оскільки момент закінчення кримінального правопорушення зміщується на стадію замаху, що, фактично, прирівнює його до закінченого вбивства.

Зважаючи на аргументацію більшості науковців, а також судову практику є підстави вважати обґрунтованим та доцільним підвищення віку кримінальної

відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, до загального рівня – 16 років. Така пропозиція є раціональною, адже специфіка об'єктивної і суб'єктивної сторін аналізованих кримінальних правопорушень потребує від неповнолітнього осмислення ролі державного чи громадського діяча як складової державного механізму, їх повноважень і впливу на розвиток держави загалом, а для цього потрібно мати певні знання і розуміння щодо взаємозв'язків між індивідом, суспільством і державою. При цьому, у випадках посягання на життя або завдання тяжкого тілесного ушкодження державному чи громадському діячу, вчинених неповнолітнім у віці від 14 до 16 років, останній може притягуватися до кримінальної відповідальності за загальними нормами (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України; ст. 121 КК України).

Водночас такі зміни слід проектувати разом на положення, що стосуються інших спеціальних потерпілих, а саме: ст. ст. 348, 379, 400, 443, а також ч. 3 ст. ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України.

Міжнародний досвід засвідчує, що в багатьох державах вік, із якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, є нижчим ніж в Україні. Це могло бути одним із аргументів для робочої групи Проекту нового КК України, які запропонували зниження віку загального суб'єкта до 15-річного віку, і лише для суб'єкта вбивства встановили знижену межу, а саме 13 років (ст. 2.3.7) [259]. Відтак у контексті досліджуваних правопорушень вік суб'єкта змінюється, а саме: за кримінальне правопорушення, аналогічне передбаченому ст. 112 КК України, – знижується до 13 років, щодо ч. 3 ст. 346 КК України, навпаки, підвищується з 14 років до 15-ти. Стосовно інших кримінальних правопорушень, що становлять науковий інтерес, то за загальним принципом також вік змінюється з 16 на 15 років.

Зі свого боку, аналіз судової практики дасть змогу з'ясувати, хто все-таки в Україні вчиняє кримінально-протиправні посягання на діяльність державних та громадських діячів. Наявний обмежений досвід притягнення осіб до відповідальності за досліджувані кримінальні правопорушення надає лише фрагментарне уявлення про це питання. Однак, навіть це розуміння має свою значущість. Особа, що вчиняє посягання на діяльність державного та громадського діяча, – це громадянин України,

українець (який проживає у різних областях України) (є лише одне кримінальне провадження на судовому розгляді, де обвинуваченим є громадян РФ, уродженець Новгородської області) [271]), віком від 30 до 50 років, раніше несудимий, із вищою освітою, одружений, більшість має на утриманні неповнолітніх дітей, за родом діяльності – це оперуповноваженим ВБКОЗ УСБУ, директор ТОВ, директор Департаменту міського господарства Ужгородської міської ради, перший заступник начальника виховної колонії – заступника начальника виховної колонії з режиму і охорони та оперативної роботи виховної колонії Управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області.

Із огляду на зазначені посади вказаних осіб-правопорушників, необхідно також встановити таке: за суб'єктом кримінального правопорушення аналізовані кримінальні правопорушення можна поділити на дві групи: 1) вчиняються загальним суб'єктом (ст. 112, ч. 1 ст. 344, ст. 346, ст. 351-2 КК України); 2) вчиняються спеціальним суб'єктом (ч. 2 ст. 344, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1 КК України). Водночас ч. 2 ст. 163 КК України охоплює можливість загального і спеціального суб'єкта. Спеціальним суб'єктом в кримінальному праві є та особа, що, окрім перелічених вище трьох ознак, володіє ще принаймні однією обов'язковою ознакою, про що зазначено в диспозиції статті Особливої частини КК України для суб'єкта конкретного складу кримінального правопорушення. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта кримінального правопорушення. Таким спеціальним суб'єктом у посяганнях на діяльність державного чи громадського діяча є службова особа в ч. 2 ст. 163 КК України, ч. 1 ст. 351 КК України, ст. 351-1 КК України. У ч. 3 ст. 18 КК України зазначено, кого слід визнавати службовими особами. Натомість у ч. 2 ст. 344 КК України наявна вказівка на «вчинення особою з використанням свого службового становища». Безпосередньої вказівки на «службову особу» як спеціального суб'єкта цього кримінального правопорушення в диспозиції немає, проте, вбачається, що використовувати своє службове становище може службова особа. Водночас таке формулювання означає, що навіть якщо кримінальне правопорушення вчиняє службова особа, то не завжди буде кваліфікація за ч. 2, позаяк вона може вчинити його без використання свого службового становища. Можливо, таке формулювання навмисно використано законодавцем, але, на мій погляд, зважаючи на зазначені вище

причини, треба внести зміни до ч. 2 ст. 344 КК України, а саме сформулювати спеціального суб'єкта як «службова особа з використанням свого службового становища», як це вказано в деяких аналогічних кримінальних правопорушеннях щодо інших спеціальних потерпілих (наприклад, ч. 2 ст. 343 КК України, ч. 2 ст. 397 КК України), тим паче, що у КК зазначено, кого слід вважати службовою особою.

В. Кислун пропонує дослівно передбачити в ст. 351 КК України кримінальну відповідальність «для фізичних осіб» [73, с. 15]. Вбачається, що автор помилився, маючи на увазі загальний суб'єкт, оскільки службова особа – це теж, насамперед, фізична особа. Водночас із цієї позицією не погоджуюсь, оскільки навіть адміністративна відповідальність за перешкоджання діяльності народного депутата чи члена Рахункової палати не передбачена для загальних суб'єктів, а тільки для посадової особи. Відповідно, встановлення загального суб'єкта в цих статтях призведе до надмірної криміналізації суспільних відносин і порушення принципу економії кримінальних репресій. У цьому контексті, варто визначати як помилкове рішення, що в аналогічних складах щодо члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ст. 351-2 КК України) передбачений загальний суб'єкт. А. Боровик вважає недоліком системи кримінально-правової охорони, що законодавець використав різні підходи до визначення суб'єктів цих деліктів, оскільки у такому разі по-різному забезпечується кримінально-правовий захист за однорідні кримінальні правопорушення, що полягають у перешкодженні діяльності представників держави чи відповідних органів влади. Застосування різних підходів до конструювання суб'єктивних ознак однорідних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 351, 351-1, 351-2 КК України, дає підстави стверджувати про помилку законодавця, допущену ще на етапі доповнення КК України вказаними статтями [33, с. 83]. Іншої позиції дотримується В. Ладнюк щодо доводів необхідності вказівки на загального суб'єкта в складі перешкоджання діяльності народного депутата України, тому що коло можливих виконавців таких діянь вважає необмеженим [143, с. 144–145].

До слова, Проект нового КК України вдало пропонує в ч. 3 ст. 2.3.1 (на відміну від чинної ст. 18 КК України, де суб'єктом, фактично, є лише виконавець) визнавати суб'єктом кримінального правопорушення особу, що вчинила його у співучасті з

іншою особою [259]. Це має цінність із огляду на судову практику, де кримінальні правопорушення проти державних діячів вчиняються у співучасті.

Також у рамках цієї дисертації потрібно всебічно проаналізувати суб'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, а саме встановлення її ролі у формуванні юридичної оцінки таких кримінальних правопорушень, а визначення практичних аспектів застосування кримінального права. Слід підкреслити важливість глибинного розуміння психічного стану правопорушника для забезпечення справедливого правосуддя і ефективної превенції кримінальних посягань. Зокрема, стосовно суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення наявно багато суперечок між сторонами в кримінальному процесі (судовому розгляді). Доведення відсутності цього елемента складу кримінального правопорушення є однією із «популярних» тактик сторони захисту з метою уникнення кримінальної відповідальності шляхом приховування чи спотворення правдивого внутрішнього ставлення суб'єкта до діяння чи наслідків свого діяння. Згідно з деякими дослідженнями, помилки в кримінально-правовій кваліфікації, пов'язані із суб'єктивною стороною складу, що призводять до скасування або зміни вироку, становлять 31,2% від усіх кваліфікаційних помилок, що стосуються елементів складу кримінального правопорушення [268, с. 130].

У доктрині кримінального права «суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, яка відображає психічні процеси, що відбуваються у свідомості суб'єкта з приводу вчиненого ним діяння і яка складається з обов'язкових та факультативних ознак» [60, с. 184]. Аналіз суб'єктивної сторони дає змогу краще зрозуміти не лише індивідуальні наміри та усвідомлення дій суб'єкта, а й оцінити соціальні та правові наслідки вчиненого, оскільки, в контексті кримінальних правопорушень, що посягають на державних чи громадських діячів, їх наслідки можуть зачіпати не лише конкретних осіб, а й інституційні та соціально-політичні системи загалом.

Ознаки суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, є ще одним системоутворюючим елементом, який об'єднує зазначені кримінально-правові норми в єдиний механізм охорони державних та громадських діячів в Україні.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у всіх кримінальних правопорушеннях та підставою кримінальної відповідальності загалом – є вина, яка може виражатися у формі умислу чи необережності. Визначення вини, опираючись на норми ст. 23 КК України, узагальнено можна подати як «психічне ставлення особи до кримінально протиправного діяння та його суспільно небезпечних наслідків, яке оцінюється негативно і засуджується правом» [60, с. 187]. Проєкт нового КК України визначає це поняття так: «Виною є виражене у формі умислу або необережності психічне ставлення особи до вчинюваної нею протиправної дії чи бездіяльності, а також до її наслідку, якщо він визначений цим Кодексом як ознака складу кримінального правопорушення». Отже, визначення, запропоноване у Проєкті, є більш відповідним, ніж визначення із чинного КК України, оскільки акцентує на відмінність змісту вини формальних і матеріальних складів кримінальних правопорушень.

У досліджуваних складах абсолютно домінує умисел як форма вини. Водночас законодавець буквально вказав форму вини («умисне...») серед аналізованих кримінальних правопорушень тільки у ч. ч. 2, 3 ст. 346 КК України. Отже, проаналізую суб'єктивну сторону з огляду на розподіл складів кримінальних правопорушень на формальний та матеріальний види. Кримінальними правопорушеннями із формальним складом є: ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України. Більшість авторів погоджуються, що ці кримінальні правопорушення характеризуються тільки прямим умислом [169, с. 280; 170, с. 116; 131, с. 14; 168, с. 275]. Проте, це не означає, що особа має усвідомлювати суспільно-небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачати його суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання (ч. 2 ст. 24 КК України). Очевидно, це законодавче визначення не підходить для характеристики умислу в кримінальних правопорушеннях із формальним складом. У цих випадках просто неможливо застосувати це стандартне нормативне визначення. Для правопорушень із формальним складом, де для закінчення кримінального правопорушення достатньо виконання самого діяння, інтелектуальний складник (усвідомлення) зберігається, а вольове ставлення особи (бажання) переноситься тільки на бажання вчинити усвідомлену протиправну дію (чи бездіяльність). Це означає, що важливим є лише те, як особа ставиться до самого факту вчинення дії, а не до її наслідків. Про це зазначають Є. Бунін [36, с. 139], О. Бондаренко

[140, с. 36], Т. Лосич [151, с. 337]. Проте не уся наукова спільнота відстоює таку позицію. Так, М. Арманов стверджує, що вид умислу слід оцінювати в контексті психічного ставлення до завданої шкоди об'єкта складу кримінального правопорушення, незважаючи на специфіку його складу. За переконанням автора, шкода, яка завдається об'єкту, і є тим основним суспільно-небезпечним наслідком [15, с. 2]. Така позиція щодо визнання непрямого умислу у формальних складах може бути поставлена під сумнів, оскільки вона ігнорує специфіку конструкції об'єктивної сторони досліджуваних складів кримінальних правопорушень та може призвести до ще більшої неоднозначності правозастосування.

Слід зазначити, що Проект КК України вирішує таку правову ситуацію: «Умисел є прямим, якщо особа: 1) розуміла фактичні обставини своєї протиправної дії чи бездіяльності та 2) бажала її вчинити. Бажання вчинити дію чи бездіяльність означає, що особа завідомо спрямовувала свою волю на її вчинення» (ст. 2.4.2) [259]. Це положення також підтверджує тезу про прямий умисел як єдиний вид для характеристики суб'єктивної сторони кримінального проступку чи злочину із формальним складом.

Водночас прямий умисел при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, означає, що суб'єкт має не тільки усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння, а й правовий статус потерпілої особи. Додатковим доводом на користь умислу як форми вини в ст. ст. 112, 344, 346 КК України є визначення в статті кримінального закону обов'язкових мотиву чи мети, що дає змогу зрозуміти: необережно досягти бажаної мети неможливо, тому необережність виключається в цьому разі. В. Осадчий відстоює концепцію лише прямого умислу в тих складах кримінальних правопорушень, у диспозиції норм про які міститься пряма або опосередкована вказівка на зв'язок посягання з виконанням відповідним спеціальним потерпілим покладених на нього обов'язків («під час виконання службових обов'язків», «з метою перешкодити виконанню службових обов'язків», «у зв'язку з виконанням службових обов'язків», «у зв'язку з діяльністю») [176, с. 155].

Науковці, які досліджували склади кримінальних правопорушень, пов'язані із посяганнями на діяльність інших так званих спеціальних потерпілих, також зазначають та аргументують аналогічні положення щодо форм та видів умислу [263; 72; 25; 74].

Якщо аналізувати посягання у формі втручання в діяльність державного діяча (ст. 344 КК України) чи перешкоджання діяльності окремих державних діячів, які передбачені в ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України, то винна особа має усвідомлювати такі обставини: розуміння статусу та повноважень адресата впливу/перешкоджання, незаконність способу втручання/перешкоджання, усвідомлення протиправного характеру вчинюваного, усвідомлення факту використання свого службового становища (у контексті ч. 2 ст. 344 КК України).

Слід виокремити, що склад кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого настає за ст. ст. 112 (щодо замаху), 163, 344, 346 (у випадках погрози), 351, 351-1, 351-2 КК України, не можна умовно віднести до стандартно формальних. Звісно, за всіма ознаками вони такими є, але специфіка змісту суспільно небезпечного діяння (порушення таємниці листування, втручання, перешкоджання тощо) таки передбачає заподіяння шкоди. Очевидно, що не у розумінні суспільно небезпечних наслідків, а такої, що має свої об'єктивні прояви, – порушення нормального функціонування того державного органу чи посадової особи, що забезпечується правом на їх законну діяльність. За таких обставин йдеться не лише про діяння, що ведуть до правопорушення, бо ці кримінальні правопорушення визнаються закінченими з моменту виникнення юридичного факту – порушення права. Це свідчить, що реалізація відповідного права є неможливою (загалом або ж у конкретний момент часу) через діяння особи, яка вчинила посягання. Тобто таке посягання має подовжений суспільно деструктивний ефект. І це має безпосередній зв'язок із суб'єктивним ставленням винного.

Доцільно детальніше вивчити питання інтелектуального та вольового моментів умислу в кримінальних правопорушеннях проти державного чи громадського діяча. Інтелектуальний момент для випадків прямого умислу означає, що при посяганні на державну чи громадську діяльність винний усвідомлює суспільну небезпечність своїх діянь, що характеризується такими ознаками:

- 1) усвідомлення суб'єктом характеру свого діяння – розуміння фактичних обставин конкретної життєвої ситуації, що склалася у зв'язку з діяльністю державного чи громадського діяча. Водночас винний має чітко усвідомлювати, що: існує певний, реальний державний чи громадський діяч; цей конкретний державний чи громадський діяч реалізовує свої повноваження, така реалізація вже відбувається чи відбулась

у минулому; діяння суб'єкта втручаються в систему актуальної або планованої державної діяльності цих потерпілих, впливають на одну чи декілька з її складових.

У контексті вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, через бездіяльність від особи вимагається усвідомлення таких додаткових аспектів: зобов'язання діяти певним чином; усвідомлення того, що суб'єкт проявляє пасивність при необхідності виконання цього зобов'язання, не здійснюючи жодних дій або виконуючи їх неналежно (при цьому, неналежність також має бути усвідомленою).

2) усвідомлення суб'єктом суспільно-правового значення свого діяння. Це означає, що: по-перше, воно є протиправним, бо порушує інтереси держави чи політичної партії через їх діячів (звісно, ця ознака може бути спірною, але вважаю за необхідне, щоб винний у найбільш загальних рисах таки усвідомлював те, що його діяння є протиправними, тобто здатне завдати шкоди абстрактним правам, свободам, інтересам конкретного державного чи громадського діяча, що тягне за собою шкоду державній чи громадській діяльності загалом); по-друге, воно негативно впливає (або здатне вплинути) на діяльність державного чи громадського діяча.

Вольовий момент прямого умислу кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, має такі складові: вольове бажання діяти у такий спосіб, що може призвести до шкоди чи перешкоджання діяльності державного чи громадського діяча; бажання досягти суспільно небезпечного результату (тільки у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом); бажання досягти необхідної (обов'язкової) мети, наприклад, як у ст. 344 КК України, чи віддаленої мети (соціального результату) такого посягання – впливу на державну чи громадську діяльність, оскільки під час вчинення досліджуваних правопорушень завжди «страждає» державна чи громадська діяльність як інститут.

Слід дослідити, чи розглядаються та доказуються вказані вище обставини в судовій практиці України. Зокрема, в рішенні Солом'янського районного суду м. Київ за ч. 2 ст. 344 КК України вказується на інтелектуальну складову так: «... ОСОБА_1 знаючи, що посада (яку хотів у майбутньому зайняти. – *І. Ф.*) пов'язана зі здійсненням відомчого контролю за діяльністю державних підприємств, які знаходяться у віданні Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України, вирішив з метою отримання призначення на вакантну посаду здійснити незаконний вплив на відповідну особу – державного діяча, що в межах компетенції має право рекомендації щодо призначення. Будучи особисто знайомим із Міністром ОСОБА_3 в силу займаної посади, ОСОБА_1 незаконно, умисно, в особистих інтересах, з метою зайняття вакантної посади заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України, намагався вчинити суспільно небезпечний вплив, маючи бажання втрутитися в діяльність ОСОБА_3 як державного діяча». Суд у рішенні також використовує такі формулювання, що характеризують суб'єктивну сторону вчинюваного: «Реалізуючи свій злочинний умисел», «діючи умисно», «з метою незаконного втручання у діяльність державного діяча», «ОСОБА_1 усвідомлюючи незаконність своїх дій, маючи на меті вчинити незаконний вплив тиск на державного діяча – члена Кабінету Міністрів України», «продовжуючи реалізацію злочинного умислу, усвідомлюючи, що своїми діями вчиняє тиск та втручається у службову діяльність ОСОБА_3» [270] тощо. З наведеного очевидно, що суд намагався аргументувати як інтелектуальну, так і вольову складову умислу. Проте в рішенні так і не було конкретизовано виду умислу. Під час правозастосування аналізованих норм, на жаль, судді досить нечасто детально розглядають форми вини та види умислу, обмежуючись лише тим, що суб'єкт кримінального правопорушення діяв умисно.

У вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці за ч. 1 ст. 346 КК України можемо простежити, на що посиляється суддя при визначенні форми вини: «ОСОБА_3 звертається: «Люда відійди, я буду стріляти», що вказує на раптово виниклий умисел обвинуваченого... Характер, послідовність та сукупність дій обвинуваченого при подіях 28.02.2013 в приміщенні ТОВ ТВА по вул. Червоноармійській, 13, м. Чернівці за участі народних депутатів України ОСОБА_5, ОСОБА_4, яких саме залишив в кабінеті ОСОБА_38, свідчать про умисел, що раптово виник і зумовив висловлювання обвинуваченим погроз, тобто був тією необхідною дією, що перебуває у причинному зв'язку з наслідком» [41].

Судова практика за ч. 1 ст. 351 КК України вказує на переконання суду про необхідність прямого умислу. Зокрема в обвинувальному вироку йдеться: « ... запитувана депутатом місцевої ради інформація не була надана свідомо, що свідчить про

наявність прямого умислу обвинуваченого ОСОБА_4 на ненадання відповіді на запитувану інформацію та її приховування...» [40]. Проте одразу вбачається, що суддя опирається тільки на інтелектуальну складову і не враховує вольову. Відтак є підстави вважати це помилкою, адже форма вини є однією із обставин, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні (згідно зі ст. 91 КПК України) та є важливою.

Аналіз продовжується розглядом форми вини в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з охороною діяльності державного чи громадського діяча з матеріальним складом. З-поміж науковців немає одностайності щодо цього питання. Відтак багато дослідників допускають можливість як прямого, так і непрямого умислу в цих кримінальних правопорушеннях. Однак слід припустити, що для ст. 112 і ч. ч. 2, 3 ст. 346 КК України характерний тільки прямий умисел як форма вини. Тобто особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає, що в результаті її дій настане смерть (чи шкода здоров'ю) державного чи громадського діяча, і бажає цього результату. Основним аргументом на користь цього є вказівка законодавця про вчинення цих суспільно небезпечних діянь у зв'язку з державною чи громадською діяльністю потерпілого. Безумовно, здійснюючи діяння, що полягають у посяганні на життя чи здоров'я, суб'єкт кримінального правопорушення свідомо прагне завдати шкоди. Отже, він не лише допускає можливість настання негативних наслідків, а й активно діє з певного мотиву чи з метою їх досягнення, що свідчить про його бажання. Це підтверджує, що інтелектуальний момент умислу правопорушника має враховувати спеціальний статус потерпілого, який є державним або громадським діячем.

Про прямий умисел винного, як форму вини, у ст. 112 КК України зазначено в усіх аналізованих джерелах [143, с. 30; 100, с. 15; 131, с. 14; 130, с. 221; 172, с. 339; 251, с. 14]. Як приклад, М. Коржанський пояснює, що посягання на життя державного діяча вчинюється тільки умисно, і умисел лише прямий, оскільки посягання на життя будь-якої особи не можливе без бажання заподіяти їй смерть [86, с. 175].

Також слід зауважити, що в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2 (абзац 2 пункт 4) пояснюється, що замах на злочин може бути вчинено лише з прямим умислом [225]. Водночас специфіка опису в кримінальному законі об'єктивної сторони кримінального правопорушення (посягання на життя), передбаченого ст. 112

КК України, не дає змоги виокремити замах на життя державного чи громадського діяча, тому це положення також трактується і щодо вбивства.

У мотивувальній частині єдиного доступного у вільному доступі обвинувального вироку за ст. 112 КК України є така вказівка: «безумовно про наміри вчинення посягання на життя потерпілого ... вказує використання у саморобному пристрої справжніх вибухових речовин тротилу вагою 200 г та 75 г і електродетонатору для ініціювання його вибуху, які мають значний радіус ураження, а не муляжів, що також вказує про вчинення злочину загальнонебезпечним способом» [39]. Проте складно погодитись із вказаним формулюванням, бо це свідчить про умисел суб'єкта, а не «наміри», як зазначили у вирокі. Намір не є формою вини і не підлягає доказуванню.

Вказівка на прямий умисел міститься також у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.01.2023 із приводу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України (схожого до ст. 346 КК України тільки щодо іншого спеціального потерпілого): «Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 345 КК, характеризується обов'язковою наявністю прямого умислу на заподіяння працівникові правоохоронного органу тілесних ушкоджень» [192].

Складнощі при кваліфікації та правозастосуванні зумовлює обставина з неконкретизованим умислом у ч. ч. 2, 3 ст. 346 КК України. В. Навроцький пояснює неконкретизований умисел так: «... винний точно не знає обсягу наслідків, які повинні настати в результаті кримінально протиправного посягання» [165, с. 123]. Щодо насильства над державним чи громадським діячем, у реальному житті цілком можна уявити ситуацію, коли винний хотів завдати тілесних ушкоджень, проте неконкретизованої тяжкості, тобто його влаштовувала будь-яка шкода здоров'ю. Такі кейси – це своєрідний «симбіоз» прямого та непрямого умислів щодо наслідків: мінімально допустимих в уявленні (бажанні) винного, а також інших альтернатив, які він розглядає як потенційно прийнятні в цій ситуації. У контексті ст. 346 КК України все-таки схилиюсь до того, що в таких випадках неконкретизований умисел – це прямий умисел, який має певні допустимі межі тілесних ушкоджень, що усвідомлює і бажає завдати суб'єкт.

Далі доцільно з'ясувати роль мотиву та мети у кримінальних правопорушеннях, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча. При цьому враховано двоїсту наукову концепцію, що факультативними ознаками суб'єктивної сторони

складу кримінального правопорушення є мотив та мета. Це, зокрема, визнає Проект КК України, вирішуючи у такий спосіб дискусії щодо емоційного стану як третьою факультативною ознакою суб'єктивної сторони. Встановлення емоційного стану в цих кримінальних правопорушеннях може впливати на призначення покарання, згідно з принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Звісно, із точки зору психології особистості, кожне людське діяння має в основі якийсь мотив чи певну мету, однак для кримінально-правової кваліфікації це не завжди має значення. Вказані ознаки можуть бути обов'язковими (необхідними), якщо: це очевидно зі змісту диспозиції статті; про це прямо вказує законодавець в основних чи кваліфікованих складах кримінальних правопорушень. Кримінальні правопорушення, які є предметом дослідження, належать до останніх, відтак слід проаналізувати їх детальніше.

Саме діяльність державного чи громадського діяча є тією підставою, яка спонукає суб'єкт здійснити свою кримінально-протиправну поведінку. Вчені щодо мотиву зазначають: «Кримінальне правопорушення – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта» [94, с. 168]. Розгорнуте поняття також дав В. Гришук: «Мотивом кримінального правопорушення визнають такі внутрішні спонукання особи, які обумовлені домінуючими на час вчинення злочину інтересами та потребами і котрі викликають у неї рішучість вчинити кримінальне правопорушення і керують нею у процесі вчинення кримінально протиправного діяння» [48, с. 309].

Законодавець у ст. ст. 112, 346 КК України зазначає: «Вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю». Більше того, це є їх обов'язковою ознакою в складі кримінального правопорушення. Відтак, складність у визначенні факультативних ознак складів кримінальних правопорушень значною мірою зумовлена використанням у диспозиціях статей конструкції «посягання на життя ... в зв'язку з їх ... діяльністю». Така термінологія створює правову невизначеність, адже не дає змогу чітко ідентифікувати мотиви та мету вчиненого діяння, що, своєю чергою, ускладнює його кваліфікацію та правозастосування. Д. Теслюк таке формулювання називає «опосередкованою вказівкою на мету або мотив вчинення кримінального правопорушення» [263, с. 160].

Більшість науковців, зокрема й О. Бантишев, О. Бантишев, М. Хавронюк, О. Шамара, вважають це формулювання мотивом таких кримінальних правопорушень

[284, с. 119; 179, с. 21; 18, с. 163]. Підтвердженням вказаної позиції також є постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.01.2023 із приводу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України (схожого до ст. 346 КК України, тільки щодо іншого спеціального потерпілого): «Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 345 КК, характеризується обов'язковою наявністю ... мотиву: у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків» [192].

Однак, не усі автори юридичної літератури з цим згодні, вказуючи, що ознакою таких кримінальних правопорушень є обов'язкова мета – нанести шкоду певній ділянці державної влади або діяльності діючої політичної партії [131, с. 14; 167, с. 216; 168, с. 46]. В. Притула вважає, що «у зв'язку з ...» у ст. 346 КК України означає мету [196, с. 9]. Водночас О. Сотула вважає, що мотиви вчинення посягання на життя державного чи громадського діяча не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і не впливають на його кваліфікацію, вказуючи, що мета – спричинення шкоди певній ділянці політичної системи України – є обов'язковою ознакою цього складу злочину [251, с. 6]. Звісно, посягання на життя або здоров'я державного чи громадського діяча в окремих випадках може мати певну мету, пов'язану з їх державною чи громадською діяльністю, але вважати цю ознаку обов'язковою помилково.

Отож, необхідно з'ясувати, що таке «вчинене у зв'язку». Тлумачний словник трактує так: «у зв'язку: а) у відповідності, співвідносності з чим-небудь; б) залежно від чого-небудь; в) з якої-небудь причини; г) з приводу чого-небудь» [246]. Можна констатувати, що формулювання законодавця «у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю» має складний правовий зміст, що відображає одночасно як мотив, так і мету кримінального правопорушення. Мотив полягає в намірі винної особи вплинути на певну діяльність потерпілого, перешкодити її здійсненню або висловити протест щодо дій чи рішень, що очевидні із цієї діяльності. Мета, своєю чергою, спрямована на досягнення конкретного результату, пов'язаного з порушенням чи припиненням виконання державних або громадських повноважень, дискредитацією представника державної влади (керівника політичної партії) або знищенням основних інституцій управління тощо. Таким чином, ця правова категорія є інтегральною ознакою

суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів, що зумовлює підвищену суспільну небезпеку таких діянь.

Слід наголосити, що такі кримінальні правопорушення можуть вчинятися у зв'язку з теперішньою (припинити чи іншим чином вплинути), минулою (відплатити за вже здійснену) та майбутньою (запобігти виконанню) діяльністю потерпілого. Саме це може допомогти правозастосовцям сформуванню уявлення про можливі мотив та мету. Наприклад, якщо посягання спричинене минулою діяльністю державного чи громадського діяча, його метою може бути винятково відплата, а мотив – прагнення помсти за прийняті рішення або вжиті заходи. У такому разі смерть потерпілого є кінцевою метою, що задовольняє мотиви правопорушника. Натомість при зв'язку кримінально-протиправного посягання з теперішньою або майбутньою діяльністю потерпілого основна (кінцева) мета може полягати у перешкоджанні його подальшим діям, а завдання шкоди – тільки проміжною. Смерть у такій ситуації розглядається не як самоціль, а як засіб усунення впливу потерпілого або запобігання реалізації його державної чи громадської діяльності.

У науково-практичних коментарях до КК України щодо ст. 112 КК України здебільшого наявна така уніфікація: «Мотивом посягання на життя державного чи громадського діяча є бажання припинити діяльність певної особи як державного чи громадського діяча або помста за таку діяльність. [106, с. 27; 100, с. 15; 169, с. 280; 170, с. 116]. Водночас А. Бойко та інші вказують, що мотивами вчинення цього злочину можуть бути тільки такі: бажання не допустити чи припинити державну чи громадську діяльність певної особи, змінити її характер, або помста за таку діяльність [172, с. 339].

На мою думку, перелік таких спонукань винного не може бути вичерпним і «лише окресленим», бо найголовніше, щоб це посягання перебувало в залежності із державною чи громадською діяльністю потерпілих. Навіть суперечність поглядів чи особисте вороже ставлення до професійної позиції, політичної стратегії, ідеології його діяльності може бути мотивом у цьому разі і має вважатись «у зв'язку з державною чи громадською діяльністю». Так, В. Навроцький окреслює декілька: помста за державну діяльність; кар'єризм; корисливість; вороже ставлення до Української держави [163, с. 46]. На думку О. Звонарьова, передбачити точну кількість та конкретний перелік мотивів

посягання на державного чи громадського діяча неможливо. Кримінальне правопорушення може вчинятися під впливом одразу декількох мотивів, які не суперечать один одному. Це особливо актуально у випадках, коли безпосередня мета правопорушення не є остаточною, а лише слугує інструментом для досягнення іншої, ширшої мети, що виходить за межі складу конкретного кримінально-правового діяння [67, с. 95]. Такої позиції дотримується і Р. Чорний, який висловився, що законодавець цілком виправдано вжив узагальнювальний термін «у зв'язку» з погляду нормопроєктувальної техніки, «оскільки тісний взаємозв'язок мети і мотиву кримінального правопорушення, а також невичерпний перелік можливих суб'єктивних проявів кримінально-протиправної діяльності унеможливають чітке виокремлення в кримінально-правовій нормі конкретних спонукань особи до вчинення кримінального правопорушення і досягнення шляхом вбивства потерпілого відповідного антисуспільного результату [295, с. 97].

О. Сотула вважає, що мотивами, з якими може здійснюватися посягання на життя державного чи громадського діяча, є мотив психопатичного характеру, самоствердження, придання своїй діяльності особливої значущості, кар'єризм, політична конкуренція, помста за державну чи громадську діяльність, корисливі мотиви, релігійні, тяга окремих людей до проявів смерті (некрофілія) тощо [251, с. 14]. Це суперечить моєму погляду щодо мотиву цього кримінального правопорушення, бо у деяких із наведених автором мотивів (таких як некрофілія, мотиви психопатичного характеру) відсутній зв'язок із державною чи громадською діяльністю потерпілого, тому вони не потребують диференційованої відповідальності. Певне питання також викликає висновок О. Бантишева, що мотивом злочинної поведінки посягання на життя державного чи громадського діяча є сама державна діяльність потерпілого, яка з тих чи інших причин не влаштовує винного [18, с. 163]. Визначення мотиву як самої державної діяльності потерпілого є некоректним, оскільки діяльність за своїм змістом не може бути мотивом — вона обов'язково є об'єктивною передумовою, яка формує справжні спонукальні чинники протиправної поведінки.

Отже, діяльність державного або громадського діяча є ніби поєднувальною ланка, що пов'язує між собою внутрішні спонукання суб'єкта, бажаний результат та об'єктивну дійсність.

У контексті суб'єктивної сторони недоліком є відсутність у ч. 2 ст. 163 КК України посилення на зв'язок державного та громадського діяча з їх діяльністю, яку, власне, має захищати така норма кримінального закону. Тобто державного чи громадського діяча не як будь-якого громадянина України, а саме порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, через бажання яким-небудь способом вплинути на виконання їх повноважень. Такий зв'язок має бути окреслений (бо інакше ця норма немає значення, є зайвою). Отже, навіть якщо цю кваліфікуючу ознаку залишати чинною в ст. 163 КК України, то необхідно доповнити ч. 2 ст. 163 КК України вказівкою: «... у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю».

Таким чином, мотивом кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, визнається сукупність психологічних чинників, які виникли у зв'язку з державною чи громадською діяльністю потерпілого і спонукають особу до вчинення діянь, що мають заподіяти шкоду цим діячам. Цей мотив може охоплювати як особистісні, так і соціально-економічні, політичні, ідеологічні та інші аспекти, які формують прагнення винного завдати шкоди або вплинути на діяльність державного чи громадського діяча. Мотив у досліджуваних складах кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча є обов'язковою ознакою деяких складів, а в окремих випадках – визначальним (є тією розмежувальною ознакою від суміжних складів) при кримінально-правовій кваліфікації посягань, зокрема, на життя державного чи громадського діяча, позаяк за наявності мотивів, не пов'язаних із діяльністю потерпілого, особа потерпілого вже не береться до уваги, а дії винного кваліфікуються за загальними нормами. При встановленні мотиву потрібно звертати увагу на таке: зміст мотиву визначається зв'язком протиправного діяння з теперішньою, минулою чи майбутньою державною чи громадською діяльністю потерпілого; ця діяльність потерпілого має бути легітимною, тобто відповідати нормам закону, а її характер має мати загальнодержавне значення.

Під метою кримінального правопорушення слід розуміти «уявлення про той ідеальний образ бажаного майбутнього результату суспільно небезпечного діяння» [94, с. 170]. Відтак постає питання, заради чого вчиняються кримінальні правопорушення проти державного чи громадського діяча з погляду кримінального закону? Мета як ознака складу кримінального правопорушення є обов'язковою тільки в ст. 344 КК України. Тому метою втручання в діяльність державних діячів в Україні може бути тільки перешкоджання виконанню ними службових обов'язків або досягнення прийняття незаконних рішень.

Зауважу також, що в ч. 1 ст. 350 КК України («Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»), яка є начебто є «менш спеціальною» нормою у співвідношенні із ч. 1 ст. 346 КК України, передбачена спеціальна мета, якої немає в ст. 346 КК України. Такою метою є припинення діяльності або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує. Водночас у наступних двох частинах ст. 350 КК України мета знову не передбачена, а вказано, як в аналогічних складах проти державного чи громадського діяча, «у зв'язку з ... діяльністю». Видається, що не слід вважати таку ситуацію допустимою, позаяк це створює правову невизначеність, що може призвести до різного тлумачення однорідних дій у контексті двох статей.

До слова, Проєкт КК України за час розробки кардинально змінювався в ставленні до мети як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення. Наприклад, у Проєкті станом на 29.09.2022 ст. 9.7.8 «Вплив на особу, яка виконує службові повноваження чи професійні обов'язки» передбачала здійснення впливу «з метою перешкодити виконанню таких повноважень чи обов'язків» [260], однак у теперішній редакції посилення на мету відсутнє, а саме діяння змінено на «перешкоджання діяльності» [259]. У цьому є раціоналізм, позаяк визначення мети в досліджуваному випадку не є критичним. Видається, що будь-яке умисне втручання в законну діяльність державного діяча щодо виконання ним своїх повноважень має каратись законом, а встановлення і доказування ще однієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення зумовлює значні складнощі як у процесі інтерпретації кримінального закону, так і в його практичному застосуванні. Зокрема

Є. Блажівський пропонує таке рішення: формулювання об'єктивної сторони в диспозиції так, щоб це було чіткіше і не потребувало вказівки на мету, наприклад: «умисне вчинення незаконних дій, які унеможливають або істотно утруднюють виконання (відповідними особами) своїх службових повноважень» [25, с. 162].

У мотивувальній частині ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 344 КК України суддя Солом'янського суду м. Київ наголошує на мету: «...Будучи особисто знайомим із Міністром ОСОБА_3 в силу займаної посади, ОСОБА_1 незаконно, умисно, в особистих інтересах, з метою зайняття вакантної посади заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України, намагався вчинити суспільно небезпечний вплив...» [270]. Отже, можна стверджувати, що положення ст. 344 тлумачено правильно і мета суб'єкта «зайняття вакантної посади заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України» цілком відповідає меті досягнення прийняття державним діячем незаконних рішень, зазначеній у диспозиції цієї норми.

До проблематики мети також слід зазначити, що О. Гайворонський пропонує закріпити у ст. 112 України як спеціальну мету цього складу кримінального правопорушення «завдання шкоди національній безпеці України» [44, с. 14]. Така пропозиція має логіку з позиції розмежування цієї норми із п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, однак може мати негативні наслідки для кримінально-правової охорони державних та громадських діячів. Введення такої мети як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення звужує сферу застосування цієї норми. Наприклад, вчинення такого посягання у зв'язку із минулою державною чи громадською діяльністю потерпілого з мотивів помсти за таку; у випадках вбивства (чи замаху) через політичну боротьбу між «конкурентами» тощо.

Висновки до другого розділу

На підставі юридичного аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, можна сформулювати такі висновки.

Дослідження дало уявлення, що кримінальні правопорушення, які посягають на діяльність державних та громадських діячів, не об'єднані спільним родовим об'єктом, зокрема такими є сукупність суспільних відносин, що забезпечують захищеність основних національних інтересів України: державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших від реальних та потенційних загроз воєнного чи невоєнного характеру (у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України); суспільних відносин, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина (у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України); суспільних відносин, що забезпечують належне функціонування органів державної влади, їх ефективність, повагу до їхньої діяльності та дотримання їхніх рішень у рамках закону (у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України).

Встановлено, що сукупність безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, має складну структуру, що охоплює декілька безпосередніх об'єктів одночасно (основних та додаткових). Зроблено висновок, що у будь-якому разі при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, є загроза шкоди або безпосереднє завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень.

Під час дослідження питання потерпілого запропоновано скоротити перелік державних діячів, у якому доцільно передбачати тільки тих, хто здійснює загальне керівництво державою, очолює або представляє три гілки влади і має ключове значення для функціонування громадянського суспільства; доповнити перелік громадських діячів кандидатом на пост Президента України, а також замінити термін «громадський діяч» на більш відповідний – «політичний діяч»; запропоновано доповнення ст. 112 КК України вказівкою на такого потерпілого, як «їх близькі родичі та члени сім'ї», ст. ст. 112, 344, 346 КК України – осіб, які тимчасово виконують обов'язки державного діяча.

За конструкцією об'єктивної сторони виокремлено 7 формальних складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із кримінально-правовою охороною діяльності державних та громадських діячів в Україні (ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ч. 1 ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України); 4 матеріальні склади (ч. 2 ст. 346, ч. 3 ст. 346 КК України) та 1 змішаний формально-матеріальний склад (ч. 2 ст. 346 КК України). З'ясовано, що до системи кримінально-протиправних посягань на діяльність державного та громадського діяча входять як кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом дії (погроза, надання завідомо неправдивої інформації), шляхом бездіяльності (невиконання вимог) та ті, які можливі шляхом як дії, так і бездіяльності (посягання на життя, вплив, порушення таємниці кореспонденції, завдання тілесних ушкоджень).

Обґрунтовано доцільність відмови в диспозиції ст. 112 КК України від терміна «посягання на життя» на противагу вказівці «умисне вбивство або замах на вбивство».

Під час дослідження об'єктивної сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК України, аргументовано потребу відмови від кваліфікуючої ознаки «щодо державних чи громадських діячів».

Обґрунтовано раціональність виключення із КК України ст. ст. 351, 351-1, 351-2, а також необхідність узгодження між собою назви статті та фактично вчинюваного суспільно-небезпечного діяння у ст. 344 КК України.

Встановлено, що погроза, як кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державного та громадського діяча, – це суспільно небезпечна кримінально-протиправна дія, яка полягає в психічному впливі на волю і свідомість потерпілого, що проявляється в умисному висловленні або демонстрації наміру заподіяти насильство, шкоду життю, здоров'ю, свободі чи майну державному чи громадському діячу або їхніх близьких родичів, без фактичного застосування фізичного насильства, яка вчинена у зв'язку з їхньою державною або громадською діяльністю.

Аргументовано потребу замінити в ч. 1 ст. 346 КК України словосполучення «погроза заподіянням шкоди здоров'ю» на «погроза насильством». Насильство, як кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державного та громадського

діяча – це умисне, суспільно небезпечне діяння, яке виражається у заподіянні фізичної шкоди або застосуванні інших насильницьких дій, в тому числі психічних, щодо державного чи громадського діяча, а також його близьких родичів, вчинене у зв'язку з його державною або громадською діяльністю, що перешкоджає належному виконанню ним своїх функцій.

Запропоновано внести до ч. 3 ст. 346 КК України альтернативне додаткове посягання – «захоплення або тримання як заручника» та розширити диспозицію ч. 2 ст. 346 КК України, включивши до неї криміналізацію самого факту знищення або пошкодження майна державного чи громадського діяча, з метою підвищення рівня кримінально-правового захисту державних та громадських діячів.

Визнано обґрунтованим та доцільним підвищення віку кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, до загального рівня – 16 років.

Окреслено зміни до ч. 2 ст. 344 КК України, а саме сформулювати спеціального суб'єкта як «службова особа з використанням свого службового становища», як це вказано в деяких аналогічних кримінальних правопорушеннях щодо інших спеціальних потерпілих.

Аргументовано позицію, що формулювання законодавця «у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю» має складний правовий зміст, який відображає одночасно як мотив, так і мету кримінального правопорушення. Констатовано, що мотив у складах кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча є обов'язковою ознакою деяких складів, а також в окремих випадках є визначальним (розмежувальною ознакою від суміжних складів) при кримінально-правовій кваліфікації посягань, зокрема, на життя державного чи громадського діяча.

РОЗДІЛ 3

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

І КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ

3.1 Питання кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів

Належне застосування норм кримінального права в частині правопорушень проти діяльності державних та громадських діячів потребує коректної кримінально-правової кваліфікації таких діянь. Це особливо важливо для забезпечення реальної кримінально-правової охорони, оскільки саме правильна правова оцінка сприяє ефективному захисту їхньої діяльності. Кримінально-правова кваліфікація ускладнюється специфікою правового статусу потерпілих осіб, особливостями об'єктивної та суб'єктивної сторін кримінальних правопорушень, конкуренцією цих норм між собою та іншими загальними або спеціальними нормами тощо. Відтак актуальним є дослідження особливостей кваліфікації в умовах сучасного правозастосування.

Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, – це кримінально-правова оцінка конкретного суспільно небезпечного діяння, спрямованого на те чи інше посягання на діяльність державного чи громадського діяча, шляхом встановлення відповідності між фактичними ознаками діяння, що відображають його суспільну небезпечність, і правовими ознаками, визначеними нормами кримінального закону, з урахуванням специфіки потерпілого, мотиву та мети посягання.

Водночас очевидно, що розглянути усі можливі «прогалини», що ускладнюють кваліфікацію, варіанти поєднання кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча з суміжними або конкуруючими нормами та висвітлити особливості кожного такого випадку неможливо. З огляду на це, слід зосередитися на найбільш проблемних та найімовірніших ситуаціях. Тому для вирішення завдань дисертації пропоную розглянути такі аспекти: 1) співвідношення загальних, типових

і конкретних принципів кримінально-правової кваліфікації правопорушень, що посягають на державну чи громадську діяльність; 2) питання кримінально-правової кваліфікації з урахуванням множинності, стадій кримінального правопорушення та співучасті; 3) розмежування кримінальних правопорушень, що посягають на державну чи громадську діяльність зі складами кримінальних правопорушень, що мають з ними спільні ознаки; 4) відмежування їх від деяких суміжних адміністративних правопорушень; 5) дослідження кваліфікуючих ознак цієї категорії кримінальних правопорушень.

Науковим підґрунтям є поділ принципів кваліфікації на загальні, типові й конкретні, запропонований В. Навроцьким, який визначає їх як необхідні для повної кримінально-правової кваліфікації, а саме: загальні – які поширюються на кримінально-правову оцінку будь-якого діяння; типові правила, що торкаються кваліфікації певних типів кримінально-протиправних діянь, і конкретні – які є специфічними для окремих кримінальних посягань [165, с. 78]. Тож під загальними принципами кримінально-правової кваліфікації слід розуміти: законність, повноту, індивідуалізацію, офіційність, об'єктивність, точність, тлумачення спірних питань на користь особи, недопустимість подвійного інкримінування тощо [304, с. 128]. Вказані засади кримінально-правової кваліфікації нерозривно пов'язані із принципами кримінального права загалом.

До типових принципів кримінально-правової кваліфікації, на думку В. Навроцького, належать: кваліфікація кримінальних правопорушень із урахуванням стадії їх вчинення; кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті; кваліфікація множинності кримінальних правопорушень; кваліфікація суспільно небезпечного діяння, вчиненого за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння [165, с. 98]. Такі принципи кваліфікації кримінальних правопорушень поширюються й на кваліфікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на державну чи громадську діяльність.

Зміст кримінально-правової кваліфікації полягає у визначенні правової норми, яка передбачає скоєне діяння, що у всіх випадках включає: оцінку фактичних обставин; «вибір» статті КК України, яка містить відповідну кримінально-правову норму; обґрунтування доцільності саме цієї статті; процесуальне закріплення висновку [165,

с. 11]. Проте, під час такої оцінки та пошуку відповідної кримінально-правової норми є особливості, які характеризують саме кримінально-правову кваліфікацію посягань проти державних та громадських діячів, позаяк така кваліфікація потребує системного підходу, що ґрунтується не лише на загальних та типових принципах, а також потребує урахування кола потерпілих, спеціальних мотивів, що перебувають у зв'язку із діяльністю потерпілих. Саме це є ключовими аспектами, що підлягають встановленню під час оцінки таких діянь. Насамперед, потрібно встановити, чи суб'єкт усвідомлював статус потерпілого, що пов'язаний із перебуванням на одній із посад, що передбачені в ст. ст. 112, 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України (або їх близьких родичів та членів сім'ї). Важливим для кримінально-правової кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень є чітке встановлення часових меж, в яких та чи інша особа виконує повноваження державного чи громадського діяча. Наприклад, Президент України виконує обов'язки з моменту складання присяги народів і до моменту складення такої присяги новообраним Президентом чи дострокового припинення повноважень. Такі кримінально-карані посягання будуть кваліфікуватись тільки в час виконання законних повноважень, позаяк не поширюються на колишніх державних чи громадських діячів (винятком є помста за попередню діяльність), тих, хто тимчасово виконує обов'язки осіб, яких вважають «державним діячем» чи «громадським діячем», чи кандидатів.

Також на «вихідному етапі» слід встановити, що саме державна або громадська діяльність потерпілого стала «тригером» до посягання. Це може бути вирішення питань, чи було кримінальне правопорушення спровоковане можливим прийнятими рішеннями, публічними висловлюваннями, виконанням владних чи інших функцій або ж іншими аспектами службової (політичної) діяльності потерпілого.

Специфіка досліджуваних кримінальних правопорушень – у спеціальному потерпілому та спеціальному мотиві чи меті. Це здебільшого встановлює певні правила та складнощі при кримінально-правовій кваліфікації. Зокрема, це стосується питань стадій та співучасті. Наприклад, виникає дилема при фактичній помилці в об'єкті посягання, зокрема коли при реалізації умислу на позбавлення життя особи, яку кримінальне законодавство визначає державним чи громадським діячем, суб'єкт

помилково позбавив життя іншу особу, відтак наявне так зване «відхилення дії». В такому разі скоєне слід кваліфікувати за сукупністю – як замах (ст. 15 КК України) на ст. 112 КК України (на те, що винний бажав вчинити) та за закінчене, фактично вчинене кримінальне правопорушення (ст. 115 КК України) [165, с. 183]. Такий підхід забезпечує повну відповідальність особи за умисел та фактичні наслідки. Також це положення стосується й інших досліджуваних кримінальних правопорушень проти державного діяча чи керівника політичної партії (а в деяких випадках їх близьких родичів), коли бажання завдати шкоду цим потерпілим реалізується помилковим завданням шкоди іншій людині.

Особливість кваліфікації співучасті в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень також пов'язана із спеціальними потерпілими, однак, виражається суб'єктивною стороною винного, а саме мотивом вчинення посягання у зв'язку із державною чи громадською діяльністю. Однак, про такий зв'язок можуть знати не всі співучасники. Відповідно, за загальним правилом, таким співучасникам не можна ставити у вину посягання на діяльність державного чи громадського діяча і вони мають кваліфікуватися за відповідними загальними нормами (ст. ст. 115, 121, 122, 125, 129 КК України тощо) [165, с. 224]. Як приклад, випадки, коли такі кримінальні правопорушення вчиняються на замовлення, а виконавець (чи співвиконавець) не обізнаний, кого саме і у зв'язку з чим він вбиває чи стосовно кого вчиняє інше насильство. У такому разі такі дії не можуть кваліфікуватися за ст. ст. 112, 346 КК України, на відміну від організатора чи іншого виду співучасника, якому було відомо про посаду, діяльність потерпілого та зв'язок між ними.

Н. Охотнікова порушує питання, хто саме має нести відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, вчинене щодо державних або громадських діячів, замовлене керівниками політичних партій із метою перешкоджання діяльності конкуруючих політичних партій. Незрозумілим для авторки є питання, чи підлягає кримінальній відповідальності керівництво цієї партії як ініціатор таких дій, чи безпосередньо виконавці. На мій погляд, проблематики немає, а це питання слід вирішувати з огляду на положення про співучасть і розцінювати дії замовника (залежно від конкретних обставин) як організатора чи підбурювача. Натомість

авторка, з огляду на те, що політична партія як юридична особа не може нести кримінальної відповідальності, задля застереження від подібних дій у майбутньому пропонує поєднувати заходи кримінально-правового впливу на членів партії із конституційно-правовими заходами на саму партію [177, с. 132].

Також питання сукупності досліджують при іншому проблемному аспекті, а саме ст. 344 КК України, що передбачає втручання в діяльність через вплив у будь-якій формі. Проблема в тому, що такий вплив, теоретично, може проявлятися у вчиненні інших посягань, що в КК України виокремлені у самостійні кримінальні правопорушення. Насамперед, вони можуть здійснюватися через інші досліджувані в роботі кримінальні правопорушення, що посягають на державного діяча, а також інші кримінальні правопорушення. Наприклад, незаконно впливати можна шляхом погрози чи насильства, які караються ст. 346 КК України. Також, це можливо через умисне знищення чи пошкодження майна державного діяча (ст. 194 КК України), порушення таємниці кореспонденції (ч. 2 ст. 163) чи пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди (ч. 4 ст. 369) тощо. На думку одних теоретиків, у таких випадках особливість кримінально-правової кваліфікації полягає у сукупності кримінальних правопорушень втручання та способу такого втручання, якщо він є самостійним кримінальним правопорушенням [66, с. 86; 168, с. 1200; 171, с. 636]. Однак, не всі із цим погоджуються, зокрема Ю. Баулін, В. Борисов, В. Пшонка, В. Тацій та інші, а також Л. Палюх, Д. Теслюк, І. Чуб наголошують: у разі якщо такі кримінальні правопорушення, як погроза, насильство або посягання на життя вчинюються як спосіб втручання в діяльність, то тим самим стають однією з форм такого втручання, відтак вчинене слід кваліфікувати лише за статтями, якими охоплюється такий спосіб впливу [131, с. 854; 180, с. 343; 263, с. 165; 296, с. 86], а також вказують, що в таких випадках ст. 344 КК співвідноситься зі ст. 346 КК як загальна та спеціальні норми, тому застосовується лише спеціальна норма, яка встановлює відповідальність за спеціальний вид незаконного втручання, а кваліфікувати скоєне за ст. 344 КК України слід в тих випадках, коли втручання у діяльність здійснюється в такій формі, яка не охоплюється жодною із спеціальних норм КК України [131, с. 854]. Вбачається, що є аргументи на користь обох позицій,

адже наявний принцип заборони подвійної інкримінації, і якщо присутня ідеальна сукупність, то це дійсно на межі із порушенням цього принципу. Заразом є сумніви, що ці норми можна співвідносити як загальну і спеціальну, оскільки в таких «спеціальних» нормах не передбачено мету, як це передбачено в ст. 344 КК України. Натомість, можна запропонувати й третій варіант, оскільки, об'єктивна сторона ст. 344 КК України визначена як «вплив у будь-якій формі», де, фактично, є вже передбачена ця будь-яка форма і додаткової кваліфікації, начебто, не потребує. Все-таки доцільно кваліфікувати такі обставини за сукупністю, адже застосування таких суспільно небезпечних способів впливу поза межами складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України. Як зазначає В. Навроцький, «кваліфікація буде повною якщо, по-перше, кримінально-правову оцінку отримали всі діяння, вчинені особою, по-друге, при її здійсненні використані всі чинні правові норми, по-третє, вона досягла того ступеня досконалості, коли вже не може бути доповнена, уточнена, змінена» [165, с. 415–416].

Водночас нескладно уявити ситуацію, коли вчиненню насильства щодо державного чи громадського діяча передуює погроза його застосування, яка передбачена як самостійне кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 346 КК України. Відтак постає питання, чи варто в таких ситуаціях кваліфікувати діяння за сукупністю? У Постанові Касаційного кримінального суду від 11.07.2019 акцентовано: «... у разі коли особою спочатку вчиняється менш суспільно небезпечне діяння, а потім більш суспільно небезпечне однорідне посягання і вчинене охоплюється єдиним умислом, це свідчить про розвиток суспільно небезпечної поведінки особи і вчинене підлягає кваліфікації як одиничне більш суспільно небезпечне кримінальне правопорушення. Реальна сукупність однорідних (менш суспільно небезпечного та більш суспільно небезпечного) кримінальних правопорушень має місце лише тоді, коли щодо кожного з них існував відокремлений в часі умисел» [191].

На прикладі застосування ст. 345 КК України (аналогічна стаття до ст. 346 КК України, але проти працівника правоохоронного органу) Верховний Суд вказав, що у випадку опору, погрози насильством і власне застосоване насильство утворюють одне кримінально-карне діяння, а тому дії винного треба кваліфікувати лише за

відповідною частиною ст. 345 КК України, без потреби додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 342 та ч. 1 ст. 345 [191]. Як підсумок, погроза вбивством чи насильством та насильство, вчинені щодо державного чи громадського діяча, що об'єднані єдиним умислом, вчинені безпосередньо після погрози вчинити такі дії стосовно одного й того самого потерпілого, підлягають кваліфікації лише за ч. 2 або 3 ст. 346 КК України (залежно від виду насильства) або за ст. 112 КК України (якщо погроза вбивством передувала посяганням на життя відповідних потерпілих).

Окремо коротко варто розглянути питання повторності кримінальних правопорушень, які посягають на діяльність державного чи громадського діяча. Повторність як кваліфікуюча ознака не передбачена для досліджуваних складів, проте вона незмінно є обставиною, що обтяжує покарання. Із огляду на загальні норми чинного КК України, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 115 КК України, не утворює повторності із ст. 112 КК України, а ст. 121 КК України – із ч. 3 ст. 346 КК України тощо. Адже повторність – це вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Водночас у КК України не передбачено, що інші статті поряд із ст. ст. 115, 121 КК України утворюють повторність (як це, наприклад, вказано у випадку із крадіжкою і розбоєм тощо).

При аналізі типових правил кваліфікації неодмінно побічно повертаємося до загальних. Наприклад, питання множинності ведуть до принципу заборони подвійної інкримінації. ЄСПЛ дотримується позиції відповідно ст. 4 Протоколу № 7, де передбачена заборона кримінального переслідування особи двічі за правопорушення, які ґрунтуються на тих самих фактах або фактах, які, по суті, є такими самими [189, с. 20]. Відповідно, ст. 112 КК України не становить сукупності із п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, а ст. 346 КК України із ст. 121, 122, 125 тощо. Проте, якщо посягання на життя державного чи громадського діяча поєднане, до прикладу, з типовими ознаками диверсії і відбувається у зв'язку з державною чи громадською діяльністю діяча та з метою ослаблення держави, відповідальність настає за сукупністю вчиненого, а саме ст. 112 й ст. 113 КК України. За іншого розвитку подій, якщо така мета відсутня, але спосіб вбивства має загальнонебезпечний характер, то кваліфікація відбувається

сукупністю ст. 112 та п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, і так далі щодо інших можливих кваліфікуючих ознак. Ймовірним є вчинення кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча, поєднане з використанням предметів (речовини), які вилучені з цивільного обігу, за незаконні дії з якими передбачена самостійна кримінальна відповідальність, відтак такі дії кваліфікуються за сукупністю вчиненого, тобто за ст. 112 КК України і за відповідною статтею розділу IX Особливої частини КК України. Прикладом цього є єдиний вирок, доступний в Єдиному державному реєстрі судових рішень за ст. 112 КК України [39], де передбачена сукупність зі ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 359, ч. 3 ст. 358, ч. 4 ст. 358 КК України (у зв'язку із замахом на вбивство народного депутата шляхом використання вибухового пристрою, поєднане із виготовленням і використанням підроблених документів та незаконним використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації). Цікавим є те, що чомусь в цьому випадку суд не кваліфікував ці діяння за ч. 2 ст. 163 КК України, хоча ознаки згідно з фабулою були, а саме порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку, вчинене щодо державного діяча з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації.

При кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень слід урахувувати такі можливі види конкуренції норм: статей про загальну і спеціальну норми; статей, які передбачають спеціальні норми між собою; цілого і частини (частин).

Найпоширенішою проблематикою для обговорення в категорії аналізованих складів є конкуренція спеціальних та загальних норм кримінального закону. Це, насамперед, ст. 112 – ст. 115 КК України (а саме п. 8 ч. 2), а також співвідношення ст. 346 КК України із такими загальними складами, як ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України. Дійсно, якби не наявність в чинному КК України ст. 112, то у випадках умисного вбивства осіб, які передбачені як державний та громадський діяч, слід було б застосовувати саме п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, позаяк вид та розмір покарання в обох статтях однаковий, а ст. 115 КК України простіше застосувати через відсутність потреби доведення об'єкта (основи національної безпеки) та мотиву (зв'язок діяння із державною чи громадською діяльністю). Проте наразі в чинному

КК України наявна ця стаття, а отже, спеціальна норма має перевагу над загальною. Це відповідає принципам точності та повноти загальних правил кримінально-правової кваліфікації. Ключовими аспектами їх відмінностей є, по-перше, об'єкт у прояві різних суспільних відносин (національна безпека і життя особи) та потерпілий, який вважається основним для цього відокремлення; по-друге, конструкція об'єктивної сторони побудована по-різному, а саме умисне вбивство на противагу посягання на життя (замах на вбивство та саме вбивство).

Ставлення до схожих спеціальних норм у науковців є різне, так, наприклад, М. Хавронюк пропонує відмовитись від ст. 112 на противагу кваліфікованому складу ст. 115 КК України [284, с. 119]. М. Шепітько також зазначає, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 112 КК України, теоретично, могло бути повністю означене як обтяжуюча ознака умисного вбивства (ч. 2 ст. 115 КК України) [301, с. 82]. Таке рішення про вказівку на державного діяча, як на обтяжуючу обставину, для загальної норми представлена, зокрема, в КК Французької Республіки (ст. 221-4 «Про посягання на життя людини» [133]) та КК Болгарії (ч. 1 ст. 116 – вбивство посадової особи, представника громадськості [119]). В. Павликівський пропонує відмовитися від спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю та власність журналіста, а лише доповнити ст. ст. 112, 121, 122, 146, 147 КК України кваліфікуючими обставинами: «вчинення вказаних дій стосовно особи, її близького родича чи члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою професійної або громадської діяльності» [179, с. 25]. Таке рішення можна спроектувати на кримінально-правову охорону діяльності державних та громадських діячів. Це дає змогу вивільнити текст КК України від надлишку норм.

О. Сотула, навпаки, зауважує, що наявність в українському законодавстві такої спеціальної норми, як ст. 112 КК України, має чітко виражений превентивний характер і, завдяки визначенню об'єкта посягання, дає змогу більш точно зрозуміти мету та мотиви кримінального правопорушення проти життя, особливо коли вбивство застосовується як інструмент впливу на певні державно-владні відносини та інститути [249, с. 207].

Схожі ознаки (родовий об'єкт, наявність двох безпосередніх об'єктів, потерпілий, мотив, а ще деяка відмінність у видах криміналізованих погроз) можна виокремити для розмежування погрози чи насильства щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України) із загальними складами погрози (ст. 129 КК України «Погроза вбивством», ст. 195 КК України «Погроза знищення майна») та насильства (ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 – «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 – «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 126 КК України «Побої і мордування»). А отже, в кожному кримінальному провадженні потрібно ретельно з'ясовувати мотив вчиненого діяння. Кваліфікувати відповідні погрози або насильство щодо державного чи громадського діяча за тією чи іншою частиною ст. 346 КК України можна лише за умови встановлення, що вони вчинені у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, що вказує на наявність та потребу встановлення декількох безпосередніх об'єктів.

Аналіз розмежувальних характеристик загальної норми, передбаченої ст. 195 КК України, та «спеціальної» погрози (щодо власності), передбаченої ч. 1 ст. 346 КК України, окрім вказаних вище (об'єкт, особа потерпілого та мотив), полягає також у декількох особливостях: зміст погрози за ст. 195 КК України полягає в погрозі «знищенням майна», тоді як в ч. 1 ст. 346 КК України – «знищенням і пошкодженням майна»; ст. 195 КК України встановлює обов'язковий спосіб вчинення шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, натомість, у ч. 1 ст. 346 КК України конкретизований спосіб не вказано; особливістю ст. 195 КК України є «реальність» як ознака побоювання здійснювання такої погрози (до слова, така ознака є оціночним і дискусійним питанням), а для кримінально-правової кваліфікації погрози за ч. 1 ст. 346 КК України встановлення реальності підстав її побоювання не є необхідним.

Варто ще наголосити, що ст. 346 КК України є спеціальною і щодо іншої статті, яка теж є спеціальною стосовно кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, – це ст. 350 КК України (Погроза або насильство щодо службової особи). Вбачається, що якби не ст. 346 КК України, то здебільшого послуговувалися б ст. 350 КК України, але, з огляду на наявність ст. 346 КК України, погрозу чи насильство щодо службової особи, яка вказана в переліку «державних діячів», треба кваліфікувати за ст. 346 КК України.

Ще суперечності зумовлює наявність у переліку державних діячів деяких суддів і працівників правоохоронного органу, а в КК спеціальних норм щодо охорони суддів та працівників правоохоронного органу. Д. Теслюк підтримує пропозицію виключення з переліку державних діячів осіб, які здійснюють правосуддя [263, с. 71]. Однак, ця ситуація наразі не вирішена, відтак кримінально-правова кваліфікація при такій конкуренції має здійснюватися за нормами, що передбачають відповідальність на посягання щодо того виду діяльності, на який спрямований умисел винного. У таких випадках розмежувальною ознакою для таких кримінальних правопорушень буде не потерпілий (бо він є спільною ознакою), а діяльність, у зв'язку з якою вчиняється конкретне кримінальне правопорушення. Іншими словами, слід дослідити, чи це посягання у зв'язку із виконанням правоохоронних функцій чи здійснення правосуддя чи інших важливих посадових обов'язків, які вважатимуться їх державною діяльністю.

Цікавим з точки зору предмета дослідження є співвідношення погрози і виявлення наміру вчинити кримінальне правопорушення (як стадії реалізації умислу). Н. Маслак зазначає, що «деякі види підготовчої діяльності є настільки суспільно небезпечними, що інтереси захисту від такої діяльності потребують застосування рішучих заходів на більш ранній стадії» [158, с. 65]. Д. Теслюк, натомість, не погоджується, що погроза – це виявлення наміру [263, с. 31]. Розмежуванням в цьому разі є те, що погроза – це конкретна суспільно-небезпечна дія, яка дійсно може бути як прояв наміру, але в окремих випадках, передбачених КК України, утворює склад кримінального правопорушення. Однак, виявлення наміру характеризує себе як проміжний етап на шляху до вчинення суспільно небезпечного діяння (хоча не підлягає кримінально-правовій оцінці), а погроза може як реалізуватись у майбутньому, так і не реалізуватись взагалі. Натомість, виявляти намір до несправжнього кримінального правопорушення взагалі виходить за межі уявлення про вину. Відмінністю є також те, що погроза державному чи громадському діячу тягне за собою кримінально-правові наслідки, а виявлення наміру – ні. Також якщо кінцева ціль погрози – це залякати потерпілого, то у виявленні наміру такої цілі немає.

У п. 10 Постанови ВСУ від 26.06.1992 № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» зазначено, що посягання на життя, здоров'я та власність працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, скоєне безпосередньо після погрози вчинити такі дії, не потребує додаткової кваліфікації за статтею про відповідну погрозу [209]. Таке положення є суперечливим із декількох причин: по-перше, тільки через перебіг часу винного ставлять у різне становище за одне і те саме діяння; по-друге, оціночне поняття «безпосередньо». Можна припустити, що це положення вказує на те, що погрозу можна визнавати готуванням, і закінчене кримінальне правопорушення поглинає цю стадію погрози. Відтак постає питання, як змінюється ситуація, коли між погрозою і реальним кримінальним правопорушенням минув деякий (не виключено, що тривалий) час? Відтак за цією логікою така погроза має теж сприйматись як готування, а значення погрози як самостійного кримінального правопорушення має місце тільки тоді, коли саме посягання, про яке йшлося у погрозі, реалізовано не було. З теоретичного боку вважаю, що неправильно брати за акцент, коли саме була висловлена погроза. Однак, із практичного, допускаю, що в реальності нескладно уявити ситуацію, коли суб'єкт спершу погрожує як момент психологічного впливу і одразу після цього вчиняє насильство.

М. Дімітров порівняв суворість покарання, що може бути застосоване за готування до кримінального правопорушення та за відповідну погрозу вчинити таке кримінальне правопорушення (при наявності відповідної норми), і підсумував, що це не слугує аргументом на користь такого законодавчого підходу. Придбання ножа з метою подальшого його використання як знаряддя вбивства слід розцінювати як стадію готування до умисного вбивства, за що передбачено покарання до 7,5 років позбавлення волі. Водночас висловлення погрози вбивством, навіть за умови реального наміру її здійснення, має кваліфікуватися винятково як погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України), санкція за яку значно м'якша – до 2 років обмеження волі. Для науковця є очевидним, що обидва діяння ґрунтуються на справжньому намірі позбавити людину життя, а суспільна небезпека погрози (принаймні, дійсної) не менша ніж підшукування

знарядь. Відтак М. Дімітров пропонує удосконалення ст. 14 КК України шляхом доповнення її частиною, яка б визначала готуванням до злочину також висловлення погрози його вчинення. Така погроза має розглядатися як передача від одного суб'єкта до іншого інформації – вербальним чи невербальним способом – із обіцянкою (дійсною чи удаваною) у майбутньому заподіяти конкретну, передбачену законом шкоду з метою залякування. При цьому основним критерієм для кваліфікації такої дії, як готування до злочину, має бути наявність обґрунтованих підстав припускати реальність виконання цієї обіцянки [57, с. 113]. Така ідея цілком прийнятна, позаяк враховує не вибірковий, а однаковий захист усіх суспільних відносин від погроз заподіяння умисної шкоди і дає змогу вивільнити текст закону від статей про погрози як самостійні склади кримінальних правопорушень. Водночас, зважаючи на те, що за готування до кримінальних проступків і нетяжких злочинів не настає кримінальна відповідальність, це виключатиме й можливі випадки малозначності таких погроз.

Під час розгляду питання суміжних із досліджуваними складів кримінальних правопорушень, слід зазначити, що суміжними складами кримінальних правопорушень називають «склади кримінальних правопорушень зі спільними ознаками». Таке поняття відображає групу кримінальних правопорушень, об'єднаних за одним критерієм: кожен із них має ознаки тотожні з ознаками з іншого складу кримінального правопорушення [35, с. 209]. Л. Брич дійшла висновку, що з певними розбіжностями, але автори одностайні в тому, що обов'язковим атрибутом суміжних складів кримінальних правопорушень є наявність тотожних за змістом ознак [35, с. 206]. Особливістю суміжних складів для кримінальних правопорушень, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча, є передбачення в Особливій частині КК таких самих посягань щодо інших спеціальних потерпілих (журналіст, працівник правоохоронного органу, представник влади, суддя, службова особа та інші). Аналіз цих складів засвідчує, що такі кримінальні правопорушення уподібнюються та вирізняються специфічними юридичними ознаками. Їх схожість полягає в ознаках: об'єктивній стороні (посягання на життя, погроза, насильство, втручання тощо), поглядах на суб'єкт та суб'єктивну сторону («вчинення у зв'язку із...»). Окрім цього, їх зміст визначається наявністю двох

безпосередніх об'єктів, які залежать від діяльності потерпілих. Водночас коло спеціальних потерпілих суттєво відрізняє їх у кожному випадку та має індивідуалізований характер. Зазвичай сплутати ці норми при кваліфікації складно, крім випадків, коли суміжні кримінальні правопорушення утворюють конкуренцію спеціальних норм, яку слід відмежовувати від суміжності складів кримінальних правопорушень. О. Марін доводив потребу виокремлення такого виду конкуренції, наводячи такі ознаки: 1) одне діяння підпадає під ознаки декількох норм (щонайменше, трьох: двох спеціальних і однієї загальної); 2) конкуруючі норми однаково мають потенційну можливість бути застосованими щодо вирішення конкретного випадку, тобто вони діють паралельно і не виключають одна одну; 3) між конкуруючими нормами простежується функціональний зв'язок, який виражається в тому, що застосування однієї з них унеможливорює застосування іншої. Водночас, якщо на момент кримінально-правової кваліфікації одна з таких норм буде скасована, інша може бути використана для оцінки вчиненого діяння [157, с. 49–52]. Окрім цього, ці спеціальні норми не перебувають у підпорядкуванні одна одній ні за об'ємом, ні за змістом [157, с. 149]. Проте Л. Брич вказує, що конкуруючі норми не позбавлені певного підпорядкування – вони підпорядковуються за змістом спільній для них загальній нормі [34, с. 276]. Однак, видається, що цей зв'язок між спеціальними нормами називати «підпорядкуванням» (поняття, яке має в собі вертикальне співвідношення) є не зовсім коректним. Цей зв'язок, радше, слід розглядати як спільну характеристику цих норм, а не відношення підпорядкування однієї норми іншій.

Така конкуренція проявляється саме в досліджуваних кримінальних правопорушеннях більш яскраво, оскільки існують спеціальні норми, що також захищають представника влади, службову особу, суддю. Водночас більшість потерпілих із чинного переліку державних діячів можна назвати представниками влади, всі вони вважаються службовими особами (крім громадського діяча), а деякі із них є суддями. Кваліфікація за такої конкуренції має бути за тою статтею, що передбачає більш «спеціальну» (якщо так можна висловлюватись) норму, яка найбільш точно описує специфіку правопорушення, без застосування іншої норми.

КУпАП передбачає також низку правопорушень, що стосуються охорони державних діячів в Україні. Вони здебільшого передбачені в Главі 15 «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління», і до них можна віднести: ст. 185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України»; низку адміністративних правопорушень, пов'язаних із невиконанням законних вимог (зазвичай це ненадання інформації, надання неправдивої або неповної інформації, порушення встановлених законодавством строків надання інформації, створення перешкод чи інше невиконання законних вимог) різних категорії державних діячів: посадових осіб Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань (ст. 185-13 КУпАП); народного депутата України, Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 188-19); посадових осіб Національного банку України (ст. 188-29); члена Вищої ради правосуддя (ст. 188-32); членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 188-35); Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 188-40); судді Конституційного Суду України (ст. 188-49 КУпАП) [77].

Якщо інші адміністративні правопорушення тільки доповнюють кримінально-правові засоби охорони діяльності державних діячів, то ст. ст. 188-19, 188-32, 188-35 КУпАП очевидно конкурують із ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України. Так, караними діями в ст. 188-19 КУпАП є недодержання встановлених законом строків надання інформації (відповіді), ненадання інформації, надання неправдивої або неповної інформації, невиконання законних вимог, створення перешкод у роботі під час здійснення народним депутатом України, Рахунковою палатою або її членом своїх повноважень; в ст. ст. 188-32, 188-35 КУпАП – невиконання законних вимог члена Вищої ради правосуддя або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо надання інформації, документів, судової справи (її копії), надання завідомо недостовірної інформації, недодержання встановлених законом строків надання інформації. Об'єктивна сторона ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України полягає в такому самому – невиконанні законних вимог, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації – і передбачає відповідальність щодо тих самих потерпілих. Суб'єктом адміністративних правопорушень є посадова особа, і в

ст. ст. 351, 351-1 – службова особа, окрім ст. 351-2 КК України, де суб'єкт (за необґрунтованих причини) визначений загальний. І. Копотун під час дослідження цих складів кримінальних правопорушень зазначив, що навіть не дуже прискіпливий погляд на окреслені діяння засвідчує, що вони «не дотягують» до рівня кримінального правопорушення [171, с. 650]. Ситуація виглядає незрозумілою, оскільки така конкуренція між адміністративними та кримінально-правовими нормами створює правову невизначеність, яка може негативно вплинути на правозастосовну практику. Більше того, дублювання складів правопорушень у різних правових площинах знижує ефективність правового регулювання та зумовлює ризик неоднозначного тлумачення. Вирішення цієї колізії потребує чіткого розмежування відповідальності, що забезпечить узгодженість законодавства, адже розмежування відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки діяння має важливий превентивний і практичний характер. У ч. 2 ст. 9 КУпАП зазначено: «Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності» [77]. Відтак, як уже зазначалося, рекомендую виключити з КК України ст. ст. 351, 351-1, 351-2.

Статті, які містять положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за посягання на державну чи громадську діяльність, здебільшого не передбачають кваліфікуючих ознак для складів кримінальних правопорушень. Винятком є ст. 344, де такою ознакою є вчинення службовою особою. А ознака «щодо державних чи громадських діячів» у ст. 163 КК України і сама є кваліфікуючою для основного складу кримінального правопорушення – порушення таємниці кореспонденції. Очевидно, що попри те, що кваліфікуючі ознаки в статті загальної норми передбачені, в спеціальних нормах вони, здебільшого, відсутні. Відтак постає питання щодо кваліфікації у випадках, коли спеціальна норма не передбачає кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак, які відображені в загальній нормі, а також щодо кваліфікації кримінальних правопорушень, які «складені» з посягань, щодо яких виокремлені кваліфікуючі ознаки.

Пленум Верховного Суду України дав рекомендацію кваліфікувати умисне вбивство відповідних спеціальних потерпілих чи замах на нього, коли вони вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, додатково і за відповідними пунктами цієї статті [225]. В. Кудрявцев, І. Сень, О. Сотула дійшли висновку про необхідність кваліфікації вбивства або замаху на вбивство на так званих спеціальних потерпілих лише за статтями, які передбачають спеціальну норму, незалежно від наявності інших кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України [135, с. 14; 242, с. 162; 251, с. 16]. Д. Теслюк також підтримав цей підхід, вказавши, що кваліфікацію за сукупністю не можна визнати правильною, враховуючи принцип недопустимості подвійного інкримінування [263, с. 170]. О. Сотула вважає, що умисне вбивство державного чи громадського діяча на замовлення є окремим випадком до більш широкого складу умисного вбивства, вчиненого на замовлення, і скоєння посягання на життя державного чи громадського діяча на замовлення додаткової кваліфікації за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України не потребує [251, с. 16]. Основним аргументом є посилання на принцип кримінального права про заборону подвійної інкримінації.

Інші науковці, зокрема О. Бантишев, В. Навроцький, зазначають: якщо є відповідні додаткові кваліфікуючі ознаки, то кримінально-правова кваліфікація має здійснюватися за сукупністю із посиланням на відповідні статті, що містять і загальну, і спеціальну норми, що загалом відповідає принципу повноти і точності кримінально-правової кваліфікації [165, с. 474; 18, с. 122]. Така думка є слушною, позаяк ніхто «не відмінив», відтак це має бути показано у формулі та формулюванні кваліфікації, наприклад, того, що вчинено вбивство на замовлення, або з корисливими мотивами, або загальнонебезпечним способом, чи державним діячем є вагітна жінка тощо. В таких випадках принцип повноти кримінально-правової кваліфікації буде дотримано тоді, коли кваліфікації будуть піддані всі діяння всіх учасників кримінально-протиправних відносин. На підставі аналізу позицій науковців та Верховного суду України погоджуся, що у таких ситуаціях, за наявності кваліфікуючих ознак, посягання на життя або здоров'я державного чи громадського діяча кваліфікується за сукупністю.

Стосовно кримінально-правової кваліфікації правопорушень, «складених» із посягань, щодо яких виокремлені кваліфікуючі ознаки, зокрема щодо кваліфікації втручання у діяльність державного діяча, вчиненого із використанням службового становища, постає питання: чи такі дії охоплюються лише ч. 2 ст. 344 КК, зважаючи, що діяння, вчинені службовою особою з використанням службових повноважень, підпадають також під ст. 364 КК; чи слід застосовувати сукупність ч. 2 ст. 344 та ч. 2 або 3 ст. 364 КК. В. Навроцький пояснює: кримінальна відповідальність за складені кримінальні правопорушення диференціюється з врахуванням ознак, що вказуються у диспозиції статті про відповідне правопорушення; на вирішення питань відповідальності за складене кримінальне правопорушення не мають впливати ознаки, що посилюють відповідальність за елементи складеного кримінального правопорушення. Відповідно, кваліфіковані та особливо кваліфіковані види кримінальних правопорушень не поглинаються диспозицією норми про складене правопорушення, а скоєне слід кваліфікувати за сукупністю [165, с. 433].

Здійснений аналіз дав змогу узагальнити надбання вчених про кримінально-правову кваліфікацію та застосувати його до випадків кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень, що дало можливість висловити конкретні рекомендації для правозастосування. Необхідно зробити висновок, що правильна кримінально-правова кваліфікація діянь, які посягають на діяльність державного чи громадського діяча, а також призначення справедливого покарання залежить від повноти, всебічності та точності проведення відмежування такого кримінального правопорушення від інших суміжних із ним або конкуруючих норм за унікальними об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Натомість визначальною ознакою, за допомогою якої слід відмежовувати досліджувані кримінальні правопорушення, є особа потерпілого, провадження нею державної чи громадської діяльності та спеціальний мотив. Особливу увагу слід приділяти аспектам кваліфікації множинності, стадій кримінально-правопорушення та співучасті, адже саме ці аспекти часто зумовлюють складнощі у визначенні правильної юридичної оцінки діянь.

3.2 Особливості реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні

Дискусійне питання, що слід вважати кримінальною відповідальністю, здебільшого омину увагою через обмеженість обсягу дослідження. Однак, тезисно: наявна неоднозначність уявлення про кримінальну відповідальність зазвичай зумовлена багатокомпонентністю такого феномена. Так, це передбачені кримінальним законом вид та міра обмеження прав і свобод злочинця [21, с. 30]; обов'язок особи нести відповідальність за свої кримінально-протиправні дії [17, с. 23; 85, с. 100; 175, с. 114]; кримінально-правові відносини із приводу прав та обов'язків, що визначаються нормами кримінального права [302, с. 152]; одна з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин [88, с. 68].

Не відкидаючи позицій вказаних вище, із огляду саме на ретроспективний аспект, кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти державного та громадського діяча в Україні передбачає вимушене підлягання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, державному осуду, а також передбаченим обмеженням особистого, майнового або іншого характеру, які визначені обвинувальним вироком суду. Кримінальне покарання є складовою кримінальної відповідальності, відтак у цій роботі більше зосередиться увага на концепції «кримінальна відповідальності – покарання», з огляду на ширші можливості для аналізу змісту вітчизняних правових підходів, що дає змогу включити компаративістський аспект, а також має більш прикладний характер ніж, наприклад, акцент на концепції кримінальної відповідальності як правовідносин чи обов'язку.

Достатня кримінально-правова охорона діяльності державного та громадського діяча полягає в поєднанні щонайменше двох аспектів – криміналізації (зарахування того чи іншого суспільно небезпечного діяння до кримінально-протиправних із встановленням кримінальної відповідальності за нього [68, с. 14]) та пеналізації (встановлення покарання за вже криміналізоване кримінальне правопорушення [187, с. 49]). Наявність у кримінальному законі статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за правопорушення, є лише початковим етапом

у забезпеченні правової охорони певної категорії осіб. Наступним важливим етапом є впровадження ефективної та адекватної міри покарання за такі посягання, що має мати як превентивний, так і справедливий каральний ефект. Невідповідність між формальними нормами і фактичною практикою їх застосування ставить під сумнів ефективність захисту державних та громадських діячів, що потребує термінового реагування.

Звісно, норми, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державних чи громадських діячів не є унікальними та ізолюваними, вони перебувають у певних вертикальних («загальна – спеціальна норма») та горизонтальних зв'язках. Щодо останніх, очевидно, що, крім державних чи громадських діячів, кримінальне законодавство захищає й інших потерпілих із так званим спеціальним статусом, які здійснюють законну діяльність у межах держави. Відтак дослідження буде охоплювати, заразом, порівняння санкцій цих норм між собою [275, с. 395].

Система кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, вирізняється багаторівневою структурою правової відповідальності, яка відображає диференціацію суспільної небезпеки відповідних посягань. Так, вона охоплює: 3 проступки, 2 нетяжкі злочини, 2 тяжкі злочини, 2 особливо тяжкі злочини. Таке співвідношення демонструє певну рівновагу в оцінці суспільної небезпечності таких діянь. Це свідчить про усвідомлення законодавцем поступового наростання загрози, яку становлять подібні правопорушення для функціонування державного апарату та інститутів громадянського суспільства. Така система кримінальних правопорушень демонструє тенденцію до комплексного підходу у протидії кримінальним правопорушенням проти державних та громадських діячів, поєднуючи механізми превенції, диференціації відповідальності та забезпечення справедливого покарання. Отож, слід розглянути їх детальніше.

Санкція ст. 112 КК України за посягання на життя державного чи громадського діяча визначає альтернативне покарання у виді або позбавлення волі на певний строк (від десяти до п'ятнадцяти років), або довічного позбавлення волі. Також, як додаткове покарання, передбачено можливу конфіскацію майна. Вид та розмір

покарання у виді позбавлення волі збігається із ч. 2 ст. 115 КК України, що є загальною у співвідношенні із ст. 112 КК України. Відмінністю є наявність в ст. 112 КК України додаткового покарання – конфіскація майна, яка не передбачена в п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Оскільки ця норма є спеціальною порівняно з тією, що міститься в розділі II Особливої частини КК України, то основна ідея змін у рівні репресивних заходів порівняно з загальними нормами має спрямовуватися на їх посилення. У такому разі ця тенденція певним чином не «спрацювала», очевидно, через те, що в цих нормах уже передбачено найбільш сувору міру покарання [275, с. 395]. Проте, з іншого боку, таке посилення кримінальних репресій відбулося шляхом конструювання складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України, як усіченого (криміналізацію як закінченого не тільки вбивства, а й замаху на його вчинення).

У ст. ст. 379, 443 КК України, де потерпілим від посягання на життя є суддя і представник іноземної держави або інша особа, яка має міжнародний захист, відповідно, нижня межа строку позбавленням волі є нижчою, а саме вісім років. Відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України) закріплює нижню межу на рівні дев'яти років, що на рік більше від нижньої межі, передбаченої ст. ст. 379, 443 КК України, але на рік менше, ніж передбачено санкцією ст. 112 КК України [275, с. 395].

Ч. 2 ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер вчинене щодо державних чи громадських діячів» за критерієм строку позбавлення волі є тяжким злочином, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років. Варто зазначити, що порушення таємниці листування звичайної людини є кримінальним проступком (передбачено покарання у виді штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправних робіт на строк до двох років, пробаційного нагляду на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк) [275, с. 395]. Зазначене в ч. 2 ст. 163 КК України покарання видається, на мій погляд, надмірно суворим і непропорційним порівняно з відповідальністю за аналогічні посягання, вчинені стосовно інших осіб.

Це додатково підкреслює висловлену потребу в перегляді цієї норми, аби уникнути необґрунтованої криміналізації та надмірного карального впливу.

Щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України «Втручання в діяльність державного діяча», то ч. 1 цієї статті є нетяжким злочином і її санкція передбачає: 1) штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) пробаційний нагляд на строк до двох років; 3) обмеження волі на строк до двох років; 4) позбавлення волі на строк до двох років.

Доволі невинуватеною видається ситуація із таким невеликим розміром штрафу в одному альтернативному переліку і позбавленням волі на строк до двох років. До прикладу, за втручання в діяльність судді передбачений штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і верхня межа покарання – пробаційний нагляд на строк до трьох років [275, с. 395].

Ч. 2 ст. 344 КК України передбачає кваліфікований склад кримінального правопорушення, а саме вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 344 КК України, особою з використанням свого службового становища і тягне за собою можливість призначення: 1) штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) обмеження волі на строк до трьох років; 3) позбавлення волі на строк до трьох років. Як додаткове покарання особу винного можна позбавити права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Аналогічні посягання є кримінально-караними і щодо інших спеціальних потерпілих (наприклад, ст. ст. 343, 376 КК України). Зазначу, що санкції цих норм не є узгодженими. Більше того, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця законодавцем визначається як проступок, а основні склади за ст. ст. 344, 376 КК України є нетяжкими злочинами. Покарання у ч. 1 ст. 343 КК України та ч. 1 ст. 376 КК України однакові між собою за видами покарання, але не за розміром, а від ст. 344 КК України вони відрізняються ще й за видами (два спільні види та два відмінні). Спільним є те, що найменш суворе покарання за основний склад у таких нормах є штраф. Найменший штраф із-поміж порівнюваних санкцій передбачено санкцією ч. 1 ст. 343 КК України, а саме до 100 неоподатковуваних мінімум доходів

громадян (нижньою межею слід вважати 30 неоподатковуваних мінімум доходів громадян, опираючись на ст. 53 КК України). Найбільший розмір штрафу із достатнім розходженням передбачений у ч. 1 ст. 376 КК України (від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Санкція ст. 344 КК України найбільш сувора – передбачає покарання у виді обмеження волі і позбавлення волі на певний строк [275, с. 396].

Аналіз санкцій ст. 346 КК України «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча» дає змогу зробити висновок, що у трьох частинах цієї статті об'єднано та встановлено відповідальність за нетяжкий, тяжкий та особливо тяжкий злочини. Вказана стаття у своїх частинах містить посягання, які є самостійними кримінальними правопорушеннями, за умов, якщо вони вчинені не щодо державних чи громадських діячів (загальні склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України). За вчинення посягання у вигляді погрози, передбаченого у ч. 1 ст. 346 КК України, можливе застосування: 1) обмеження волі на строк до п'яти років; 2) позбавлення волі на строк до п'яти років.

Натомість діяння, передбачені ч. 2 ст. 346 КК України, – умисне заподіяння державному чи громадському діячу середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років. До речі, така конструкція частини статті, що об'єднує різні за ступенем тяжкості суспільно небезпечні діяння і визначення для них однакової міри покарання, є суперечливою. Оскільки це протирічить принципу пропорційності. Натомість у загальних кримінально-правових нормах відбувається диференціація відповідальності за насильство різної тяжкості. Так, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій за загальною нормою – ст. 126 КК України – є проступком із максимально можливим покаранням у виді виправних робіт на строк до одного року. Легке тілесне ушкодження теж є проступком, що у разі спричинення короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності може каратися максимум обмеженням волі на строк до двох років (у разі неможливості застосування штрафу, громадських і виправних робіт, пробаційного нагляду). Також варто

зазначити, що завдання будь-якій людині (яка не є спеціальним потерпілим) середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 122 КК України) навіть при своїй найбільш суворій межі – позбавлення волі на строк до трьох років – не дотягує до найнижчої межі строку позбавлення волі за завдання таких самих середньої тяжкості тілесних ушкоджень (або навіть побоїв, що не спричинили тілесного ушкодження) державному чи громадському діячу [275, с. 396].

За завдання державному чи громадському діячу тяжких тілесних ушкоджень винна особа може підлягати покаранню у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років. Для порівняння, загальна норма щодо умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 121 КК України) встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Якщо далі досліджувати зв'язки між нормами, що передбачають аналогічні посягання на інших спеціальних потерпілих, то покарання відрізняються. Так, санкції у випадку погроз щодо судді (ч. 1 ст. 377 КК України), працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України) є тотожними та передбачають меншу суворість, ніж щодо державного чи громадського діяча. Як наслідок, за такі дії можуть призначатися виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років або обмеження чи позбавлення волі на строк до трьох років. Аналогічно сконструйовано ще одне кримінальне правопорушення, на яке слід звернути увагу, а саме ст. 350 КК України «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», яке за суворістю видів та розміру покарання «посідає останнє місце» з-поміж вказаного вище переліку, оскільки за погрозу за ч. 1 ст. 350 навіть не передбачено позбавлення волі, і вона є кримінальним проступком на відміну від ст. ст. 345, 346, 377 КК України. Тенденція, що кримінальним законом насильство проти державного чи громадського діяча карається більш суворо, простежується і при аналізі санкцій, передбачених ч. ч. 2, 3 ст. 345, ч. ч. 2, 3 ст. 346, ч. ч. 2, 3 ст. 350 та ч. ч. 2, 3 ст. 377 КК України [275, с. 397].

Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 351, ст. ст. 351-1, 351-2 КК України, які закріплюють відповідальність за перешкоджання діяльності таких державних діячів, як народний депутат України, член Рахункової палати, член Вищої

ради правосуддя та член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, визначено кримінальними проступками. Аналіз санкції дає розуміння загалом про схожість покарань, зокрема: у всіх трьох передбачено однакові види та розміри покарань, а саме, пробаційний нагляд на строк до трьох років та обмеженням волі на строк до трьох років. Проте штраф, який також передбачається у цих трьох статтях, відрізняється розміром. Так, за перешкоджання діяльності народного депутата України він становить від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а в ст. ст. 351-1, 351-2 КК України зазначено менший розмір меж штрафу – від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В. Кислун акцентує на незначному розмірі грошового штрафу і зазначає, що в умовах гострої політичної боротьби таке покарання навряд чи може зупинити правопорушників. Хоча автор цього не вказує, вбачається, що він пропонує передбачити в такому випадку більш суворе покарання [73, с. 15].

За конструкцією об'єктивної сторони в кримінальному законі є ще схожі до ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України кримінальні правопорушення, а саме: ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», ст. 157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача», ст. 170 «Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій», ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Проте це концептуально різні посягання і порівнювати їх положення є недоцільним [275, с. 397].

Водночас укотре необхідно зазначити про наявність таких норм у КУпАП та порівняти норми, що встановлюють адміністративну відповідальність за вчинення аналогічних діянь. Так, ст. 188-19 КУпАП «Невиконання законних вимог народного депутата України, Рахункової палати, члена Рахункової палати», встановлюючи адміністративну відповідальність, передбачає покарання у вигляді штрафу в межах від двохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (залежно від потерпілого та ознаки повторності). Нагадаю, що об'єктивна сторона цих адміністративних і кримінальних правопорушень майже збігається, суб'єкт також –

посадова особа і службова особа. Санкції відрізняються, але викликає здивування, що нижня межа штрафу як адміністративного покарання є більшою, ніж це передбачено у відповідних кримінально-правових нормах. Відтак це також є законодавчим недоліком та додатковим аргументом до позиції, висловленої раніше в цій роботі.

Отже, можна зробити висновок, що санкції щодо різних спеціальних потерпілих між собою неузгоджені та нетотожні. Звісно, законодавець не пояснює мотивацію в частині, кому надавати більшу чи меншу «цінність» [275, с. 397]. Ймовірно цей розподіл опирається на важливість самої діяльності, яку здійснює потерпілий, та негативних наслідків, що у зв'язку із таким посяганням можуть виникнути.

Вивчення санкцій засвідчило, що здебільшого за ступенем визначеності вони є відносно визначені (передбачають можливість при правозастосуванні обрання різних видів санкцій чи їх різної кількісної міри), залежно від кількості несприятливих наслідків, що загрожують винному, – альтернативні (декілька покарань, один із яких може бути застосовано). Ще одною підсумковою характеристикою є «гнучкість» санкцій. Звісно, санкції мають бути доволі гнучкими, щоб суди могли застосовувати їх із врахуванням конкретних обставин провадження (індивідуалізації покарання), але водночас вони мають перебувати в логічних визначених рамках для забезпечення правової визначеності.

При визначенні виду та розміру покарання законодавець має опиратись, насамперед, на об'єкт складу кримінального правопорушення, на який посягає діяння, бо він відображає суспільні відносини, що підлягають охороні, і визначає ступінь їхньої шкоди, що є ключовим для справедливого покарання. Зважаючи, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 112, 346 КК України, є багатооб'єктними і їхня суспільна небезпечність відтак є більшою, ніж, наприклад, у кримінальних правопорушеннях, які спрямовані виключно на життя, здоров'я особи, непов'язані із державною чи громадською діяльністю. Відповідно, очевидно, що покарання за посягання на особисті чи майнові права потерпілого, які вчиняються у зв'язку з виконанням ним службових повноважень, а також завдають шкоди чи створюють загрозу додатковим об'єктам поряд із основним, мають бути більш

суворими порівняно з посяганнями, непов'язаними з виконанням таких обов'язків. Більш детальний аналіз санкцій загальних та спеціальних норм викладено в таблиці:

Таблиця 3.2.1

№ з/п	Покарання, передбачене загальною нормою	Покарання, передбачене спеціальною нормою, що встановлює кримінальну відповідальність за правопорушення проти державного чи громадського діяча
1.	п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України: позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі	ст. 112 КК України: позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої
2.	ст. 129 КК України: пробаційний нагляд на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк. ст. 195 КК України: штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від шістдесяти до ста двадцяти годин, або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців.	ч. 1 ст. 346: обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк
3.	ч. 1 ст. 122 КК України: виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до трьох років. ч. 1 ст. 125 КК України: штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот годин, або виправні роботи на строк до одного року. ч.2 ст. 125 КК України: штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до одного року, або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк. ч. 1 ст. 126 КК України: штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські	ч. 2 ст. 346 КК України: позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років

	роботи на строк до двохсот годин, або виправні роботи на строк до одного року.	
4.	ч. 1 ст. 121 КК України: позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років	ч. 3 ст. 346 КК України: позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років

Такий порівняльний аналіз засвідчує, що санкції спеціальних норм є жорсткішими. Вони вищі як за мінімальною, так і за максимальною межею, ніж санкції загальних норм. Водночас загальні норми забезпечують більшу гнучкість у видах різноманітних покарань, особливо для правопорушень із нижчим ступенем суспільної небезпеки. Також спеціальні норми, як правило, передбачають більший акцент на позбавленні волі, а у загальних нормах частіше застосовуються альтернативні покарання, наприклад, штрафи або громадські роботи.

Закордонні науковці ще акцентують на врахуванні цілей покарання при визначенні законодавцем санкції тої чи іншої статті: превенція, ресоціалізація злочинців, компенсація шкоди та відновлення справедливості. У міжнародній практиці, на відміну від національної, особлива увага приділяється відновлювальному аспекту правосуддя, який охоплює відшкодування шкоди жертвам як захист суспільного інтересу [4, с. 49–81]. Інші зарубіжні дослідники наголошують, що дотримання принципу пропорційності є однією з основних вимог справедливості та правосуддя, зокрема й при призначенні покарання, і має на меті відповідність розміру покарання ступеню вини. Цей принцип є логічною основою покарання та фактором його легітимності [3, с. 684–694].

У рамках цього дослідження необхідно розглянути, як у Проєкті КК України передбачено кримінально-правовий аспект охорони державної та громадської діяльності. Спершу зазначу: в Проєкті КК України для вказівки на потерпілого термін «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», вживається один раз (не враховуючи Глосарій), а саме в Розділі 9.7. «Кримінальні правопорушення проти порядку публічного управління» як вказівка на ознаку, що підвищує тяжкість злочинів, передбачених статтями 9.7.6, 9.7.7 та 9.7.8, на два ступеня [259], натомість для позначення суб'єкта кримінального правопорушення – 8 разів у частині ознак, що підвищують тяжкість злочину на два ступеня. Водночас у чинному КК вказівка на державного чи громадського діяча використовується тільки для позначення потерпілого від кримінального правопорушення. Тобто логіка розробників така, що особливо відповідальне становище дає підвищену

відповідальність за неправомірні вчинки, але особливий захист від посягань у зв'язку з їх важливою діяльністю не передбачено повною мірою, що доволі несправедливо. Такий підхід суперечить системній логіці кримінально-правової охорони, яка має забезпечувати не лише підвищену відповідальність за порушення, а й належний рівень захисту осіб, які здійснюють важливу державну діяльність.

На перший погляд, спеціальні норми в Проекті нового КК України щодо кримінальної відповідальності за правопорушення стосовно державного діяча не передбачені. Так, буквального перекопіювання досліджуваних складів із чинного КК не відбулося, а зміна понять та концептуального підходу тільки ускладнюють розуміння. Варто зазначити, що розробники Проекту КК України намагаються максимально мінімізувати у ньому кількість спеціальних кримінально-правових норм. Зокрема стосовно досліджуваних кримінальних правопорушень щодо авторитету органів державної влади і об'єднань громадян та їх місця в Проекті КК України М. Хавронюк аргументує: «...Низка відповідних статей, які є у чинному КК, до Проекту КК не увійшла, оскільки є відповідні загальні склади кримінальних правопорушень і необхідність у формулюванні спеціальних складів відсутня. Йдеться, зокрема, про статті 345, 345-1, 346, 347, 347-1, 348, 349, 350, 352, 355 чинного КК [230, с. 362]. Також стосовно ст. 112 КК України науковець пояснює: «Робоча група не зберегла в розділі 9 Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України статтю щодо посягання на життя державного чи громадського діяча, бо воно має кваліфікуватись як кримінальне правопорушення проти життя» [230, с. 348].

Детальніше щодо складів кримінальних правопорушень, якими передбачено покарання за посягання на державну чи громадську діяльність державного чи громадського діяча, із схожими кримінальними правопорушеннями, що вказані в Проекті нового КК України, викладено нижче в форматі таблиці:

Таблиця 3.2.2

№ з/п	Стаття КК України	Стаття Проекту КК України	Формулювання об'єктивної сторони у диспозиції статті	Вид і розмір покарання
1.	ст. 112. Посягання на життя державного чи	ст. 4.1.5. Вбивство	ст. 112: Посягання на життя	позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення

	громадського діяча			волі з конфіскацією майна або без такої
			ст. 4.1.5: Спричинення смерті іншій людині	строкове ув'язнення від 13 до 16 років або довічне ув'язнення
2.	відсутня	ст. 9.7.6. Опір	Здійснення опору	штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або строкове ув'язнення на строк від 3 до 4 років
3.	ст. 346. Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча	Стаття 9.7.7. Насильство у зв'язку зі здійсненням особою службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням юридичного обов'язку чи використанням суб'єктивного права	ст. 346: Заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких тілесних ушкоджень чи нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень	позбавлення волі на строк від чотирьох до семи або від семи до дванадцяти років
			ст. 9.7.7: Застосування насильства, що завдало фізичного болю	штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або строкове ув'язнення на строк від 3 до 4 років
4.	ст. 344. Втручання у діяльність державного діяча	відсутня	Незаконний вплив у будь-якій формі	штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк
5.	ч. 1 ст. 351. Перешкоджання діяльності	ст. 9.7.8. Перешкоджання діяльності особи,	ч. 1 ст. 351: Невиконання службовою особою	штраф від однієї тисячі до двох тисяч (в ч. 1 ст. 351) або ста

	народного депутата України та депутата місцевої ради; ст. 351-1. Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати; ст. 351-2. Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	яка здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов'язки	законних вимог, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації; ст. 351-1: Невиконання службовою особою законних вимог, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації; ст. 351-2: Невиконання законних вимог, створення штучних перешкод у роботі	до однієї тисячі (в ст. ст. 351-1, 351-2) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк
			ст. 9.7.8: Перешкоджання діяльності (крім випадків незаконного впливу та перешкоджання, передбачених іншими статтями Кримінального Кодексу)	штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або строкове ув'язнення на строк від 3 до 4 років.

Водночас дуже цікаво спостерігати за генезою позиції робочої групи щодо кримінально-правової охорони цих осіб, яка змінювалася кардинально. Так, у Проекті станом до 14.09.2023 кримінально-правова охорона діяльності публічної службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, була доволі ґрунтовною, а саме в розділах «Злочини проти життя людини», «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини», «Кримінальні правопорушення проти ментальної та фізичної безпеки людини», «Кримінальні правопорушення проти особистої свободи та гідності людини», «Кримінальні правопорушення проти власності на речі», «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю», «Кримінальні правопорушення проти

порядку публічної служби», «Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військової честі» [258], загалом більше 40 кримінальних правопорушень, де було передбачено підвищення на два ступеня тяжкості, якщо кримінальні правопорушення вчинені «щодо людини (чи близької їй людини), яка займає особливо відповідальне становище, у зв'язку з виконанням нею службових повноважень в інтересах суспільства, правосуддя чи міжнародного правопорядку». Малозрозумілим видається вживання формулювання «людина, яка займає особливо відповідальне становище...», тоді як Глосарій дає роз'яснення, кого слід вважати «публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище». Видається, розробники це й мали на увазі, однак, десь стався збій комунікації. Проте згодом у Проєкті станом на 13.10.2023 були внесені правки і положення «щодо людини (чи близької їй людини), яка займає особливо відповідальне становище, у зв'язку з виконанням нею службових повноважень в інтересах суспільства, правосуддя чи міжнародного правопорядку» змінили на «щодо людини (чи близької їй людини), яка займає особливо відповідальне становище, у зв'язку з виконанням нею службових повноважень в публічних інтересах» [257] і такий варіант зберігався до 10.01.2024. Але у тексті Проєкту станом на 25.02.2024 та чинному варіанті таких обтяжуючих обставин не передбачено. Частково в деяких розділах наявна кваліфікуюча ознака «щодо службової особи...», яка обтяжує всього на 1 ступінь тяжкості [259]. Відтак можна стверджувати, що кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів, згідно з Проєктом КК України, зведена до мінімуму порівняно із чинним КК України. Відповідника «громадському діячу» або вдосконалення кримінально-правової політики в цій сфері в Проєкті КК України немає. Вважаю, що підхід реалізований в Проєкті КК України станом на 14.09.2023, який водночас не передбачаючи виокремлення самостійних складів кримінальних правопорушень, проте через закріплення «спеціального» потерпілого як ознаки, що підвищує тяжкість кримінальних правопорушень, забезпечує комплексну та ефективну кримінально-правову охорону діяльності державних діячів.

Водночас у розділі «Кримінальні правопорушення проти порядку публічного управління» наявне визначення терміна «представник громадськості», зокрема ним

є член неурядової організації, який із метою захисту прав, свобод людини і громадянина, задоволення законних суспільних інтересів добровільно контролює порядок підготовки державними органами або органами місцевого самоврядування нормативно-правових чи індивідуально-правових актів, їх прийняття або виконання (ст. 9.7.1) [259]. Вживається цей термін тільки в одній статті, а саме 9.7.6, яка передбачає відповідальність за опір цьому представнику громадськості під час його законної діяльності в публічних інтересах, за який передбачено штраф від 100 до 500 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 1 до 2 років або строкове ув'язнення від 3 місяців до 2 років. Можна стверджувати, що це положення є недостатнім, щоб бути підґрунтям для кримінально-правової охорони громадської діяльності в Україні, адже наявне лише в одній статті та має вузький функціональний контекст.

Також, як і в чинному КК України (п. 4 ст. 1 ст. 67 КК України), у Проєкті передбачено як обставину, яка обтяжує покарання, вчинення проступку «щодо людини (чи близької їй людини) у зв'язку зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням нею юридичного обов'язку або використанням її суб'єктивного права в публічних інтересах» (ст. 3.3.3 Проєкту). З цього приводу є декілька коментарів. По-перше, особа потерпілого не є відповідником «державного чи громадського діяча», але узагальнено наближено до цього. По-друге, такі обставини обтяжують покарання тільки за проступки (за злочин такі не передбачені). По-третє, наявна думка про достатність (повноцінність) тільки такого підходу до кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів. Можливо, передбачивши такий підхід у чинному законодавстві, можна досягти більшого для кримінально-правової охорони державних та громадських діячів, оскільки положення буде уніфікованим для всіх можливих посягань і не загромаджуватиме кодекс великою кількістю спеціальних правових норм. З іншого боку, відсутність спеціальних норм може послабити превентивний ефект. Відтак і надалі вважатиму, що наразі немає достатньо підстав, щоб кардинально змінювати підхід. Передбачення спеціальних кримінально-правових норм для захисту державних чи громадських діячів забезпечує посилену охорону

інтересів держави. Кримінально-правова охорона є повнішою, передбачаючи одночасно і спеціальні кримінально-правові норми, і ознаку виконання певної діяльності як обставини, яка обтяжує покарання. Немає необхідності поряд із положеннями «вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку» передбачати ще й обставину «вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з державною чи громадською діяльністю», оскільки це в такому разі вже охоплюються чинною редакцією.

Змін в Проєкті КК України зазнали також і види покарань у досліджуваних кримінальних правопорушеннях, зокрема, основними покараннями є штраф та строкове ув'язнення, отож, детальніше їх розгляну. Ці норми містять як дотичні ознаки, так і відмінності. Відтак спільними рисами про штраф як вид покарання в чинному КК України та Проєкті КК України є однакова назва покарання, а також те, що обидва акти передбачають штраф як основне і додаткове покарання, що застосовується залежно від тяжкості кримінального правопорушення. Обидва акти, враховуючи матеріальний стан винного, дають змогу суду ухвалювати рішення про розстрочення (відстрочення) штрафу. Також у двох випадках передбачено значний діапазон розмірів штрафу та диференційований підхід до розмірів штрафу залежно від тяжкості кримінального правопорушення і матеріального стану винного. Натомість основними відмінностями є: цільове призначення штрафу, а саме в Проєкті штраф спрямовується до спеціального Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, що є позитивним нововведенням, спрямованим на підвищення соціальної справедливості; мінімальна одиниця штрафу, а саме неоподатковуваний мінімум доходів громадян (як відомо, двозначна категорія в кримінальному праві) змінено в Проєкті на розрахункову одиницю, що дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року Законом про Державний бюджет України (ст. 1.4.2); обмеження щодо застосування штрафу (у Проєкті чітко передбачено, кому і за яких обставин не може призначатися цей вид покарання); окреслення в Проєкті чіткого терміну сплати штрафу і вказівки про те, як діяти, якщо він вчасно не сплачується. З огляду на це, положення Проєкту нового КК України є більш практично спрямованим порівняно із чинним, оскільки вони враховують

сучасні виклики правозастосування, орієнтуються на баланс між забезпеченням справедливості покарання і реальними можливостями його виконання, а також пропонують конкретні механізми адаптації санкцій до індивідуальних обставин.

Щодо співвідношення «позбавлення волі» із «строковим ув'язненням» (ст. 3.2.6 Проекту), то, крім зміни термінології (яку, до речі, семантично вважаю доцільною), Проект пропонує значні відмінності від чинного КК України у підходах до цього виду покарання. Зокрема, Проект вводить короткострокове ув'язнення (15 діб – 3 місяці) для проступків, в чинному законодавстві такого немає. Це сприяє гуманізації покарань. Окрім того, Проект розширює межі строків позбавлення волі до 20 років, а в окремих випадках – до 30 років. Проект також розмежовує проступки і злочини, вводячи гнучкіші санкції, тоді як чинний ККУ застосовує однаковий підхід до позбавлення волі для кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості.

Дані щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України та кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду за останні 5 років, отримані за відомостями статистики Генеральної прокуратури України, продемонстровані в Додатку Г. Такий порівняльно-кількісний аналіз дає змогу оцінити ефективність кримінального переслідування та рівень реалізації правозастосовної діяльності, і свідчить про вкрай низьку кількість кримінальних проваджень, скерованих до суду.

Аналіз вироків судів України, як оцінка фактичної реалізації тих санкцій, які розглянуто вище, є критично важливим для аналізу кримінальної відповідальності за посягання на діяльність державних чи громадських діячів із декількох причин: вивчення практики правозастосування; оцінки ефективності правових норм; ідентифікація проблем у правосудді тощо [275, с. 397]. Під час дослідження проаналізовано доступні вирoki щодо кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, які містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, аналіз яких детальніше викладено в Додатку Д.

М. Рубашенко наводить статистичну інформацію, отриману від Головного слідчого управління СБУ, як відповідь на інформаційні запити про кількість справ

(проваджень), які розслідувались за ст. 112 КК України у період із 2001 р. до 2013 р., зокрема їх було 11, а також 11 кримінальних проваджень відкритих щодо ст. 112 КК України, які розслідувалися органами досудового розслідування СБУ у період 2014 – 2015 рр. [235, с. 267]. За даними Українського центру суспільних даних за ст. 112 КК України за період 2017–2018 рр. виявлено 4 справи за участю присяжних, із яких 2 заборонені до оприлюднення, а також 4 документи, з яких 2 також заборонені до оприлюднення. Жодного кінцевого рішення серед них не виявлено [253, с. 12]. В Єдиному державному реєстрі судових рішень за ст. 112 КК України наявний тільки один вирок за період із 2012 до 2024 року, натомість, обліковано за цей період 34 кримінальні правопорушення [70]. Водночас, наявний обвинувальний вирок Кіровського районного суду м. Кіровоград, винесений 2013 року за ч. 2 ст. 28 – ст. 112 КК України, який містить рішення про призначення покарання у виді позбавлення волі строком на одинадцять років [39].

Щодо ч. 2 ст. 163 КК України, то за період від 2012 по 2024 рік є 9 обвинувальних вироків і жодного, де потерпілим є державний чи громадський діяч.

Випадків реєстрації органами досудового розслідування кримінальних проваджень за ст. 344 КК України з 2013 по 2023 рік було 118, із них тільки 2 скеровано до суду з обвинувальним актом, а вироків – 0 [70]. Натомість, в одному з цих кримінальних проваджень Солом'янський районний суд м. Київ звільнив особу від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінчення строків давності (ст. 49 КК України) та закрити кримінальне провадження [270].

За фактом погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України) було розпочато 198 кримінальних проваджень в аналізованому періоді. У відсотковому значенні, тільки 4 % від загальної кількості було скеровано до суду з обвинувальним актом, а у 0,5 % засуджено осіб [70]. Зокрема, проаналізовано рішення, в якому суд вирішив визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 346 КК України, та звільнити її від покарання за ч. 1 ст. 346 КК України, на підставі ст. 49 КК України, у зв'язку із закінченням строку давності притягнення до кримінальної відповідальності [41].

У часовий відтинок 2015 – 2024 рр. є один вирок за ч. 1 ст. 351 КК України, що стосується народного депутата України. Так, 09.09.2019 Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області призначив особі покарання за ч. 1 ст. 351 КК України у вигляді штрафу в розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а саме 3400 (три тисячі чотириста) гривень [40]. Зазначу, що від моменту винесення такого вироку до нині розмір штрафу зазнав змін у бік посилення репресії (був штраф від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; став штраф від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) [275, с. 398].

Щодо ст. ст. 351-1, 351-2 КК України, досвід судового розгляду у таких провадженнях нині в Україні відсутній. Це вказує на те, що або такі кримінальні правопорушення майже не вчиняються на практиці, або скоюються і їх не виявляють або ж суди неправильно кваліфікують такі кримінальні правопорушення.

Як підсумок, аналіз судової практики засвідчив, на жаль, одну закономірність – майже повну відсутність відповідних судових вироків за правопорушення щодо посягання на діяльність державних чи громадських діячів. Наявні поодинокі вирoki не становлять достатньої інформаційної складової для узагальнення досвіду правозастосування досліджуваних складів кримінальних правопорушень. Такий стан речей може бути зумовлений: недостатньою ефективністю досудових розслідувань, відсутністю достатніх доказів, корупцією та тиском, внутрішніми недосконаlostями судової системи або саме недоліками кримінального законодавства, що встановлює кримінальну відповідальність за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні [275, с. 398].

Також у рамках цієї дисертації слід дослідити інститут звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на державну чи громадську діяльність. Такі підстави не передбачені окремо в Особливій частині КК України (як спеціальні види звільнення), тому слід розглянути тільки загальні підстави (види) звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Загальною частиною КК України. З огляду на те, що перешкоджання діяльності народного депутата України, члена Рахункової палати, члена Вищої ради правосуддя

чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є проступками, то за вчинення вперше таких кримінальних правопорушень, за умов позитивної посткримінальної поведінки суб'єкта та у разі настання певних об'єктивних обставин (не залежних від винного), може бути застосоване звільнення від кримінальної відповідальності будь-якого виду, передбаченого Розділом IX Загальної частини КК України. Щодо ст. 344 та ч. 1 ст. 346 КК України, які є нетяжкими злочинами та які вчинити з необережності не можливо (через наявність спеціальної мети і мотиву), то можливість звільнення від кримінальної відповідальності за загальними підставим розділилась так: неможливим є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; а звільнення (при дотриманні всіх інших умов), згідно з умовами ст. ст. 47, 48 КК України (у зв'язку з передачею особи на поруки та у зв'язку із зміною обстановки), – є можливим. Аналіз санкції ч. 2 ст. 163, ч. ч. 2, 3 ст. 346 КК України дає розуміння, що це тяжкі та особливо тяжкі злочини і можливість звільнення від кримінальної відповідальності за їх вчинення обмежується підставами, передбаченими ст. 49 КК України (закінчення строків давності). Водночас ч. 5 ст. 49 КК України передбачає, що давність у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України (а це ст. 112 КК України) – не застосовується. В цьому контексті також слід згадати Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 [208], а саме положення ст. 4 про те, що амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України (в досліджуваних рамках це стосується ст. 112 КК України).

Аналіз судової практики засвідчив, що найчастіше звільняють від кримінальної відповідальності саме у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України): до прикладу таке рішення міститься в ухвалі Комінтернівського районного суду м. Харків від 18.05.2015 за ч. 1 ст. 351 КК України [269] та ухвалі Солом'янського районного суду м. Київ від 08.08.2019 за ч. 1 ст. 344 КК України [270].

Висновки до третього розділу

Для вирішення завдань дослідження в межах підрозділу 3.1 були розглянуті аспекти: співвідношення загальних, типових і конкретних правил кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на державну чи громадську діяльність; розмежування кримінальних правопорушень, що посягають на державну чи громадську діяльність зі складами кримінальних правопорушень, що мають із ними спільні ознаки; відмежування їх від деяких суміжних адміністративних правопорушень; проблемні питання кримінально-правової кваліфікації з урахуванням множинності, стадій кримінального правопорушення, співучасті; дослідження кваліфікуючих ознак цієї категорії кримінальних правопорушень.

На підставі здійсненого дослідження узагальнено підходи до кримінально-правової кваліфікації та застосовано їх до випадків кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень, а також сформовано такі висновки:

- при фактичній помилці в об'єкті посягання, коли виникає так зване «відхилення дії» в спеціальному потерпілому, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю – як замах (ст. 15 КК України) на ст. 112 КК України або 346 КК України (те, що винний бажав вчинити) та за закінчене, фактично, вчинене кримінальне правопорушення. Водночас співучасники, які не знали про статус потерпілого несуть відповідальність за загальними нормами;

- ст. 344 КК України передбачає втручання в діяльність через вплив у будь-якій формі, що може проявлятися у вчиненні інших посягань, які в КК України виокремлені у самостійні кримінальні правопорушення. За таких умов кваліфікація має здійснюватися за сукупністю кримінальних правопорушень, адже застосування таких суспільно небезпечних способів впливу перебуває за межами складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України;

- погрози, вказані в диспозиції ч. 1 ст. 346 КК України, що висловлені до потерпілого та реалізація цих погроз, що об'єднані єдиним умислом, вчинені безпосередньо після погрози вчинити такі дії стосовно одного й того самого

потерпілого, є формою перетворення менш небезпечного посягання в більш суспільно небезпечне однорідне кримінальне правопорушення та потребує кваліфікації тільки за ст. 112 або ч. 2 чи 3 ст. 346 КК України (залежно від застосованого насильства);

– вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 115 КК України, не утворює повторності із ст. 112 КК України, а ст. 121 КК України – із ч. 3 ст. 346 КК України тощо;

– норми, передбачені ст. 112 та ст. 115 КК України (а саме п. 8 ч. 2), ст. 346 КК України та ст. ст. 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України співвідносяться як спеціальна та загальна, зокрема щодо кваліфікації спеціальна норма має перевагу над загальною. Основні аспекти їх відмінностей: об'єкт в прояві різних суспільних відносин; потерпілий, який вважається ключовим для цього відокремлення; спеціальний мотив; деякі особливості конструкції об'єктивної сторони, як наприклад посягання на життя (замах на вбивство та саме вбивство) на противагу умисному вбивству чи різний зміст та ознаки погрози за ст. 195 КК України і ч. 1 ст. 346 КК України тощо;

– за конкуренції ст. ст. 112, 346 КК України та ст. ст. 345, 348 377, 379 КК України кримінально-правова кваліфікація має здійснюватися за нормами, що передбачають відповідальність за посягання щодо того виду діяльності, на який спрямований умисел винного. У таких випадках розмежувальною ознакою для таких кримінальних правопорушень буде не потерпілий (бо він є спільною ознакою), а діяльність у зв'язку, з якою вчиняється конкретне кримінальне правопорушення;

– якщо спеціальна норма не передбачає кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак, які відображені в загальній нормі (це яскраво видно на прикладі ст. 112 та 115 КК України), то кримінально-правова кваліфікація має здійснюватися за сукупністю із посиланням на відповідні статті, що містять і загальну, і спеціальну норми.

Окреслено, що відповідальність за посягання на діяльність державних та громадських діячів в Україні охоплює різні види кримінальних правопорушень: від кримінальних проступків до особливо тяжких злочинів. Зроблено висновок, що більшість досліджуваних санкцій відносно визначені, альтернативні.

Розгляд зв'язків між досліджуваними кримінальними правопорушеннями, загальними нормами і суміжними кримінальними правопорушеннями, що регулюють відповідальність за посягання на інших спеціальних потерпілих, став підґрунтям для таких висновків: 1) здебільшого кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча, передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні загальні норми; 2) санкції щодо різних спеціальних потерпілих в аналогічних посяганнях не є тотожними; вбачається, цей розподіл опирається на важливість самої діяльності, яку здійснює потерпілий та негативних наслідків, що у зв'язку із таким посяганням можуть виникнути.

Вивчення положень Проєкту КК України дало розуміння, що розробники намагаються максимально мінімізувати у ньому кількість спеціальних кримінально-правових норм, що призвело до того, що кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів зведена до мінімуму порівняно із чинним КК України.

Констатовано, що за вчинення кримінальних правопорушень, які посягають на діяльність державних та громадських діячів, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності тільки за деякими загальними підставами у випадках вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2, ст. 344 та ч. 1 ст. 346 КК України. У інших випадках звільнення від кримінальної відповідальності обмежується підставами, передбаченими ст. 49 КК України (закінчення строків давності). Спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень кримінальне законодавство не передбачає.

Аналіз судової практики засвідчив майже цілковиту відсутність відповідних судових вироків за правопорушення щодо посягання на діяльність державних чи громадських діячів, тобто реальний рівень їх реалізації залишається низьким. Важливо дослідити, які конкретні системні бар'єри заважають реалізації кримінальної відповідальності в таких обставинах. Це є можливим шляхом для подальших наукових досліджень.

ВИСНОВКИ

Аналіз питань кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні засвідчив актуальність обраної теми. Опираючись на узагальнення праць українських науковців, аналіз чинного національного та закордонного законодавства та досвід правоохоронної практики, сформульовано наукові положення, врахування чи реалізація яких здатна підвищити ефективність кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів.

За результатами дослідження сформульовано низку висновків, аналітичних узагальнень та рекомендацій, які слугують підґрунтям для досягнення поставленої наукової мети та розв'язання окреслених завдань, зокрема:

1. Попри значний внесок української науки кримінального права в дослідження теоретичних та практичних аспектів притягнення до кримінальної відповідальності за різні посягання на діяльність державного чи громадського діяча, наявно чимало питань, щодо яких немає одностайності у науковій спільноті або простежується варіативність підходів та неоднозначність їхнього трактування. До таких можна віднести, зокрема, погляди на зміст та обсяг поняття «державний чи громадський діяч», достатність та доцільність переліку потерпілих, розміщення досліджуваних норм у системі Особливої частини КК України, встановлення змісту родових та безпосередніх об'єктів, окреслення ознак об'єктивної сторони в диспозиціях досліджуваних статей, підходи щодо правил кримінально-правової кваліфікації аналізованих посягань та їх караності тощо. Аналіз наукового доробку засвідчив, що здебільшого науковці досліджували проблематику відособлено щодо окремого складу кримінального правопорушення, а не розглядали їх як систему протиправних посягань на державну чи громадську діяльність.

2.1. Міркування щодо змісту виокремлення спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державних чи громадських діячів, дало змогу підсумувати, що вони мають на меті забезпечувати ефективний механізм охорони функціонування вищих органів влади та політичних інститутів. Натомість, в основі цієї охорони є зміст, що кримінальне законодавство захищає не статус чи особу діяча, а саму функцію, яку особа виконує в суспільстві.

2.2. Визначено поняття кримінального правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів, а також здійснено спробу класифікувати кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, за низкою узагальнюючих критеріїв, зокрема: 1) за об'єктом кримінально-протиправної спрямованості: посягання на основи національної безпеки (ст. 112 КК України); посягання на основоположні права і свободи державного чи громадського діяча (такі як життя, здоров'я, свобода, власність) (ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 346 КК України); посягання на незалежність діяльності державного діяча (ст. ст. 344, 351, 351-1, 351-2 КК України); посягання на порядок здійснення діяльності органами державної влади та політичними партіями (ст. ст. 112, 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України); 2) за характером діяння: фізичне посягання на життя або здоров'я (ст. 112, ст. 346 КК України); психічне насильство (погрози, примушування, залякування) (ст. ст. 346, 344 КК України); незаконне збирання, розголошення чи використання інформації, що належить державному чи громадському діячу (ч. 2 ст. 163 КК України); протиправне перешкоджання чи створення перешкод у здійсненні діяльності (ст. 344, 351, 351-1, 351-2 КК України); 3) за ступенем тяжкості: особливо тяжкий злочин (ст. 112 КК України, ч. 3 ст. 346 КК України); тяжкий злочин (ч. 3 ст. 346 КК України); нетяжкий злочин (ч. 2 ст. 163, ч. 2 ст. 346 КК України); проступок (ст. 344, ч. 1 ст. 346, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України); 4) за колом потерпілих: посягання на державного чи громадського діяча (ст. 112, ч. 2 ст. 163 КК України); посягання на державного чи громадського діяча та їх близьких родичів (ст. 346 КК України); посягання тільки на державного діяча (ст. 344 КК України); посягання на окремих осіб, що визнаються державними діячами (ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України); 5) за віком суб'єкта: які вчиняє загальний суб'єкт кримінальної відповідальності (ст. ст. 163, 344, ч. ч. 1, 2 ст. 346, ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України); які вчиняє суб'єкт із заниженим віком кримінальної відповідальності (ст. 112, ч. 3 ст. 346 КК України).

2.3. Вивчення сукупності кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів, на предмет її системності дав змогу стверджувати, що вони є системою за основними ознаками (такими як якісна

визначеність, цілеспрямованість, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо). Така система кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, є простою, абстрактною (створена нашою свідомістю, котра існує завдяки їй), штучною за походженням (створена людиною як засіб для досягнення певної мети), відкритою за зв'язком із зовнішнім середовищем, динамічною за спрямованістю до змін. Визначено системоутворюючі елементи, що стали ключовими для утворення системи навколо них, до яких слід віднести потерпілого як ознаку об'єкта та безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, діяльність потерпілого, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого.

3. Аналіз категоріально-понятійного апарату («державний діяч», «громадський діяч», «державна діяльність», «громадська діяльність») вказав на недоліки законодавця та суперечності серед наукової спільноти. Встановлено, що узагальнена назва «державний чи громадський діяч» є певною умовністю, яка не означає, що в досліджуваних статтях міститься увесь вичерпний перелік осіб, які займаються державною або громадською діяльністю, а тільки тих, посягання на діяльність яких, на думку законодавця, підлягає підвищеній кримінально-правовій охороні. Внаслідок наукових пошуків вдалося сформулювати авторські визначення основних понять.

3.1. Державним діячем вважається вища посадова особа або член вищих органів державної влади України, який обирається (призначається) на посаду у встановленому Конституцією України та законодавством України порядку, що володіє законними повноваженнями, які передбачені Конституцією України та/або іншими Законами України, здійснює діяльність у масштабах і в інтересах держави із виконання представницьких, організаційно-розпорядчих, контрольно-наглядових, установчих, законодавчих, виконавчих та інших функцій, пов'язаних із реалізацією державної влади. Діяльність державного діяча в широкому сенсі розуміється як специфічна форма активної поведінки державного діяча, спрямована на досягнення суспільної користі в масштабах та на користь держави і громадян, яка належить до його повноважень із виконання представницьких, організаційно-розпорядчих, контрольно-наглядових, установчих, законодавчих, виконавчих та інших функцій, пов'язаних

із реалізацією державної влади, та здійснюється на підставі Конституції України, законів України й інших нормативно-правових актів.

3.2. Керівник політичної партії – це особа, котра очолює зареєстровану у законному порядку політичну партію, відповідно до її статуту та обраної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, здійснює організаційно-розпорядчі функції у межах своїх повноважень із реалізації політичної волі громадян. Діяльність керівника політичної партії розуміється як цілеспрямована діяльність із реалізації передбачених законодавством прав політичної партії з метою задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів громадян. Встановлено доцільність заміни терміна «громадський діяч» більш відповідним – «політичний діяч», а його діяльність, відповідно, вважати політичною. Підсумовано, що політичний діяч (у контексті досліджуваних кримінальних правопорушень) – це особа, яка перебуває на посаді керівника політичної партії або в статусі кандидата на пост Президента України, діяльність якої безпосередньо спрямована на формування, реалізацію та вплив на державну політику, шляхом участі в політичному процесі на загальнодержавному рівні.

4. Узагальнюючи оцінку кримінального законодавства окремих держав на предмет закріплення у них норм, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча, вдалось зробити висновок, що кримінальна відповідальність за посягання на діяльність державного діяча передбачена в законодавстві більшості європейських держав. Зарубіжні законодавці також здебільшого надають перевагу диференціації відповідальності за ознакою потерпілого. Вивчення питання захисту діяльності громадського діяча (керівника політичної партії) засвідчило, що поєднують їх тільки кримінальні закони держав пострадянського простору, натомість у державах ЄС такої тенденції немає. Загалом українська кримінально-правова охорона діяльності державного та громадського діяча має багато спільного із європейським підходом та передбачає ключові аспекти такої охорони (криміналізація посягання на життя, погроз, насильства, втручання). Порівняно із кримінальним законодавством аналізованих держав, кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні не передбачає таких

елементів: викрадення, захоплення як заручника, образа (наклеп), порушення спокою шляхом контактування чи переслідування особи, опір. Окремими аспектами, які можуть бути враховані в процесі вдосконалення національного законодавства у цій сфері є: перегляд підходу до визначення переліку спеціальних потерпілих у ст. ст. 112, 344, 346 КК України; необхідність криміналізації захоплення державного чи громадського діяча як заручника та знищення (пошкодження) їх майна; вдосконалення кола потерпілих, шляхом включення осіб, які є кандидатами на пост Президента України, а також виконуючих обов'язки державних діячів; доцільність вживання терміна «політичний діяч»; увідповіднення назви Розділу XV Особливої частини КК України тощо.

5.1. Юридичний аналіз об'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, дав змогу стверджувати, що попри різні родові об'єкти досліджуваних складів кримінальних правопорушень їх об'єднує безпосередній об'єкт, який у ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України є основним безпосереднім, а в ст. ст. 112, 163 КК України – додатковим безпосереднім об'єктом, позаяк у будь-якому разі при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, є загроза завдання або безпосереднє завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень. Саме поєднання в одному складі декількох безпосередніх об'єктів (основних та додаткових) є визначальною особливістю досліджуваних правопорушень, що зумовлює їхню підвищену суспільну небезпеку і необхідність спеціального правового регулювання для забезпечення належного рівня охорони суспільних відносин у сфері державного керівництва.

5.2. Під час дослідження питання потерпілого аргументовано доповнення ст. 112 КК України вказівкою на близьких родичів та членів сім'ї, а також ст. ст. 112, 344, 346 КК України – особами, які тимчасово виконують їх (державного діяча) обов'язки. Підтримано концептуальне скорочення переліку державних діячів. Вбачається доцільним передбачити тільки тих, хто здійснює загальне керівництво державою, очолює або представляє три гілки влади і має ключове значення для функціонування громадянського суспільства. Обґрунтовано включення до переліку потерпілих

кандидата на пост Президента України, як особи, яка бере участь у виборчому процесі, тим самим виконує суспільно значущу функцію, позаяк особливості його діяльності вказують, що він може бути вразливим до протиправних посягань.

5.3. Констатовано, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча, проявляється у таких формах: посягання на життя (умисне вбивство або замах на вбивство), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконний вплив у будь-якій формі, погроза вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі, заподіянням легких тілесних ушкоджень, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, тяжких тілесних ушкоджень, нанесення побоїв, вчинення інших насильницьких дій, невиконання законних вимог, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації. Підсумовуючи вивчення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, вчинених проти державного чи громадського діяча, обґрунтовано доцільності, відмовитись від терміна «посягання на життя», вказавши «умисне вбивство або замах на вбивство» як суспільно небезпечне діяння в диспозиції ст. 112 КК України. Аргументовано доцільність відмови в ст. 163 КК України від кваліфікуючої ознаки «щодо державних чи громадських діячів». Об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України, визначено суспільно-небезпечне діяння – вплив в будь-якій формі, як таке, що охоплює втручання та перешкоджання діяльності (наприклад, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації, невиконанні законних вимог тощо). Обґрунтовано пропозицію виключити із КК України норми, передбачені ст. ст. 351, 351-1, 351-2, а відповідальність за вчинення діянь, що передбачені окресленими статтями, може наставати за ст. 344 КК України. Аргументовано потребу замінити в ч. 1 ст. 346 КК України словосполучення «погроза заподіянням шкоди здоров'ю» на «погроза насильством». Визнаючи потребу в системності до підходу кримінально-правового захисту державних та громадських діячів, запропоновано доповнення ст. 346 КК України альтернативним посяганнями, такими як захоплення

або тримання як заручника та знищення або пошкодження майна державного чи громадського діяча.

6.1. Розглянутий зміст загальних та спеціальних ознак суб'єкта складів кримінальних правопорушень проти державного чи громадського діяча в Україні засвідчив, що суб'єкт у них загальний (в основних складах). Однак, вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність, в ст. 112 та ч. 3 ст. 346 КК України є пониженим і становить 14 років. З огляду на дотримувану концепцію системи кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, обґрунтовано підвищення віку кримінальної відповідальності за їх вчинення до однорідної характеристики, а саме загального рівня – 16 років.

6.2. Визначено, що суб'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, яка складається з обов'язкових елементів: вини (здебільшого у формі прямого чи неконкретизованого умислу), мотиву (вчинення діянь «у зв'язку із державною чи громадською діяльністю») та мети (обов'язкова тільки в ст. 344 КК України). У разі відсутності усвідомлення і бажання подовженого суспільно деструктивного ефекту від посягань на діяльність державного чи громадського діяча кримінальна відповідальність за ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України – виключається. Аргументовано позицію, що формулювання законодавця «у зв'язку з їх державною або громадською діяльністю» має складний правовий зміст, який відображає одночасно як мотив, так і мету кримінального правопорушення. Мотив визнається сукупністю психологічних чинників, які виникли у зв'язку з державною чи громадською діяльністю потерпілого, і полягає в намірі винної особи вплинути на певну діяльність потерпілого, перешкодити її здійсненню або висловити протест щодо дій чи рішень, що очевидні із цієї діяльності. Мета спрямована на досягнення конкретного результату, пов'язаного з порушенням чи припиненням виконання державних або громадських повноважень, дискредитацією представника державної влади (керівника політичної партії), знищенням основних інституцій управління тощо. Ця правова категорія є інтегральною ознакою суб'єктивної сторони

складів кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів, що зумовлює підвищену суспільну небезпеку таких діянь.

7. Узагальнено співвідношення норм, що встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державного та громадського діяча із іншими нормами кримінального закону, зокрема: 1) є спеціальними щодо загальних норм, передбачених ст. ст. 115, 121, 122, 125, 126, 129, 195 КК України. Основні їх відмінності: родовий об'єкт; потерпілий, який вважається ключовим для цього відокремлення; мотив «у зв'язку з державною чи громадською діяльністю»; 2) конкуренція двох спеціальних норм (ст. ст. 345, 348, 350, 377, 379 КК України); 3) ст. 344 (вплив у будь-якій формі) та криміналізовані форми такого впливу не співвідносяться як ціле та частина, і кваліфікуються за сукупністю. Здійснене дослідження дало змогу синтезувати підходи до кримінально-правової кваліфікації та сформулювати рекомендації щодо типових випадків кваліфікації аналізованих кримінальних правопорушень.

8.1. Підсумовуючи наукову розробку проблематики кримінальної відповідальності за посягання на діяльність державних та громадських діячів в Україні, визначено, що така відповідальність охоплює різні види кримінальних правопорушень: від кримінальних проступків до особливо тяжких злочинів. Більшість досліджуваних санкцій відносно визначені, альтернативні. В домінуючій частині аналізованих санкцій часто наявні альтернативні види покарань, що дає змогу суддям індивідуалізувати покарання. Розгляд зв'язків між досліджуваними кримінальними правопорушеннями, загальними нормами і суміжними кримінальними правопорушеннями, що регулюють відповідальність за посягання на інших спеціальних потерпілих, став підґрунтям для висновків: 1) здебільшого кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні загальні норми. Водночас, загальні норми забезпечують більшу гнучкість у видах різноманітних покарань, особливо для правопорушень із нижчим ступенем суспільної небезпеки. Також спеціальні норми, як правило, передбачають більший акцент на позбавленні волі, а у загальних нормах частіше застосовуються

альтернативні покарання, наприклад, штрафи або громадські роботи; 2) санкції щодо різних спеціальних потерпілих в аналогічних посяганнях не є тотожними. Вбачається, що цей розподіл опирається на важливість самої діяльності, яку здійснює потерпілий, та негативні наслідки, що у зв'язку із таким посяганням можуть виникнути.

8.2. Вивчення положень Проєкту КК України дало розуміння, що розробники намагаються максимально мінімізувати у ньому кількість спеціальних кримінально-правових норм. Наявне реформування термінології: «державний діяч» концептуально схожий із терміном «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», а відповідника «громадському діячу» немає. В Проєкті нового КК України для вказівки на потерпілого термін «публічна службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» вживається один раз (не враховуючи Глосарій), а саме в Розділі 9.7. «Кримінальні правопорушення проти порядку публічного управління» як вказівка на ознаку, що підвищує тяжкість злочинів, передбачених статтями 9.7.6 (Опір), 9.7.7 (Насильство у зв'язку зі здійсненням особою службових повноважень чи виконанням професійних обов'язків, виконанням юридичного обов'язку чи використанням суб'єктивного права) та 9.7.8 (Перешкоджання діяльності особи, яка здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов'язки), на два ступеня. Резюмовано, що підхід реалізований в Проєкті КК України станом на 14.09.2023, який водночас не передбачаючи виокремлення самостійних складів кримінальних правопорушень, проте через закріплення «спеціального» потерпілого як ознаки, що підвищує тяжкість кримінальних правопорушень, забезпечує комплексну та ефективну кримінально-правову охорону діяльності державних діячів.

8.3. Вивчення судової практики засвідчило низький реальний рівень реалізації передбачених кримінально-правових норм. Поодинокі рішення не становлять достатньої інформаційної складової для узагальнення досвіду правозастосування. Наявний лише один обвинувальний вирок, за двома іншими, – осіб звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Із урахуванням положень, відображених у роботі, запропоновано внести до КК України зміни та доповнення, зокрема викласти в такій редакції ст. ст. 112, 344, 346:

1) «Стаття 112. Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи політичного діяча.

Умисне вбивство або замах на вбивство Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, члена Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також осіб, які тимчасово виконують їхні обов'язки, керівника політичної партії чи кандидата на пост Президента України, або їх близьких родичів та членів сім'ї, вчинені у зв'язку з їх державною чи політичною діяльністю – карається ...»;

2) «Стаття 344. Вплив на діяльність державного діяча.

1. Вплив у будь-якій формі на Президента України, Голову Верховної Ради України, народного депутата України, члена Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також осіб, які тимчасово виконують їхні обов'язки, з метою перешкодити виконанню ними службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень – карається ...

2. Те саме діяння, якщо воно вчинено службовою особою з використанням свого службового становища, – карається ...»;

3) «Стаття 346. Посягання на недоторканість, безпеку та майно державного чи політичного діяча.

1. Погроза вбивством, насильством, знищенням або пошкодженням майна, а також викраденням або позбавленням волі щодо Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, члена Кабінету Міністрів України, суддів Конституційного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також осіб, які тимчасово виконують їхні обов'язки, керівника політичної партії чи кандидата на пост Президента України, або щодо їх близьких родичів та членів сім'ї, вчинена у зв'язку з їх державною чи політичною діяльністю, – карається ...

2. Умисне заподіяння особам, зазначеним у частині першій цієї статті, середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи легких ушкоджень, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій, умисне знищення або пошкодження майна, у зв'язку з їх державною чи політичною діяльністю – караються ...

3. Умисне заподіяння особам, зазначеним у частині першій цієї статті, тяжких тілесних ушкоджень чи захоплення або тримання як заручника, вчинені у зв'язку з їх державною чи політичною діяльністю, – караються ...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benz A., Papadopoulos Y. Political leadership in Germany: the role of the Chancellor. *In The Leadership Capital Index*. 2014. P. 1–21. DOI: 10.1007/978-3-319-03497-2_1.
2. Cabada L., Linhart E. Political leadership and policy-making in Central European countries. *In Leadership and Policy-Making in Education*. Springer. 2019. P. 33–49. DOI: 10.1007/978-3-030-04052-1_3.
3. Dachak Hadi. The Principle of Proportionality of Crime and Punishment in International Documents. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding (IJMMU)*. 2021. Vol. 8. № 4. April. P. 684–694. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v8i4.2661>.
4. Doherty Joseph W., Steinberg Richard H. Punishment and Policy in International Criminal Sentencing: An Empirical Study. *American Journal of International Law*. 2016. Vol. 110. Issue 1. January. P. 49–81. DOI: <https://doi.org/10.5305/amerjintlaw.110.1.0049>.
5. High treason in the United Kingdom. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/High_treason_in_the_United_Kingdom.
6. Holmes Kim R. What Is National Security? 2015 Index of U.S. Military Strength. *The Heritage Foundation*. 2015. P. 17–26.
7. Makinda Samuel M. Sovereignty and Global Security. *Security Dialogue*. Sage Publications. 1998. Vol. 29 (3). P. 281–292.
8. Title 18 of the United States Code by 25 June 1948. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml>.
9. Urbelis V., Satkauskas R. The concept of public officials in Lithuania and foreign countries. *Public Policy and Administration*. 2017. № 16 (2). P. 44–54. DOI: 10.13165/vpa-17-16-2-03.
10. Volodymyr Zelensky survives three assassination attempts in days. *The Times*. URL: <https://web.archive.org/web/20220306011546/https://www.thetimes.co.uk/article/zelensky-survives-three-assassination-attempts-in-days-xnstdfdfc>.
11. Volodymyr Zelensky: Russian mercenaries ordered to kill Ukraine's president. *The Times*. URL: <https://web.archive.org/web/20220228172727/https://www.thetimes.co.uk/article/volodymyr-zelensky-russian-mercenaries-ordered-to-kill-ukraine-president-cvcksh79d>.

12. Активізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%BC>.

13. Алієва А. В. Предмет кримінального правопорушення: поняття, види та значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 19 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19394>.

14. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія /за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ, 2017. 576 с.

15. Арманов М. Г. Окремі питання визначення вини у злочинах з формальним складом. *Правове життя сучасної України*: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 2. Одеса, 2012. С. 1–2. URL: <https://hdl.handle.net/11300/22669>.

16. Армаш Н. О. Про права, обов'язки та повноваження державних політичних діячів. *Правова інформатика*. 2015. № 1. С. 83–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2015_1_13.

17. Бажанов М. І. Уголовное право Украины. Общая часть: конспект лекцій. Дніпропетровськ, 1992. 167 с.

18. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. Луганськ, 2014. 240 с.

19. Барановський М. М. Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних із порушенням законодавства про державну службу України. *Право і безпека*. 2019. Вип. № 2 (77). С. 50–54.

20. Баулін Ю. В. Загальні підходи до побудови Особливої частини проєкту КК України. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст*: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Харків, 20–23 жовтня 2021 р.). Харків, 2022. С. 11–15.

21. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ, 2004. 296 с.

22. Бершов Г. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність судових органів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 218 с.

23. Бершов Г. Є. Кримінально-правова характеристика втручання як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 376 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. №3. С. 257–260.

24. Бершов Г. Є. Кримінально-правова характеристика форм та способів втручання в діяльність судових органів. *Форум права*. 2013. № 1. С. 53–59. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13bgedco.pdf>.

25. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 234 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/735/1/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B6%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%84.%D0%9C.%20%D0%B4%D0%B8%D1%81.pdf>.

26. Богданова М. Генезис кримінальної відповідальності за втручання в діяльність державного діяча в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 271–275. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.53>.

27. Бодрук О. С. та ін. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія. Київ, 1993. 244 с.

28. Бойко А. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 21 с.

29. Борисов В. І., Пашенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної та радіаційної безпеки: монографія. Харків, 2006. 224 с.

30. Боровенко В. М. Злочини, що посягають на національну безпеку України. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 20–23 жовтня 2021 р.)*. Харків, 2022. С. 209–211.

31. Боровик А. В. Видовий об'єкт кримінальних правопорушень проти представників влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. С. 166–171. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/28.pdf.

32. Боровик А. В. Класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та

кримінальних правопорушень проти журналістів. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 163–176. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.23>.

33. Боровик А. В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 351, 351-1, 351-2 Кримінального кодексу України. *International scientific conference*. Wloclawek, Republic of Poland. May 29–30, 2023. С. 80–83. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-324-8-19>.

34. Брич Л. П. Співвідношення суміжних складів злочинів і складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2006. № 42. С. 263-282. URL: https://old.univer.km.ua/statti/brych_l.p._spivvidnoshennya%20sumizhnykh%20skladiv%20zlochyniv%20iskladiv%20zlochyniv,%20peredbachenykh%20konkuruuyuchymy%20normamy.pdf.

35. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів, 2013. 712 с.

36. Бунін Є. О. Втручання в діяльність судових органів за Кримінальним кодексом України: аналіз складу злочину та питання кваліфікації: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 259 с.

37. Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/misiia-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy>.

38. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми, 2016. 260 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskiiposibnyk.pdf>.

39. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровоград від 05.11.2013. Справа № 404/5044/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34652936>.

40. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 09.09.2019. Справа № 308/15179/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84109103>.

41. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 30.01.2020 р. Справа №727/4963/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87299545>.

42. Відомі громадські діячі – Андріяшев Олексій Хомич (1826–1907) – педагог, письменник, громадський діяч, видавав «Киевский народный календарь» і газету «Друг народа». URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=75>.

43. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харків, 1994. 640 с.

44. Гайворонський О. Ю. Предмет злочинного впливу у злочинах проти основ національної безпеки України, досудове розслідування яких віднесено до підслідності слідчих органів безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 22 с.

45. Генеральна сукупність. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%83%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.

46. Герасименко О. М. Кваліфікація злочинів проти осіб, які здійснюють державну службу в Україні. Київ, 2017. 376 с.

47. Горбачевський В. Я. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: навчальний посібник. Київ, 2005. 378 с.

48. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник. Київ, 2006. 568 с.

49. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 251 с.

50. Давиденко В. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації порушення таємниці кореспонденції, що передається через комп'ютер. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 145–150.

51. Дані Генеральної прокуратури України. Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

52. Державна служба: підручник: у 2 т. / заг. ред. Ю. В. Ковбасюк, О. Ю. Оболенський, С. М. Серьогін та ін. Одеса, 2012. Т. 1. 372 с.

53. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

54. Дзюба Ю. В. Система злочинів проти авторитету державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у чинному Кримінальному кодексі України: шляхи реформування. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального*

кодексу України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 440–442.

55. Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського парламенту та Ради про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами від 05.07.2017. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text.

56. Дімітров М. К. Кримінально-правове поняття погрози: семантичний аналіз. *Актуальна юриспруденція: тези наукових доповідей Міжнародної юридичної науково-практичної конференції*. Київ, 2018. С. 125–128.

57. Дімітров М. К. Погроза за кримінальним правом України: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Львів, 2020. 244 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3504>.

58. Дімітров М. К. Реальність як ознака погрози. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 494–497.

59. Довгаль М. В. Протидія насильницьким злочинам проти осіб, які є носіями авторитету органів державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018.

60. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.

61. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність злочину – ознака об'єктивна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 299–307.

62. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 № ETS 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text.

63. Ємельянов В. П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкту злочину у кримінально-правовій науці. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 16. С. 172–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_17.

64. Завада Х. В. Система злочинів, що посягають на інтереси України у сфері державної безпеки. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. Вип. 4. С. 152–157.

65. Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ, 2015. 363 с.
66. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2006. 186 с.
67. Звонарьов О. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: монографія. Донецьк, 2005. 119 с.
68. Канцір В. С., Коло О. Г., Марисюк К. Б. Теорія та практика кримінального права: навчальний посібник / за ред. К. Б. Марисюка. Львів, 2020. 220 с.
69. Карне законодавство ФРН / переклад А. І. Зігора. Київ, 2016. 408 с.
70. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфорграфіка (2013–2024): інтерактивний довідник. URL: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>.
71. Качинська О. Концептуальні проблеми кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 5 (1). С. 19–24. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-4>.
72. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 446 с.
73. Кислун В. В. Питання застосування кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності депутата місцевої ради України. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів: матеріали науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 15–16 вересня 2023 р.). Одеса, 2023. 100 с. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/58/918/1929-1>.
74. Кияшко О. О. Посягання на життя державного чи громадського діяча: кримінально-правові та компаративістські аспекти: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Одеса, 2019. 289 с.
75. Кияшко О. Потерпілі від посягання на життя державного чи громадського діяча: проблеми визначення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. № 2. С. 160–163.
76. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

77. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

78. Козич І. В. Ознаки насильства у кримінальному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 206–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2014_35_21.

79. Конверський А. Є. Логіка: підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ, 2017. 391 с.

80. Кондратов В. Г. Об'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 146–151.

81. Кондратов Д. Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст. 163 КК України. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 298–302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6.

82. Конституційне право України: підручник / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків, 2008. 416 с.

83. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

84. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>.

85. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.

86. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ, 2001. 656 с.

87. Костенко О. М. Роль доктрини в кримінальному праві. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали міжвузівської наукової студентської конференції (м. Косів, 30 січня – 2 лютого 2000 р.). Косів, 2000. Випуск 1.

88. Красницький І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз: монографія. Львів, 2008. 232 с.

89. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав: монографія / за заг. ред. В. П. Тихого. Харків, 2008. 344 с.

90. Кримінальне законодавство Української РСР / М. І. Бажанов та ін.; під ред. В. В. Сташиса, С. І. Тихенко. Київ: Юридична література, 1971. 543 с.

91. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ, 2004. 352 с.
92. Кримінальне право України. Загальна і Особлива частини: підручник / під ред. Є. Л. Стрельцова. Харків, 2002. 672 с.
93. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків, 2020. 428 с.
94. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса, 2021. 452 с.
95. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів / за заг. ред. П. С. Матишевського та ін. Київ, 1997. 512 с.
96. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Топчія. Ірпінь, 2021. 411 с.
97. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми, 2020. 672 с.
98. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ, 2004. 656 с.
99. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за наук. ред. В. А. Клименка, М. І. Мельника. Київ, 2002. 432 с.
100. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Харків, 2009. 496 с.
101. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків, 2010. 608 с.
102. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, 2007. 624 с.
103. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків, 2020. 768 с.
104. Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Горбачевського. Київ, 2005. 378 с.
105. Кримінальне право УРСР. Особлива частина: підручник / під ред. М. І. Бажанова, П. С. Матишевського, В. В. Сташиса. Київ, 1989. 503 с.

106. Кримінальне право. Особлива частина: підручник: у 2-х т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ, 2012. Т. 1. 780 с.
107. Кримінальний закон Латвійської Республіки від 17.06.1998. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19088>.
108. Кримінальний кодекс Австрії від 29.01.1974. URL: <https://web.archive.org/web/20210608160908/https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.
109. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки від 30.12.1999. URL: <https://www.migration.gov.az/content/pdf/7d878287d2a6aa187238b93c7df26ef3.pdf>.
110. Кримінальний кодекс Бельгії від 08.06.1867. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/11657>.
111. Кримінальний кодекс Грузії від 22.07.1999. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426>.
112. Кримінальний кодекс Данії від 30.10.1992. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16700>.
113. Кримінальний кодекс Естонської Республіки від 06.06.2001. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16677>.
114. Кримінальний кодекс Італійської Республіки від 19.10.1930. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/2507>.
115. Кримінальний кодекс Киргизької Республіки від 02.02.2017. URL: <https://ha.a1.cx.ua/articles/chastina-1-ja-kirgizstan.html>.
116. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія від 23.11.1995. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/1324>.
117. Кримінальний кодекс Литовської Республіки від 26.09.2000. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/2888>.
118. Кримінальний кодекс Нідерландів від 03.03.1881. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2024-01-01>.
119. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія від 01.05.1968. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17208>.
120. Кримінальний кодекс Республіки Вірменія від 18.04.2003. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?lang=rus&sel=alpha<ype=3>.

121. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 16.07.1997. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/409864>.
122. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002. URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/md/md138ru.html>.
123. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06.06.1997. URL: <https://prawnikpoznanski.pl/uk/>.
124. Кримінальний кодекс Республіки Сербія від 29.09.2005. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17052>.
125. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан від 21.05.1998. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/10418>.
126. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан від 22.09.1994. URL: http://www.lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457.
127. Кримінальний кодекс Республіки Хорватія від 21.10.1997. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/11246>.
128. Кримінальний кодекс Туркменістану від 01.01.1998. URL: http://www.untuk.org/publications/legislation/ug_kod/.
129. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
130. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання 7-е, перероблене і доповнене / ред. Є. Л. Стрельцова. Харків, 2011. 824 с.
131. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Вид. 5-те, допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.
132. Кримінальний кодекс Фінляндії від 19.12.1889. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/17908>.
133. Кримінальний кодекс Французької Республіки від 01.03.1994. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/14297>.
134. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

135. Кудрявцев В. В. Кримінально-правова охорона життя носіїв судової влади за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2006. 19 с.

136. Кузнецов В. В. Удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 23-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_33_5.

137. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона авторитету управління державної охорони України: до постановки питання. *Вісник кримінального судочинства*. Київ, 2019. № 4. С. 79-88. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2019_KUZNETSOV.pdf.

138. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ, 2011. 392 с.

139. Кузнецов В.О., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Київ, 2005. 380 с.

140. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.

141. Куц В. М. Проблемні аспекти кримінально-правової характеристики втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2015. № 35. Ч. 2. Т. 3. С. 88–91.

142. Куций Р. В. Ознаки зовнішнього прояву погрози як способу вчинення злочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 129–131.

143. Ладнюк В. Р. Кримінально-правова характеристика перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. с. 255 URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ce4103f5-8693-4d97-96fb-b2fb50d7f2c9/content>.

144. Лазор О. Д., Шелепницька І. П. Публічна самоврядна влада в Республіці Італія та Україні: особливості організації та функціонування: монографія. Київ, 2008. 120 с.

145. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ, 2006. 573 с.

146. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальний посібник. Київ, 2007. 292 с.

147. Лісовий В. С. Дія і діяльність. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ, 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-26502>.

148. Логвиненко А. О., Сова Т. В. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2018_58_14.

149. Логіка: курс лекцій / за ред. Т. О. Сілаєвої. Тернопіль, 2005. 180 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4876/3/%D0%9B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B02.pdf>.

150. Лосич С. В., Назимко Є. С., Притула В. В. Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча кримінальному праві України: науково-практичний посібник. Харків, 2014. 192 с.

151. Лосич Т. С. Окремі питання встановлення вини у злочинах з формальним складом. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лютого 2016 р.). Київ, 2016. С. 336–338.

152. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків, 2015. 200 с.

153. Луцький Т. М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті іншій особі: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Львів, 2021. 385 с.

154. Максимович Р. Л. Поняття «погроза» в Кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридична. 2017. С. 157–166.

155. Мальцева А. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за втручання у діяльність державного діяча. *Вісник Асоціації*

кримінального права України. 2023. № 1 (19). С. 207–225. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/download/279276/278505>.

156. Марисюк К. Б., Кіндрацька І. Б. До питання про усічений склад злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 196–198.

157. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. Київ, 2003. 224 с.

158. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія. Харків, 2010. 232 с.

159. Мельник О. В. Розуміння категорії «національна безпека» у вітчизняному та зарубіжному правознавстві. *Держава і право*. 2007. № 38. С. 147–153.

160. Мошняга Л. В. Ознаки посягання на життя осіб, які уособлюють конституційний лад та державну владу в Україні: аналіз положень статті 112 Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 100–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_9_15.

161. Мошняга Л., Дідюк І., Присяч Н. Об'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України: актуальні питання вдосконалення ознак. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 247–252. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.36>.

162. Мошняга Л. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 195 с.

163. Навроцький В. О. Кримінальне право України: Особлива частина: курс лекцій. Київ, 2000. 771 с.

164. Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття. *Право України*. 2020. С. 81–96. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5256/1/Навроцький_8891.pdf.

165. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ, 2009. 512 с.

166. Навроцький В. О., Брич Л. П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 58–62.

167. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. С. С. Яценка. Київ, 2005. 848 с.
168. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 11-те вид., переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2019. 1384 с.
169. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2017. 1104 с.
170. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ, 2016. 528 с.
171. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ, 2022. 932 с.
172. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Вид. 10-те, переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2018. 1360 с.
173. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2012. 1316 с.
174. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: монографія. Київ, 2009. 373 с.
175. Осадчий В. І. Кримінальна відповідальність: загальні зауваження. *Dictum factum*. 2019. № 2. С. 109–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2019_2_18.
176. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія. Київ, 2004. 336 с.
177. Охотнікова Н. Г. Деякі проблеми відповідальності за порушення приватності комунікацій, вчинені щодо державних чи громадських діячів. *Право на приватність: тенденції та перспективи*. 2008. № 14/11. С. 131–133.
178. Павленко Т. А. Об'єкт злочину в доктрині кримінального права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 92–102.
179. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 36 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1997>.
180. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя: монографія. Львів, 2020. 744 с.

181. Пеньковська Г. В. До питання про родовий об'єкт злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 655–662.

182. Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. 228 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3529>.

183. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

184. Плужнік О. І. Кримінальне право України. Особлива частина (конспект лекцій): навчальний посібник. Одеса, 2013. 336 с.

185. Політологія: навчальний посібник / за ред. Ф. М. Кирилюка. Київ, 2004. 776 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-book-137.html>.

186. Пономаренко О. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок: дис. ... д-ра філософ. за спеціальністю: 081 «Право». Київ, 2022. 258 с.

187. Пономаренко Ю. Щодо співвідношення пеналізації та депеналізації злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 1 Т. 4. С. 47–51. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(4\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(4)_10).

188. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України особлива частина: навчальний посібник. Чернівці, 2022. 319 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Kryminalne-pravo-Ukrayiny.-Osoblyva-chastyna-2022.pdf.

189. Посібник зі статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. 2017. 20 с.

190. Постанова Верховного Суду України від 20.10.2020. № 444/2115/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/93014930?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01.

191. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.07.2019 у справі № 688/1521/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83084333>.

192. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.01.2023 у справі № 156/948/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108710757>.

193. Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 22.09.1989 № 9. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=8668>.

194. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: наказ МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

195. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 213 с.

196. Притула В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.

197. Притула В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 220 с.

198. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія: навчальний посібник. Ч. 1. Вінниця, 2012. 141 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1271.html.

199. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

200. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

201. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України: Закон України від 17.06.1992 № 2468-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-12#Text>.

202. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

203. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

204. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.

205. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

206. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

207. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

208. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

209. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>.

210. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

211. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

212. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

213. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

214. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

215. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

216. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

217. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

218. Про порядок забезпечення безпеки вищих посадових осіб України: Указ Президента України від 15.01.1992 № 17. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40/92#Text>.

219. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

220. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.05.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-98#Text>.

221. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

222. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#n402>.

223. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

224. Про статус народного депутата: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

225. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

226. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

227. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

228. Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України: методичні поради і завдання до практичних занять і самостійної роботи / укладач М. А. Рубашенко. Харків, 2018. 152 с.

229. Проект Кримінального кодексу України / підготовлений авторським колективом на чолі з заслуженим юристом України, доктором юридичних наук,

професором В. М. Смітєнком, який був підготовлений за завданням Комісії (тепер Комітету) Верховної Ради України з питань правопорядку і законності та внесений народним депутатом О. Б. Матковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні). *Іменем закону*. 16 травня 1997 року. № 20. С. 1–16.

230. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ. 494 с.

231. Прохніцький О. Конфіденційна інформація як предмет злочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 79–82. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/15745>.

232. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ, 2007. 735 с.

233. Радянське кримінальне право. Частина особлива: посібник / за заг. ред. П. П. Михайленко. Київ, 1965. 819 с.

234. Рішення ЄСПЛ у справі «Нарінен проти Фінляндії» (Narinen v. Finland) № 45027/98, п. 32, від 01.06.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=00161798&filename=001-61798.pdf>.

235. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія. Харків, 2016. 286 с.

236. Савченко А. В., Кузнєцов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України: підручник. Київ, 2005. 640 с.

237. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та особлива частини (у схематичних діаграмах): навчальний посібник. Київ, 2015. 312 с.

238. Самороков В. О., Сахнюк В. В. Кримінально-правова характеристика посягання на життя державного чи громадського діяча. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 5. С. 106–109.

239. Самощенко І. В. Кримінальна відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні питання): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків., 1997, 222 с.

240. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Київ, 2012. 330 с.

241. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 215 с.

242. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

243. Сервецький І. В. Суспільна небезпека посягання на політичного чи громадського діяча. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2018. № 1 (17). С. 1–13. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18sivchd.pdf>.

244. Сервецький І. В, Гриненко І. М Суспільна небезпека посягання на життя державного діяча. *Юридична наука*. 2018. № 3 (81). С. 81–91. URL: <https://legal.nam.edu.ua/journal/n-3-2018.pdf>.

245. Сийпловіч М. В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні: монографія. Харків. 2019. 614 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/27449>.

246. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. URL: <https://sum11.com.ua/>.

247. Смирнов Є. А. Особливо небезпечні державні злочини (питання кваліфікації в зв'язку з застосуванням кримінально-правової норми): навчальний посібник. Київ, 1974. 180 с.

248. Сорока К. О. Основи теорії систем та системного аналізу: навчальний посібник. Харків, 2004. 291 с.

249. Сотула О. С. «Спеціальні» вбивства та інші злочини, пов'язані з посяганням на життя. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (2). С. 204–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6.

250. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 201 с.

251. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 22 с.

252. Сотула О. С. Кримінально-правове визначення державного і громадського діяча за законодавством України. *Правова держава*. 2002. № 4. С. 95–99.

253. Статистичний аналіз щодо розгляду кримінальних та цивільних справ за участі присяжних 2017–2018 / Український центр суспільних даних. Київ, 2019. 31 с.
254. Сурмін Ю. П. Теорія систем і системний аналіз: навчальний посібник. Київ, 2003. 368 с.
255. Тацій В., Пономаренко Ю. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210.
256. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків, 2016. 256 с.
257. Текст нового Кримінального кодексу України: проєкт станом на 13.10.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-13-10-2023.pdf>.
258. Текст нового Кримінального кодексу України: проєкт станом на 14.09.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf>.
259. Текст нового Кримінального кодексу України: проєкт станом на 17.02.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.
260. Текст нового Кримінального кодексу України: проєкт станом на 29.09.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.
261. Терещенко К. П. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 ККУ). *Всеукраїнський самміт приватних детективів*: матеріали доповідей (м. Дніпро, 30 листопада 2017 р.). Дніпро, 2018. С. 211–214. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/1635>.
262. Терещук Л. Поняття «державний діяч» та його значення в державному управлінні. *Право і безпека*. 2016. Вип. № 2. С. 81–85.
263. Теслюк Д. Ю. Кримінально-правова охорона суддів в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Львів, 2024. 248 с.
264. Тихий В. П. Актуальні питання застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Право України*. 2010. № 9. С. 25–30.

265. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления. *Право і Безпека*. 2002. № 1. С. 81–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_1_20.

266. Туляков В. О. Виктемологические проблемы применения нового Уголовного кодекса. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 жовтня 2001 р.)*. Харків, 2002. С. 234–237.

267. Туляков В. О., Мирошніченко Н. А., Балобанова Д. О. Кримінальне право України. Загальна частина: текст лекцій: Закон. Злочин. Відповідальність. Одеса, 2014. 128 с.

268. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130–136.

269. Ухвала Комінтернівського районного суду м. Харкова від 18.05.2015. Судова справа № 641/875/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45667302>.

270. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 08.08.2019. Судова справа № 760/7699/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83817345>.

271. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 13.02.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108933357>.

272. Федішин І. М. Актуальні питання правового регулювання втручання у діяльність державного діяча за кримінальним законодавством. *Літні наукові читання – 2022, ХСІ: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Рівне, 6 червня 2022 року)*. Рівне, 2022. С. 477–484.

273. Федішин І. М. Актуальні підходи до розуміння об'єкта складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 174–185. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.22>.

274. Федішин І. М. Деякі аспекти визначення державного діяча в кримінальному праві України: поняття, ознаки, зарубіжний досвід. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2023. № 6. С. 496–501. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/115>.

275. Федішин І. М. Кримінальна відповідальність за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 84. Ч. 3. С. 393–399. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.59>.

276. Федішин І. М. Кримінально-правовий аспект охорони державної діяльності в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2024. № 1. С. 572–577. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/136>.

277. Федішин І. М. Основи національної безпеки як родовий об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: поняття та зміст. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 21 жовтня 2022 року). Львів, 2022. С. 342–346.

278. Федішин І. М. Погроза як кримінальне правопорушення проти державного діяча: об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1 ст. 346 КК України. *Юридична наука в сучасному суспільстві: матеріали науково-практичної конференції* (м. Острог, 24–25 червня 2022 року). Одеса, 2022. С. 76–80.

279. Федішин І. М. Посягання на життя державного та громадського діяча: об'єктивна сторона складу злочину в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 242–246.

280. Федішин І. М. Проблемні аспекти визначення діяльності керівника політичної партії як громадського діяча в кримінальному праві України. *Пріоритети сучасної науки: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 30-31 січня 2022 року). Київ, 2022. С. 53–55.

281. Фесенко Є. В. Проблеми структури об'єкта як елемент складу злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 234–236.

282. Франко – громадський діяч. URL: <https://eleonorlove1.wixsite.com/franko-moisey/franko-gromadskij-diyach>.

283. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса, 2017. 468 с.

284. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ, 2004. 504 с.

285. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ, 2006. 1048 с.

286. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Особлива частина): навчальний посібник. Київ, 2006. 688 с.

287. Храмцов О. М. Погроза в кримінальному праві України (питання теорії та практики). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 39. С. 29–37.

288. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

289. Цховребов А. Об'єктивна сторона втручання у діяльність працівника правоохоронного органу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2 (35). С. 55–58.

290. Чорний Р. Л. Актуальні питання вдосконалення кримінально-правових норм, спрямованих на охорону безпеки здійснення державної влади вищими органами та посадовими особами. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 425–435. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_59.

291. Чорний Р. Л. Проблеми вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за деякі злочини проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журн.: електрон. наук. вид.* 2015. № 1. С. 186–189.

292. Чорний Р. Л. Проблеми визначення поняття громадської діяльності керівника політичної партії в законі України про кримінальну відповідальність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 131–134. URL: http://lsej.org.ua/1_2014/39.pdf.

293. Чорний Р. Л. Проблеми визначення поняття державної діяльності в законі про кримінальну відповідальність. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 170–175. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pis_2014_1_34.

294. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі І Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. № 2. С. 346–357.

295. Чорний Р. Л. Проблемні питання мети і мотивів у складах злочинів проти основ національної безпеки України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 89–103. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/89-103>

296. Чуб І. М. Проблемні питання кваліфікації втручання у діяльність працівника правоохоронного органу, державної виконавчої служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27 (3). С. 81–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_27(3)_21).

297. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 468 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/29968>.

298. Чуваков О. А. Національна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 грудня 2015 р.)*. Одеса, 2015. С. 39–43.

299. Чуйко З. Д. Питання конституційних засад національної безпеки в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 137–139.

300. Шемшученко Ю. С. Європейське право: теорія і практика. *Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, жовтень 1998 р.)*. Київ, 1998. С. 26–28.

301. Шепітько М. В. Проблеми співвідношення злочинів проти правосуддя зі злочинами проти основ національної безпеки. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 травня 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 81–84. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%BE%>

D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8.pdf.

302. Школа С. М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 149–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_6_33.

303. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 37 с.

304. Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 236 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/839>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Федішин І. М. Деякі аспекти визначення державного діяча в кримінальному праві України: поняття, ознаки, зарубіжний досвід. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2023. № 6. С. 496–501. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/115>.

2. Федішин І. М. Кримінально-правовий аспект охорони державної діяльності в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2024. № 1. С. 572–577. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/136>.

3. Федішин І. М. Актуальні підходи до розуміння об'єкта складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 174–185. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.22>.

4. Федішин І. М. Кримінальна відповідальність за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 84 ч. 3. С. 393–399. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.59>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Федішин І. М. Проблемні аспекти визначення діяльності керівника політичної партії як громадського діяча в кримінальному праві України. *Пріоритети сучасної науки: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 30–31 січня 2022 року). К., 2022. С. 53–55.

6. Федішин І. М. Посягання на життя державного та громадського діяча: об'єктивна сторона складу злочину в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна*

юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 242–246.

7. Федішин І. М. Criminal legal definition of a statesman under Ukrainian legislation. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) (м. Львів, 15 квітня 2022 року) / за заг. ред. І. Ю. Сковронської. Львів, 2022. С. 57–63.

8. Федішин І. М. Основи національної безпеки як родовий об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: поняття та зміст. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21 жовтня 2022 року). Львів, 2022. С. 342–346.

9. Федішин І. М. Погроза як кримінальне правопорушення проти державного діяча: об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1 ст. 346 КК України. *Юридична наука в сучасному суспільстві*: матеріали науково-практичної конференції (м. Острог, 24–25 червня 2022 року). Одеса, 2022. С. 76–80.

10. Федішин І. М. Актуальні питання правового регулювання втручання у діяльність державного діяча за кримінальним законодавством. *Літні наукові читання – 2022, ХСІ*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Рівне, 6 червня 2022 року). Рівне. 2022. С. 477–484.

у КК України та в інших нормативно-правових актах

[illegible]

член Кабінету Міністрів України	член Кабінету Міністрів України	член Кабінету Міністрів України	Міністри	член Кабінету Міністрів України	члени Кабінету Міністрів України
-	-	перші заступники міністрів	-	-	-
-	-	-	Перший віце-прем'єр-міністр України	-	-
-	-	-	віце-прем'єр-міністри України	-	-
-	-	заступники міністрів	-	-	заступники членів Кабінету Міністрів України
-	-	-	-	особи, які виконують обов'язки членів Кабінету Міністрів України	-
-	-	-	інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники	керівник іншого центрального органу виконавчої влади, який не входить до складу Кабінету Міністрів України, або особа, яка виконує його обов'язки	-
Голова Вищої ради правосуддя	Голова Вищої ради правосуддя	-	-	-	-
член Вищої ради правосуддя	член Вищої ради правосуддя	-	-	-	члени Вищої ради правосуддя
Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	-	-	-	-
член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	-	-	-	члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

-	-	-	-	-	члени Кваліфікаційно- дисциплінарної комісії прокурорів
Голова Конституційного Суду України	Голова Конституційного Суду України	Голова Конституційного Суду України	-	Голова Конституційного Суду України	Голова Конституційного Суду України
-	-	Заступники Голови Конституційного Суду України	-	-	-
Судді Конституційного Суду України	Судді Конституційного Суду України	Судді Конституційного Суду України	-	-	Судді Конституційного Суду України
Голова Верховного Суду	-	Голова Верховного Суду	-	Голова Верховного Суду	Голова Верховного Суду
-	-	Заступники Голови Верховного Суду	-	-	-
Судді Верховного Суду	-	Судді Верховного Суду	-	-	Судді Верховного Суду
Голови вищих спеціалізованих судів	-	Голови вищих спеціалізованих судів	-	-	Голови вищих спеціалізованих судів
-	-	Заступники голів вищих спеціалізованих судів	-	-	-
Судді вищих спеціалізованих судів	-	Судді вищих спеціалізованих судів	-	-	Судді вищих спеціалізованих судів
Генеральний прокурор	Генеральний прокурор	Генеральний прокурор	Генеральний прокурор	Генеральний прокурор	Генеральний прокурор
-	-	Перші заступники Генерального прокурора	-	-	-
-	-	заступники Генерального прокурора	-	-	заступники Генерального прокурора
Директор Національного анти- корупційного бюро України	Директор Національного анти- корупційного бюро України	Директор Національного анти- корупційного бюро України	-	Директор Національного анти- корупційного бюро України	Директор Національного антикорупційног о бюро України та його заступники;
-	-	-	-	-	заступники Директора

					Національного антикорупційного бюро України
Директор Бюро економічної безпеки України	Директор Бюро економічної безпеки України	Директор Бюро економічної безпеки України	-	Директор Бюро економічної безпеки України	Директор Бюро економічної безпеки України
-	-	-	-	-	Заступники Директора Бюро економічної безпеки України
Директор Державного бюро розслідувань	Директор Державного бюро розслідувань	Директор Державного бюро розслідувань	-	Директор Державного бюро розслідувань	Директор Державного бюро розслідувань
-	-	-	-	-	заступники Директора Державного бюро розслідувань
Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	-
-	Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	-	-	-	-
Голова Рахункової палати	Голова Рахункової палати	-	Голова Рахункової палати	Голова Рахункової палати	Голова Рахункової палати
Член Рахункової палати	Член Рахункової палати	-	Член Рахункової палати	-	Член Рахункової палати
Голова Національного банку України	Голова Національного банку України	Голова Національного банку України	Голова Національного банку України	Голова Національного банку України	Голова Національного банку України
-	-	перший заступник та заступник Голови Національного банку України	перший заступник та заступник Голови Національного банку України	-	-
-	-	-	-	-	члени Правління Національного банку України
-	-	-	-	-	члени Ради Національного банку України

-	Голова Центральної виборчої комісії	Голова Центральної виборчої комісії	-	Голова Центральної виборчої комісії	Голова Центральної виборчої комісії
-	Член Центральної виборчої комісії	Член Центральної виборчої комісії	-	-	Член Центральної виборчої комісії
-	Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення	Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення	-	-	Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
-	-	Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення	-	Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення	Голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
-	Голова Анти- монопольного комітету України	Голова Анти- монопольного комітету України	-	Голова Анти- монопольного комітету України	Голова Анти- монопольного комітету України
-	-	-	-	-	члени Анти- монопольного комітету України
-	-	державний уповноважений Анти- монопольного комітету України	-	-	-
-	Голова Фонду державного майна України	Голова Фонду державного майна	-	Голова Фонду державного майна України	-
-	-	перший заступник та заступники Голови Фонду державного майна України	-	-	-
-	Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України	Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України	-	-	-
-	Член Національної комісії, що здійснює державне	-	-	-	-

	регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг				
-	-	-	-	-	Голова Національного агентства з питань запобігання корупції та його заступники
-	-	Секретар Ради національної безпеки і оборони України	-	Секретар Ради національної безпеки і оборони України	Секретар Ради національної безпеки і оборони України
-	-	перший заступник та заступники Секретаря Ради національної безпеки і оборони України	-	-	заступники Секретаря Ради національної безпеки і оборони України
-	-	Голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	-	-	-
-	-	Член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	-	-	-
-	-	Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим	-	-	-
-	-	Перший заступник та заступники постійного	-	-	-

		Представника Президента України в Автономній Республіці Крим			
-	-	Радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр- міністра України	-	-	-
-	-	-	-	Головно- командувач Збройних Сил України	Головно- командувач Збройних Сил України
-	-	-	-	-	командувачі Сухопутних військ Збройних Сил України, Повітряних Сил Збройних Сил України, Військово- Морських Сил Збройних Сил України
-	-	-	Голова Служби безпеки України	Голова Служби безпеки України	Голова Служби безпеки України
-	-	-	-	-	заступники Голови Служби безпеки України
-	-	-	-	особи, які виконують обов'язки: Голови Верховного Суду, Голови Конституційного Суду України, Генерального прокурора, Голови Анти- монопольного комітету України, Голови Державного комітету	-

				телебачення і радіомовлення України, Голови Національного банку України, Голови Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голови Рахункової палати, Голови Служби безпеки України, Голови Фонду державного майна України, Голови Центральної виборчої комісії, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	
-	-	-	-	керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України або особа, яка виконує його обов'язки	керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України та його заступники
-	-	-	-	керівник апарату Верховної Ради України або особа, яка виконує його обов'язки	-
-	-	-	-	керівник Секретаріату Кабінету Міністрів України або особа, яка	-

				виконує його обов'язки	
-	-	-	-	керівник Державного управління справами або особа, яка виконує його обов'язки	керівник та заступники керівника Державного управління справами
-	-	-	Уповноважений із захисту державної мови	-	-
-	-	-	Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим	-	-
-	-	-	Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим	-	-
-	-	-	депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим	-	-
-	-	-	депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови	-	-
-	-	-	-	-	надзвичайні і повноважні посли

**Порівняльна таблиця
кримінальних правопорушень проти державного та громадського діяча
із суміжними складами кримінальних правопорушень щодо різних категорій потерпілих зі спеціальним статусом**

Спеціальний потерпілий	Посягання на життя	Насильство	Посягання на майно	Посягання щодо родичів	Втручання в діяльність / Перешкоджання діяльності	Захоплення як заручника	Викрадення/ позбавлення волі	Опір	Втручання в таємницю листування
Державний діяч	+ ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої) ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 346 (позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років) ч. 3 ст. 346 (позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 344 (штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 2 ст. 163 (позбавлення волі на строк від трьох до семи років)

Громадський діяч (керівник політичної партії)	+ ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої) ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 346 (позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років) ч. 3 ст. 346 (позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	-	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 2 ст. 163 (позбавлення волі на строк від трьох до семи років)
Суддя	+ ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої)	+ ч. 1 ст. 377 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 377 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 377 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 376 (штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або пробаційний нагляд на строк до трьох років)	-	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 2 ст. 163 (позбавлення волі на строк від трьох до семи років)

	ст. 379 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавлення волі)	ч. 2 ст. 377 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до шести років) ч. 3 ст. 377 (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років)	ч. 1 ст. 378 (пробаційний нагляд на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	ч. 2 ст. 377 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до шести років) ч. 3 ст. 377 (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років) ч. 1 ст. 378 (пробаційний нагляд на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 378 (позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років) ст. 379 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі)					
--	---	--	---	--	--	--	--	--	--

Працівник право- охоронного органу	+	+	+	+	+	+	-	+	-
	ст. 345 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк) ст. 348 (позбавлення волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі)	ч. 1 ст. 345 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 345 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк) ч. 3 ст. 345 (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років) ч. 4 ст. 345 (позбавлення волі на строк від семи до чотирнадцяти років)	ст. 345 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк) ч. 1 ст. 347 (штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатко- вуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк) ч. 2 ст. 347 (позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років)	ст. 345 (виправні роботи на строк до двох років або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк) ч. 1 ст. 347 (штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатко- вуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк) ст. 348 (позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі)	ч. 1 ст. 343 (штраф до ста неоподатко- вуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року, або пробаційний нагляд на строк до трьох років) ч. 2 ст. 343 (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або обмеження волі на той самий строк)	ст. 349 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років)		ч. 2 ст. 342 (штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатко- вуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або обмеження волі на той самий строк, або позбавлення волі на строк до двох років)	

				ст. 349 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років)					
Представник влади	-	-	-	+ ст. 349 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років)	-	+ ст. 349 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років)	-	+ ч. 1 ст. 342 (штраф від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або пробачійний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк)	-
Службова особа чи громадянин, який виконує громадський обов'язок	+ ч. 1 ст. 350 (пробачійний нагляд на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 350 (пробачійний нагляд на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 352 (штраф від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійний	+ ч. 1 ст. 350 (пробачійний нагляд на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк)	-	-	-	-	-

		ч. 2 ст. 350 (обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 3 ст. 350 (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років)	нагляд на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 352 (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років)						
Народний депутат України	+	+	+	+	+	-	+	-	-
	ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої) ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 346 (позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років) ч. 3 ст. 346 (позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років)	ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	ч. 1 ст. 344 (штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачийний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк)		ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)		

					ч. 1 ст. 351 (штраф від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк)				
Член Рахункової палати	+ ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої) ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 346 (позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років) ч. 3 ст. 346 (позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	ч. 1 ст. 344 (штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 2 ст. 163 (позбавлення волі на строк від трьох до семи років)

					ч. 1 ст. 351-1 (штраф від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк)				
Член Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	+ ст. 112 (позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої) ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк) ч. 2 ст. 346 (позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років) ч. 3 ст. 346 (позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	+ ч. 1 ст. 344 (штраф від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 1 ст. 346 (обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк)	-	+ ч. 2 ст. 163 (позбавлення волі на строк від трьох до семи років)

					ч. 1 ст. 351-2 (штраф від ста до однієї тисячі неоподатко- вуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на той самий строк)				
Представни к іноземної держави	+ ст. 443 (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавлення волі)	-	-	-	-	-	-	-	-

№ з/п	Стаття ККУ	2020		2021		2022		2023		2024	
		Обліковано кримінальних право- порушень	Кримінальні право- порушення, за якими провадження направлені до суду	Обліковано кримінальних право- порушень	Кримінальні право- порушення, за якими провадження направлені до суду	Обліковано кримінальних право- порушень	Кримінальні право- порушення, за якими провадження направлені до суду	Обліковано кримінальних право- порушень	Кримінальні право- порушення, за якими провадження направлені до суду	Обліковано кримінальних право- порушень	Кримінальні право- порушення, за якими провадження направлені до суду
1	ст. 112	2	0	2	0	2	1	3	0	0	0
2	ч. 2 ст. 163	22	0	12	1	4	0	8	1	4	0
3	ст. 344	24	0	21	0	5	0	6	1	4	0
4	ст. 346	33	3	16	1	14	0	15	3	6	0
5	ст. 351	75	2	77	1	31	2	26	0	19	0
6	ст. 351-1	0	0	1	0	1	0	33	0	14	0
7	ст. 351-2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

**Аналіз вироків судів України щодо кримінальних правопорушень,
що посягають на діяльність державного чи громадського діяча**

№ з/п	Вихідні дані вироку	Фабула справи	Кваліфікація	Покарання
1.	Кіровський районний суд від 05.11.13, справа № 404/5044/13-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/34652936	ОСОБА_8, колишній співробітник УСБУ з досвідом роботи з вибуховими речовинами, разом із близьким родичем та невстановленою особою спланували замах на народного депутата України ОСОБА_9. Причиною злочину стало те, що депутат сприяв поверненню громаді земельної ділянки площею 6 га, якою родич ОСОБА_8 не зміг скористатися після кримінального провадження. У 2012 році співучасники придбали тротилові шашки, електродетонатор, GPS-трекер і засоби зв'язку, використовуючи підроблений паспорт, і виготовили вибуховий пристрій. 21 грудня пристрій у посилці, адресованій ОСОБА_9, залишили в камері схову автовокзалу в Кіровограді. Вибухівку планували активувати дистанційно. Охоронці депутата виявили підозрілу посылку, яка була знешкоджена фахівцями. ОСОБА_8 свою причетність до злочину заперечив, заявивши про фальсифікацію доказів і відсутність мотивів.	ч. 2 ст. 28 – ст. 112, ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 359, ч. 3 ст. 358, ч. 2 ст. 28 – ч. 4 ст. 358 КК України	за ч. 2 ст. 28 – ст. 112 КК України у виді позбавлення волі строком на 11 років; за ч. 2 ст. 28 – ч. 1 ст. 263 КК України у виді позбавлення волі строком на 5 років; за ч. 2 ст. 359 КК України у виді позбавлення волі строком на 5 років; за ч. 3 ст. 358 КК України у виді позбавлення волі строком на 1 рік; за ч. 2 ст. 28 – ч. 4 ст. 358 КК України у виді арешту строком на 6 місяців. На підставі ч. 1 ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, визначити остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на 11 років, позбавлення військового звання капітан органів Служби безпеки України
2.	Шевченківський районний суд м. Чернівці від 30.01.2020, справа № 727/4963/14-к https://reyestr.court.gov.ua/Review/87299545	ОСОБА_1, виконуючи обов'язки директора ТОВ «Телерадіокомпанія ТВА», під час загальних зборів ТОВ «Медіа Група СІТІ», створив конфліктну ситуацію. Після внесення на голосування питання про його усунення з посади директора, ОСОБА_1, усвідомлюючи можливість прийняття рішення проти нього, почав погрожувати фізичною розправою ОСОБА_2. Він дістав	ч. 1 ст. 346 КК України	визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення та звільнити від покарання за ч. 1 ст. 346 КК України, на підставі ст. 49 КК України, у зв'язку із закінченням строку давності притягнення

		пістолет для відстрілу гумових куль «Форт-12Р», демонстративно розмахував ним, висловлюючи погрози, та привів зброю у бойову готовність. Народні депутати вимагали припинення протиправних дій, а ОСОБА_5 показав своє депутатське посвідчення. Попри це, ОСОБА_1 ігнорував їх статус і висловив погрози завдати шкоди здоров'ю ОСОБА_5, що той сприйняв як реальну загрозу через агресивний стан ОСОБА_1 і наявність у нього зброї		до кримінальної відповідальності
3.	Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області від 09.09.2019, справа № 308/15179/18 https://reyestr.court.gov.ua/Review/84109103	Директор Департаменту міського господарства Ужгородської міської ради ОСОБА_4, будучи службовою особою органу місцевого самоврядування, 26.04.2018 року отримав депутатське звернення від депутата Ужгородської міської ради ОСОБА_6. У зверненні запитувалася інформація про об'єкти комунальної власності міста, включаючи дані про договори оренди, орендарів, орендну плату та дозволи на покращення об'єктів у період із 2015 по 2018 роки. ОСОБА_4, маючи доступ до запитуваних даних, відповіді в установлений строк не надав. 04.05.2018 року він письмово повідомив депутата про продовження строку розгляду звернення на 30 днів, а 22.05.2018 року відмовив у наданні інформації. Відмова обґрунтовувалася відсутністю зв'язку між запитуваною інформацією та депутатською діяльністю ОСОБА_6, доступністю частини інформації на офіційному сайті ради, а також значними витратами часу на вибірку даних без конкретизації об'єктів. Таким чином, ОСОБА_4 без поважних причин не виконав законну вимогу депутата та не надав офіційної письмової відповіді в установлений строк, чим порушив свої службові обов'язки	ч. 1 ст. 351 КК України	штраф в розмірі 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а саме 3400 (три тисячі чотириста) гривень

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

АКТ

05.03.2025

м. Львів

№ 13

Про впровадження результатів
дисертації Федішин Ілони
Мар'янівни «Кримінально-
правова охорона діяльності
державних та громадських діячів
в Україні» в освітній процес
ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу забезпечення якості освіти Ірини ГРИВНАК;
- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора, підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законодавчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 №270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Федішин Ілони Мар'янівни на тему «Кримінально-правова охорона діяльності

державних та громадських діячів в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Проаналізовано також основні результати дослідження Федішин І.М., у яких опубліковані теоретичні положення дисертації та які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, зокрема:

1. Федішин І.М. Деякі аспекти визначення державного діяча в кримінальному праві України: поняття, ознаки, зарубіжний досвід. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2023. № 6. С. 496-501. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/115>.

2. Федішин І.М. Кримінально-правовий аспект охорони державної діяльності в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2024. № 1. С. 572-577. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/136>.

3. Федішин І.М. Актуальні підходи до розуміння об'єкта складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 174-185. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.22>.

4. Федішин І. М. Кримінальна відповідальність за правопорушення, пов'язані з посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. №84 ч. 3. С. 393-399. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.59>.

5. Федішин І. М. Проблемні аспекти визначення діяльності керівника політичної партії як громадського діяча в кримінальному праві України. *Пріоритети сучасної науки* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30-31 січня 2022 року). Київ, 2022. С. 53-55.

6. Федішин І. М. Посягання на життя державного та громадського діяча: об'єктивна сторона складу злочину в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів, 2022. С. 242-246.

7. Федішин І. М. Criminal legal definition of a statesman under Ukrainian legislation. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. І. Ю. Сковронської. Львів, 2022. С. 57-63.

8. Федішин І. М. Основи національної безпеки як родовий об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 112 КК України: поняття та зміст. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21 жовтня 2022 року). Львів, 2022. С. 342-346.

9. Федішин І. М. Погроза як кримінальне правопорушення проти державного діяча: об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1 ст. 346 КК України.

Юридична наука в сучасному суспільстві : матеріали науково-практичної конференції (м. Острого, 24-25 червня 2022 року). Одеса, 2022. С. 76-80.

10. Федішин І.М. Актуальні питання правового регулювання втручання у діяльність державного діяча за кримінальним законодавством. *Літні наукові читання - 2022, ХСІ* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Рівне, 6 червня 2022 року). Рівне. 2022. С. 477-484.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Федішин І.М. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» і «магістр».

Члени комісії:

 Ірина ГРИВНАК
 Людмила ПАВЛИК
 Руслан ШЕХАВЦОВ
 Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН
 Ірина КРАВЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

АКТ

05. 03. 2025

м. Львів

№ 3

Про впровадження результатів дисертації Федішин Ілони Мар'янівни «Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні» у наукову діяльність ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

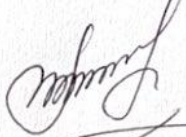
- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- завідувача відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Тетяни КОХАНЮК;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора, підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, професора Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законодавчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації ад'юнкта кафедри кримінального права та кримінології Ілони ФЕДИШИН на тему «Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

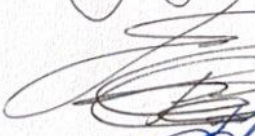
На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що дисертаційна робота Ілони ФЕДИШИН містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання у науковій діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ за такими напрямками:

- 1) проведення подальших наукових досліджень в тематиці питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні;
- 2) підготовка наукового звіту за темою науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (0124U005075);
- 3) виконання наукових робіт, цитування результатів наукових робіт, підготовка наукових доповідей та фахових статей, які презентують вже отримані результати або присвячені подальшій розробці теоретико-методологічних та практичних рекомендацій щодо кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні;
- 4) використання положень дисертаційної роботи у проведенні наукових семінарів, круглих столів та конференцій, присвячених проблемам кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів та дотичних до даної проблематики питань.

Члени комісії:

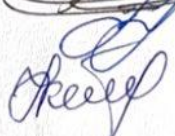

Людмила ПАВЛИК

Тетяна КОХАНЮК

Руслан ШЕХАВЦОВ

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ